

Tartalom

LYRA MUNDI – Élő világek költészet

CSEHY ZOLTÁN: Átváltozásban élni (<i>miniesszé</i>)	5
PUBLIUS OVIDIUS NASO: Átváltozások – Pygmalion; Myrrha; Atalanta és Hippomenes (<i>Csehy Zoltán fordítása</i>)	6
G. ISTVÁN LÁSZLÓ: A dickinsoni vulkán (<i>miniesszé</i>)	15
EMILY DICKINSON: 601; 461; 1748; 214; 505; 441 (<i>G. István László fordításai</i>)	16
SZŐCS GÉZA: Élet, mű, fordítás (<i>miniesszé</i>)	19
EMILY DICKINSON: 2; 3; 27; 149; 151; 152; 203; 225; 227; 236; 270 (<i>Szőcs Géza fordításai</i>)	20
SZABÓ SZILÁRD: Tettix in the Text – Egy Browning-vers forrásvidéke (<i>miniesszé</i>)	25
ROBERT BROWNING: Tücsökmese I–XVIII (<i>Szabó Szilárd fordítása</i>)	29
KÁNTÁS BALÁZS: Józanságra törekvő álláspont a versfordítás gyakorlatáról (<i>esszé</i>)	33
PAUL CELAN: Viaszgyertya; Fekete hópolyhek; Esőorgona; Harcos; Mák; Az olajfa; Corona (<i>Kántás Balázs fordításai</i>)	38
TŐZSÉR ÁRPÁD: Czesław Miłosz öregkori versei elé (<i>miniesszé</i>)	41
CZESŁAW MIŁOSZ: Jarosław Iwaszkiewicz-verseket válogatva egy irodalmi estre; Az Egy és a sok; Różewicz; Vipera berus; Nagyapám, Zygmunt Kunat (<i>Tőzsér Árpád fordításai</i>)	42
GÖMÖRI GYÖRGY: Ryszard Krynicki, a szűkszavú költő (<i>miniesszé</i>)	47
RYSZARD KRYNICKI: Félelem a magasságtól; Egyedül te vagy; Múmia a budapesti Szépművészeti Múzeumban; Milyen is ott?; Nyelvi mulatság; Születésem; Senki elégiája (<i>Gömöri György fordításai</i>)	49
ZSILLE GÁBOR: A megújulás vezéralakja (<i>miniesszé</i>)	53
EWA LIPSKA: A fordítóim; Szilvás lepény; Múzeum kávéház; Örvény; (Érdemes meghalni...); Holtpont; Emlék; Szálka (<i>Zsille Gábor fordításai</i>)	55
TÓTH LÁSZLÓ: Vastag hegyű ceruzával – Futam Bohumila Grögerová Kéziratához (<i>miniesszé</i>)	59
BOHUMILA GRÖGEROVÁ: Kézirat – részletek (<i>Tóth László fordítása</i>)	62
VÖRÖS ISTVÁN: Az Ivan Wernisch gép átutazik Magyarországon (<i>miniesszé</i>)	70
IVAN WERNISCH: Te, aki sakálpofámra; Hol kisüt. Hol elered; Pára a folyón; Kadó mester; Kihunyt a fény; Micsoda; Alkonyul (<i>Vörös István fordításai</i>)	72
KISS BENEDEK: Egy friss Balassi-kardos (<i>miniesszé</i>)	73
MARIN GEORGIEV: Vízimalom; Utassy József; Fehérjegyár; Születés; Csödör; Bulgária (<i>Kiss Benedek fordításai</i>)	77

KIRÁLY FARKAS: Versek a vászon mögül (<i>miniesszé</i>)	82
FLOAREA ȚUȚUIANU: Metamorfózis; Szembenéztem a halállal úgy, hogy nem is láttam; Dalles terem; K.O.; Arkangyaltojás; A négy fal dicsősége (<i>Király Farkas fordításai</i>)	83
HALMOSI SÁNDOR: Monsieur Pastior és elmondhatatlan fényűzései (<i>miniesszé</i>)	89
OSKAR PASTIOR: Habár az apám; Csak ülök és cirógatok; Ki is jön ott reggelszépen?; a botticelliverset; mindig; a borzongásvers; Akácpornó; a népies vers; sorompó eszik útjelzőt; Mi is valójában a lefordíthatóság? (<i>Halmosi Sándor fordításai</i>)	91
LACKFI JÁNOS: A létezés hadititkai (<i>miniesszé</i>)	96
FRANÇOIS DE CORNIÈRE: Visszatérés a téli időszámításhoz; Színpadi csattanó; Partok; Lustaság; Gól; Kommunikáció; „Szép lehetett az ég”; Keresztnevek (<i>Lackfi János fordításai</i>)	98
SZKÁROSI ENDRE: Humano-poetica – Tomaso Kemeny versei elé (<i>miniesszé</i>)	105
TOMASO KEMENY: Hat vers [Találkozás a Mamával; Találkozás a Holddal; Találkozás a szarvassal; Galamb fehér szárnya; Sugar Ray Robinson; Találkoztam már velej] (<i>Szkárosi Endre fordításai</i>)	106
GYUKICS GÁBOR: Halhatatlanná válni (<i>miniesszé</i>)	109
JOY HARJO: Nevezd félelemnek; Tűz városa; Láthatatlan hal; Címtelen; Szeptemberi hold; Hajnali három; Ma reggel az ellenségeimért imádkozom; Ne zavard a Föld szellemasszonyát (<i>Gyukics Gábor fordításai</i>)	110
SÓS DÓRA: Meghaladni meghaladottságunkat (<i>miniesszé</i>)	115
JORIE GRAHAM: Önarckép három fokon; Mi (<i>Sós Dóra fordításai</i>)	116
SIMON MÁRTON: Mondatok a szavak nélküli világról (<i>esszé</i>)	119
JOSIMASZU GÓZÓ: Menjünk haza (<i>Simon Márton fordítása</i>)	122
TAMURA RJÚICSI: Négyezer nap és éj; Egy ember háza; A vékony vonal (<i>Simon Márton fordításai</i>)	123
TANIKAVA SUNTARÓ: Élni; Tiszta Föld (<i>Simon Márton fordításai</i>)	127
MÜLLER PÉTER SZIÁMI: Dalok fordítva (<i>esszé</i>)	129

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBÓL:

Centrumban Tóth László
Kulcsár Ferenc-redivivus

LYRA MUNDI – Élő világköltészet

Egyszemélyes
műfordítói műhelyek

CSEHY ZOLTÁN

Átváltozásban élni

Ovidius költészete természeti csoda: minden eleme, aránya, szerkezeti és gondolati része mintha eleve így lett volna megteremtve, kitalálva. Félelmetes ritmikai tökéletesség és akrobatikus retorika: átváltozás minden mennyiségben, kicsiben és nagyban, fraktálszerűen, egészen az utolsó észlelhető sejtig, egy létfilozófiára alapozva, mely az emberélet szépségét és tragikumát egyaránt abban észleli, hogy nincs nyugvópont, hogy folyamatosan átváltozunk, az átváltozást éljük meg. A létezés alapvetően dinamikus. Rendíthetetlen körkörös-

ség, pusztulás és keletkezés kettős harca uralja a világot, nincs eszkatologikus cél, legfeljebb az újabb átváltozás ideiglenessége nyújthat némi „bizonyosságot”.

Ovidius váratlan intenzitással, szinte robbanásszerűen tölti ki szövegei, versei, történetei, sőt verssorai teremtett tereit, a spontán költő látszatát keltve, holtan nagyon is tudós és tudatos alkotó ő, aki minduntalan reflektál a hagyományra, és mesteri fokon működteti az iróniát. Az irónia nála az átváltozás egyik alapformája: bujkáló alakzat, néha alig észlelhető, finom szövésű nyelvi játék részeként jelenik csak meg, máskor viszont egyértelműen keserű szájíz hagy.

A teremtés különféle formái érdekelték, a kozmológiától kezdődően a művészi önreflexiókig vagy az átértelmezésekig: pontosan tudja, hogy egy-egy történet nemcsak a költők tollán, hanem az olvasók érzekeiben is átváltozik. Szerepjáték, fikció, drámai monológ – ezek is mind a teremtés gesztusai, az átváltozáspoétika részei. A retorikai eszköztár nyelvi kapacitását gyakran alkalmazza metapoétikus összhangot teremtve magával a sztorival: ahogy Narcissus például önmagát nézegeti a víz tükreben, a hexameter egyik fele a másikban nézi magát, konkrétan a chiasmusokban. Ovidius olykor hatalmas színházként fogja fel a történelmet, máskor ellenkező irányból szalad neki a dolgoknak, és a tárgyi valóság elemeiben fedezi fel a történetet.

Sok szempontból fordíthatatlan szerző: nyelvi hajlékonysága és virtuozitása csak az egyik potenciális aknamező, a másik az irónia lüktetésének intenzitását érinti, a harmadik a retorikai szerkezetek materialitása és a fikciós történetmesélés elemeinek összehangolhatóságával függ össze. Könnyű lenne elhagyni a formát, a hexametert, mégsem etikus megtenni: nem zongorakísérettel akarjuk hallgatni ezt a hatalmas életoperát, hanem teljes zenekarral, ha kell kórossal, ha kell teátrálisan, de sugallva azt a varázserőt, melyet a mű működtet, s mely révén olvasáskor egyszerűen kiszakadunk az időből, és átlépünk az időtlen szépség és döbbenet világába, mely beteges megszállottsággal gondolkodik az emberi lét értelméről és értelmetlenségéről, miközben felmutatja a keserű művészi „igazságot”, mely az emberi fájdalom, együttérzés, hittel telt törekvés szépségén túlra nemigen juthat.

PUBLIUS OVIDIUS NASO

Átváltozások

Pygmalion

Pygmalion szívből gyűlölte a sok kicsapongást,
 elborzadt, hogy a nők bujasága hová fajul, és hány
 bűnt csen a természet lelkükbe: magányosan élt hát,
 nőtlen volt, és nászágában szálegyedül hált.
 Híres szobrász lett, elefántcsontból faragott egy
 nőszobrot (szebb nőt anya még sose szült a világra,
 és sose fog), s a saját szobrával esett szerelembe!
 Arca a szűzlányé, élőnek tűnne, ha látnád,
 s hinnéd, megmoccan, csak még gátolja szemérme.
 Annyi a művészet, hogy igaznak látszik a művi!
 Ámul Pygmalion s egy műnő-testbe bolondul.
 Megsimogatja: vajon hús-vér-e? Csupán elefántcsont?
 Azt, hogy tán elefántcsont lenne, tagadja veszettül.
 Csókolgatja, viszonzást vár, szól, s fogja ölelve,
 és úgy véli, az ujjá a lány húsát tapogatja,
 és meg-megretten, hogy kék foltot hagy a testén.
 Udvarló szavakat halmoz, s kerül annyi ajándék!
 Mít kedvesnek vél, viszi rögtön a lánynak: a kagylót
 és a csiszolt köveket, meg a kismadarat, meg a tarka-
 barka virágokat is, festett labdát, liliomszál
 is jut, Heliasok könnyét is gyűjti a fákról,
 és testére ruhát ad, az ujján csillan a gyűrű,
 és a nyakán nyaklánc, a fülében ring a kicsiny gyöngy,
 mellén díszszalag: oly szép, s meztelenül se csunyább ő!
 Sidoni bíborral festett takarókba takarja,
 asszonyinak szólítja, nyakát dúcolja puhácska
 tollpihe-párna, akárha megérezné puhaságát.
 Ciprus legszebb ünnepe jött, Venus ünnepe éppen,
 hulltak aranszarvú ökrök szent áldozatul, bárd
 sújt le, fehér nyakukat már metszi is el, csupa tömjén
 minden, s Pygmalion megy az oltárhoz, meg is áldoz,
 majd félénken szól: „Ha az ég kegye végtelen, akkor
 hadd lesz végre nejem (nem merte kimondani nyíltan,
 hogy szobrát kívánja), olyan szép, mint az a szobrom...”
 És az arany Venus érti a célzást, ismeri vágját,
 ott van a földön, s jelzést ad, hogy célba segíti:
 háromszor lobban föl a láng, és csap föl az égig!
 Pygmalion hazament, és máris szobra felé fut,
 ágyában fekszik, csókolja: a teste melegszik,
 csókolgatja megint, mellét simogatja kezével,
 és elefántcsont húsa puhul, nem sziklamerev már
 ujjá alatt, a hymettusi méhviasz így puhul éppen,

hogyha nap süti, és a hüvely formálja a masszát,
 új formát vesz föl, képlékenységben a haszna.
 Ámul, örül, s fél is, megretten, hátha csalódik,
 és a szerelmes kéz újból érinti a testet:
 é! Eleven! S már érzi hüvelykje a véit az erében.
 Végül a paphosi hős hálát ad tarka szavakkal
 érte Venusnak! A húsvér ajkat csókba tapasztja,
 erre a szüzlány is viszonozza szerelmese csókját,
 elpirul és félénk szeme végre a fénybe tekinthet:
 látja az ég magasát és látja szerelmese képét.
 És Venus eljön a nászhoz, amit maga tett lehetővé.
 Gömbbé hízik az égen a holdnak a szarva kilencszer,
 megszületik Paphos, s a sziget neve Paphos azóta.

Myrrha

Paphos gyermeke volt Cinyras: ha sosem szüli meg, tán
 boldognak mondják a halandók közt ma a sorsát.
 Szörnyűségekről dalolok. Távozz apa és lány!
 Vagy ha dalom simogatná lelketeket gyönyörével,
 el sose higgyétek, tartsátok durva mesének,
 vagy ha netán hiszitek, higgyétek a meglakolást is!
 Hogyha a természet képes volt ekkora bűnre,
 Ismarus és a mi részünk áldott föld a világon,
 áldott, mert távol van a szörnyű bűn helye tőle!
 Panchia földjei ontják nagy bőséggel a gyömbért,
 és a fahéjat, a törpebogáncsot, sőt a fatestből
 végre kiizzadt tömjént, s tarka virágot ezerszám,
 ámde a mirha minnek! Nem túl sokat ér ez az új fa!
 Myrrha, hogy ő sebzett meg, már letagadja Cupido,
 fáklyáját ártatlannak próbálja hazudni.
 Styxi tüzekkel, meghízott viperákkal az egyik
 fúria fújt tán rád! Gyűlölni apánkat – az is bűn,
 ám ahogyan te szeretted, túltesz e bűnön ezerszer!
 Kérők százaai jöttek, a színe-virága keletnek
 lábad előtt verseng! Válassz egy férjet a sokból,
 Myrrha! Holott az az egy éppen nincs köztük, akit vágysz!
 Megpróbálja legyűrni az ocsmány vágyat a lelke,
 s szól: „El ugyan mi ragad? Mire izgulok, istenek, én rá,
 kérlek benneteket s a szülői jogok kötelékét,
 mely szent, hogy vétkes vágyamnak vége lehessen,
 hogyha valóban vétkes. A jámborság nem is átkoz
 ily vágyat meg: az állatok olykor ekképp közösülnek,
 senki se tart bűnösnek üszöt, ha az apja keféli
 hátulról, s lányát meghágja örömmel a csödör,
 olykor a kecskebak is rámászik, akit maga nemzett,
 és a madár kakasul választja a magva gyümölcsét.
 Boldogok ők, mert nem tilos! Ámde az emberi fajzat

zord törvénye irigy! Mit a természet maga megtűr,
tiltja a mostoha jog! Bár néhány nép a kivétel:
náluk hálhat a lány apjával, s anyja fával,
és immár kettős a szerelmük drága erénye!
Mért nem e tájra születtem, s itt kell most nyomorognom,
száműzött a szerencse! De mért kérődzöm örökkön?
Tűnjön a tiltott vágy! S a reménye! Szeretni igencsak
méltó ő: apaként! Ha a nagy Cinyrasnak a lánya
nem lennék, Cinyrast rögvest ágyamba fogadnám.
Most az enyém, s nem enyém, távol van, bár közelemben!
Hogyha talán idegen lennék, úgy lenne esélyem!
Mennem kéne talán idegenbe, hazám odahagyva,
s szűnne a bűn! De a bűnös tűz szerető heve itt tart,
hogy Cinyrast lássam, szólhassunk, hogy simogassam,
hogy csókolhassam, ha a vágyam többre nem is jut!
Bűnök lánya, miben bizakodhatsz, mondd, mire juthatsz?
Mennyi nevet s köteléket sértesz, sejtet-e, mondd csak?
Tán az apád kurvája leszel, s az anyád a vetélytárs?
Tán nővére a lányodnak, s az öcsédnek az anyja?
Három fúria el nem ijeszt kormos viperáktól
dús hajjal, hogy látva galád szíved, buja szádba
és a szemedre tüzes fáklyát nyom? Tiszta a tested
még, lelked se legyen mocskos! Beteges, buja nápszod
mért mocskolja a nagy természet szent kötelékét?
Hogyha akarnád is, tiltott! S ő tartja a törvényt,
hisz jámbor! Bárcsak gerjedne apám is a bűnre!”
Nézi a sok kérőt Cinyras, méltók az arához,
azt sem tudja, mitévő légyen, kérdi a lányát,
férjül kit választ, a nevük listázza, sorolja.
Hallgat először a lány, és apja szemébe tekintget,
majd elkapja a hév, s a szemében langyul a harmat.
Szúzi szeméremnek hiszi ezt Cinyras, s nem akarja,
hogy sírjon, csókkal szárítja föl ajka a könnyet.
Myrrha hevülve örül, s megkérdi az apja, kihez megy.
Erre felel: „Csak olyan férj kell, amilyen te magad vagy!”
Apja dicséri, mivel nem sejtí, mit érlel a célzás:
„Mindig ilyen jámbor légy!” Ám a szemét lesütötte
menten a lánya a jámbor szót meghallva a földre.
Éjfél volt: álmot ringatta a testet, a gondot.
Ámde a szűz nem aludt, Cinyrásét gerjedezett, és
testét marta a nem múló tűz, s másra se gondolt,
hol kétségbe zuhan, hol csábítgatni szeretne,
hol szégyelli magát, hol vágyakozik, kiutat nem
lel. Mint egy fejszével sebzett nagy fa, inog még,
sújt az utolsó fejszecsapás, nem tudni, hová dől:
így ing lelke is épp, kínozza ezer sebe közben,
hajlik jobbra, de balra is, erre is, arra is ingva.
Nincs nyugalom, vágyának nyugta halála lehetne.
Kész a halálra, feláll, a nyakát hurkolja övével,
és öve végét meg felhúzza magasra a félfán.

„Légy boldog, Cinyras, a halálom okát kitaláld!” –
szólt búsan, s halovány nyaka már belebújt a hurokba.
Azt mondják, mormolt szavait hallotta a dajka
hú füle, merthogy a lány küszöbét őrizte serényen.
Ugrik a vénasszony, széttárja azonnal az ajtót,
látja az öngyilkos kötelét, lármázza a házat,
mellét verdesi, tépi ruháit, s tépi a szűzlány
gyilkos övét a nyakáról. Most már végre zokoghat,
forrón át is ölelheti, és faggatja, miért készült a halálra.
Némán hallgat a szűz, mereven bámulja a földet,
azt sajnálja, hogy elcsípték, s nem halt meg időben!
Kéri a vénasszony, s föltámul az ősz haja, aszló
melle, az első tej, s bölcső melegét felidézi,
kéri, ne rejtse, mi bántja. De rá sem néz a szüzcseke,
csak nyögdös. De a dajka a titkot tudni szeretné,
hűségénél is többet ígér: „Fedd föl csak a titkot,
és nem késik majd a segítség! Friss az öregkor!
Hogyha szerelmes vagy, tudok egy bűvös javasasszonyt.
Átok szállott rád? Megtisztít téged a rítus!
Isteneink dühe súj? Majd áldozatot mutatunk be!
Más mi gyötörhet még? Házadnak kedvez a jósors,
jó a sikerre siker, s az anyád s az apád eleven még!”
Apja nevét hallván felsóhajt Myrrha azonnal,
ebből még nem sejtí a dajka a bűnnek a súlyát,
arra gyanakszik csak, hogy a lányt szerelem heve marja,
nem tágít és kérleli, fedje föl azt, ami bántja,
és, míg sír a leány, vénséges ölébe fogadja,
és remegő keze megsimogatja a tagjait. Így szól:
„Érzem, hogy szerelem kínoz, dobd félre a félszet,
fufangom besegít, s az apádhoz a híre sosem jut!”
És dajkája öléből a lány őrlöngve felugrik,
ágyához siet, arcát párnájába befúrja:
„Menj, és hadd meg a szégyent!” Nem megy. „Vagy sose faggass,
hogy mi gyötör! Mert bűn az, amit próbálsz tudakolni”
Borzad a vénasszony, kortól s gondtól keze reszket,
s így könyörög, s a neveltje elé térdel csalafintán,
hízeleg is, s fenyeget: ha nem ámul semmit el, akkor
majd szétkürtöli, hogy hurkot kötözött a nyakába,
és ha bevallja, kiért lánghol, majd célba segíti.
Ő fölkapja fejét, telesírja a dajka ölét, mert
könnye ömölve zubog, már-már megvallja a vétket,
ám szava meg-megakad, s a ruháját húzva fejére
megszólal: „Mily boldog anyám, mert kedveli férjét!”
Ennyit mond, s felnyög. Dajkáját (éti a bajt már!)
csontig marja a fagy foga meg, haja szála az égnek
áll, s mind-mind immár ősz sertékként meredeznek.
Sok módon próbálja a lányt lebeszélni a bűnről,
és jól tudja a lány, jogos és helyes is, mire kéri,
s inkább vállalná a halált, mint hogy viszakozzon.
„Inkább élj, – szól – s élvezkedj...” Ki se mondja: „apáddal”,

megretten, hallgat, s köti esküje: célba segíti.
 Épp Ceres-ünnep volt, az anyák évente megülték,
 tiszta, fehér köntösbe takarták ekkor a testük,
 gyöngye kalászkoszorúval tisztelik ők meg az oltárt,
 férfi nem érhet hozzájuk, míg tart a kilenc éj,
 tiltja a rítus. Köztük Cenchreis megy, az úrnő:
 titkos szertartásra siet Cinyras felesége.
 Áll üresen, nő nélkül a hitvesi ágy, a királyé,
 és Cinyras részeg. Cselt forral a dajka-kerítő,
 álnéven szeretőt ígér egy kis hettyegésre.
 Arcát megdicséri. Koráról kérdez a férfi.
 „Épp, mint Myrrhæ” – felel erre a dajka. „Kiváló!” –
 szól a király. Hazamegy Myrrhához a dajka: „Mi győztünk!
 Örvendezz!” Mégsem repes ettől már a szegény lány,
 érzi a veszét is, mely árnyként nő öröméhez,
 ámde azért boldog, szívében harcol a jó s rossz.
 Hallgat minden, az éj beköszönt. Ferdén befurakszik
 már a Trionok közt a Bootes rúdja az égen.
 Készül a bűnre a lány. Az arany hold bújni igyekszik,
 kormos felhőkkel takaróznak a csillagok is be,
 terjed a vaksi sötét: Icarus rejti az arcát,
 Erigone azután, szentként tisztelte az apját.
 Háromszor megbotlik a szűz, ez vészes előjel,
 háromszor hördült a bagoly gyászos huhogással.
 Megy mégis, hisz az éj, a sötét csökkenti erényét,
 balján ott van a dajka, a jobbja a sűrű sötétben
 próbál lelteni utat. Nem kell sok, a nászszoza táru,
 nyílik az ajtaja, és vezetik be a zsenge szüzeckét,
 térde remeg, sápad már arca, a vére kihátrál,
 s lassan a lelke is elzsibbad, míg lép a leányka,
 céljához közelít, borzad, s szégyelli, amit tesz,
 bár sose jönnének rá, mindent visszacsinálna.
 Míg habozott, dajkája taszítja a jó, magas ágyba,
 és így szól: „Cinyras, meghoztam a lányt, a tiéd lesz!”
 És boronálja is össze a két testet buja bűnhöz.
 És a saját magvát nemzője fogadja parázna
 ágyán, szűz kételyt oszlat, buzdítja a félost.
 Túl fiatalnak látszik a lány, így hívja: „leányom”,
 s szól a leányka: „apám”: s perverz bűnük nevet is kap.
 Apja teherbe is ejti, a nászágyról anya száll le,
 átkos méhében bűnből lett magzata érik.
 Másnap dupláznak. S nincs itt még vége a sornak!
 És Cinyrast elfogja a vágy, hogy lássa szerelmét,
 annyit hágtak már, lámpást gyújt, s látja a lányát!
 Látja a bűnét is! Szóhoz nem juthat a kintől,
 és lógó hüvelyéből rántja ki menten a kardját,
 Myrrha rohan, s a sötétség éji homálya megóvja,
 meg nem ölik, tágas földek közt bujdosik immár,
 Panchæát elhagyja, arab pálmák tündeznek,
 s íme, kilencszer a holdszarv hízik végre kerekké,

és a sabæi ligetben elernyedten lehanyatlik,
akkora terhet hord! Maga sem tudván, mi legyen most,
mert a haláltól félt, s létét gyűlölte veszettül,
végül is így esdett: „Ha a bűnbánatra figyeltek,
égiek, az biztos, méltán bűnhődöm a bűnért.
Létem az élőket sose sértse, se holtom a holtat,
mindkét országból kergessetek, űzzetek el hát,
hadd válok mássá, ne legyek se halott, soha élő!”
Meghallgatta az ég, az utolsó óhaja célt ért,
míg szava zengett, máris földbe ragadt a bokája,
körme hasadva hasadt, s gyökerek nőttek ki belőle,
hogy megtarthassák a hatalmas törzset utána,
megfásulnak a csontok, védik bár a velőt benn,
vízzé válik a vér, karjából jókora ágak
nőnek, az ujjából kicsinyek, kéreg lesz a bőre.
És a fa nöttében beborítja kövér hasa dombját,
mellét ellepi, és a nyakát készül betakarni,
nem vár semmit a lány, lehajol, hogy az ágak elérjék,
arca a kéreghez közelít, hogy nője be gyorsan.
Bár testével az érzékszervei is tovatűnnek,
sírni azért még tud: forró könny csöppen a fáról.
És hogy a könnyeknek becse van, tanúsítja a tény is,
hogy nagy hírük lett, s mirrhának hívjuk azóta.
És a galád módon lett magzat hízik a fában,
elhagyná testét anyjának, jönne világra,
és az utat fürkészi: a has kifeszíti a fát már.
Húzza a súly az anyát, nincs hangja a kint panaszolni,
és Lucinát sem képes majd hívni szüléskor.
Mint aki éppen szül, meggömbül egészen a teste,
és fel-felnyögdös, pocsolójában gyúlik a könnye.
Fájó ágai közt Lucina segíteni száll le,
nyújtja kezét és szép szóval biztatja szülésre.
Széthasad ekkor a törzs, s a repedt kéreg kibocsátja
élő terhét: sír a kölyök! Lágy réten a nais-
nép mosdatta le őt anyjának a könnyeiben. Jött
még az Irigység is: s ámult bámulva az arcot.
Mint ha Amort ruha nélkül festik, a teste olyan szép,
adj neki tegzet, Amor lesz menten, vedd el Amortól,
s Myrrha fiává válik: nincs más semmi különbség.

Atalanta és Hippomenes

„Nyilván hallottad, hogy volt egy lány, aki minden
gyors férfit hagyott a futásban: nem mese, tény ez!
Győzött ténylegesen, de nehéz dolog azt megítélni,
hogy gyors lába vagy elragadó szépsége kiválóbb.
Férjet akart, s kérdezte az isteneket, de az ég így
szólt: »Atalanta, minek neked az! Fuss messze a férjtől!

Mert ha nem, elveszted magadat, bár élve maradhatsz!«
 Megretenti a jóslat. Az erdők árnyain él csak,
 és kérii hadát úgy fékezi, hogy kijelent egy
 szörnyű feltételt: »Feleségül nem vehet el más
 férfi, csak az, ki legyőz a futásban! Szedjük a lábunk!
 Állom a versenyt! Díjul s nőül megkap a győztes.
 Ám aki vesz, meghal. Törvényként ezt szabom én ki!«
 Őrült feltétel! (De a szépség ily foka vonzó!)
 És nem is egy kérő próbálja kiállni a versenyt!
 Hippomenes odaült, és nézte a gyenge futókat:
 »Ekkora szörnyűség árán ki akar feleséget?« –
 szólt és ócsárolta az ifjak balga szerelmét.
 Ám meglátta a lány arcát, s testét ruha nélkül,
 (mint az enyém, s a tiéd, ha netán lánynak szül a végzet!),
 bámul, majd a kezét felemelve beszél: »Bizony isten,
 tévedtem! Nagy a vétkem, mert nem láttam a díjat!
 Méltó versenydíj!« Dícsérgeti már a szerelmezt,
 azt óhajtja, nehogy most gyorsabb férfi akadjon!
 Fél és még irigy is. »Mért nem próbálkozom én is?
 Hátha szerencsém lesz!« – tűnődik s kérdezi halkán.
 »Isteneink csak a bátrát pártolják!« – sutyorogja
 Hippomenes, s elinal mellette röpülve a szüzlány.
 Scytha nyilaknál nem lassúbb, de az aoni ifjú
 szépségét bámulja meg inkább, mint a futását,
 bárha futás közben még szebbnek tűnik a szépség!
 Gyors talpán csodaszép az arany szandál suhanása,
 és elefántcsont hátát verdesi dúlt haja fürtje,
 térde alatt festett szalagok versengve lobognak,
 és a fehér szűz test kezd lassanként kipirulni,
 úgy, mint ahogy fehér csarnokban bíbor a függöny,
 s bíborló árnyék-látszat szépsége vetül ki.
 Míg ezen ámul a vendég, véget is ér a legújabb
 verseny, győz Atalanta, ragyog már díszkoszorúja!
 Nyögnek a vesztesek, és méltán bűnhődnek, ahogy kell.
 Nem retten meg az ifjú, bár láthatta a vesztlük,
 ámde középre siet, s bámulja erősen a szüzlányt:
 »Mért vágsz fel? Győztél, de a lajhárok tunyaságán!
 Engem győzz le, ha tudsz! S ha segítene majd a szerencse,
 nem kell szégyenkezned, hogy végül lemaradtál:
 édesapám Megaræus Onchestius, és a nagyapja
 Neptunus, tenger fejedelme, ki nékem is ősöm.
 És vagyok akkora hős. Ha netán elvesztem a versenyt,
 hírneved is megnő, hisz Hippomenes, aki vesztlük!«
 Schœneus lánya megenyhül, míg a fiúra tekintget,
 s eltöpreng, mi a jobb: ha veszít, vagy ahogy legyőzi.
 Így szól: »Mely isten, ki a szépséget ki nem állja,
 hogy pusztuljon e pompás férfi, s az élete árán
 próbáljon feleségül venni? Nem érhetek annyit!
 És nem a szépség vonz (bár vonzani tudna igencsak),
 ámde kölyök még szinte, nem ő, életkora hat meg.

Hogy lehet ily bátor, s a halál mért, hogy nem ijeszti?
Hogy lehet ő negyedízben a tengeri isten utóda?
Hogy szeret ennyire? Nászunk mért ér meg neki ennyit,
hogy képes meghalni, ha nem pártolja a sors meg?
Gondold meg, vendég, fuss el, mert véres az ágyam!
Gyilkol az én nászom! Versengnek a lányok is érted,
és nem is egy művelt lány lenne hites feleséged!
Mért féltlek mégis, hiszen annyi fiú belepusztult!
Lássa a vesztét! Hogyha a sok kérőnek a veszte
nem volt eddig elég, nem okult, s ráunt a világra!
Haljon meg csak azért, amiért velem élni szeretne,
bére szerelmének legyen az, hogy a végzet elérje?
Győzelmem diadal nem lesz, s nehezen viselem majd!
Ám nem az én bűnöm! Bár elvetnéd te a tervet,
vagy, ha bolond lennél, bár érnél célba előbb te!
Jaj, de csodás, szűz-szépségű pompás kölyökarcod!
Jaj, bár, Hippomenes, sose látlak meg, gyönyörűség!
Méltán éltél volna tovább! Ha nem ily vad a jóslat,
és ha a nászomtól el nem tilt engem a végzet,
csak teveled kívánnék nászágyamba feküdni!« –
így szólt, mint kit először perzsel a nyers szerelemvágy,
és nem tudja, mi az, szeret, és nem tudja, csak érzi.
Várja a nép még az apja a versenyt régi szokásként,
Hippomenes, Neptunus utóda nekem könyörög csak
aggódó hangon: »Cytheræa, segítsen a bajban!
És a szerelmi tüzet, mit adott, táplálja hevével!«
S mert nem irigy szellő szárnyán jut lány szava hozzám,
célrt ért, megvallom, gyorsan kellett cselekednem!
Ott a mező, Tamasus néven nevezik meg a népek,
Cyprus legszebb tája, nekem szentelte az aggok
ősi tanácsa, s a bő adományt törvényre emelték,
és eme rét közepén pompázik egy elragadó fa,
lombjai szép sárgák, arany ágai csengve zenélnek,
Itt három ragyogó aranyalmát téptem azonnal,
s Hippomeneshez vittem, meg más senki se látott,
átadtam neki, és elmondtam, hogy mire lesz jó.
Zendül a kürtszó, állnak a partvonalon, s kirohannak,
és a homok tetején sebesen surrannak a lábak,
azt hinnéd, száraz lábbal futnák be a tengert,
szőke mezőn a kalász nem hajlana talpuk alatt meg.
Buzdítják a fiút, nagy a lárma, a tapsvihar árad,
így kiabálnak: »Most, most fuss, kielőzheted éppen,
Hippomenes, húzzál bele! Most kell teljes erővel!
El ne lazulj! Győzhetsz!« Megarának a bajnoka örvend
vagy Schœneus szép lánya-e jobban, senki se tudja.
Néha kicsit lassít, noha könnyen jutna előnyhöz,
mert a csodás arcot folyvást csak látni akarja.
Fáradt ajka liheg szikkadtan a fűrgé fiúnak,
messze a céljuk még! S Neptunus dédunokája
egyet az almákból ügyesen vet a porba, a földre.

És megtorpan a szűz, kívánja a szép aranyalmát,
 és guruló aranyát fölkapja letérve az útról.
 Hippomenes fut elől! Tapsolnak örömmel a nézők!
 Ámde a lány, amit elvesztett, már végre behozza,
 és a fiú lemarad, megelőzi dühös robogása,
 és késlelteti újra a második alma a pályán,
 ám fölzárkózik, s a fiút megelőzi. A pálya
 vége felé tartunk. »Lépj közbe, ki adtad e kincset!« –
 szól, s hogy a szűz később térhessen vissza az útra,
 most messzebbre hajítja erővel a rétre az almát.
 Most nem tudja a szűz, hogy fusson-e érte. De ekkor
 ráveszem őt, s az arany súlyát megtöbbszörözöm még!
 Így hátráltatom, így késleltem, így nehezítem
 sorsát. Hogy hosszabb ne legyek, mint volt az a verseny,
 annyi elég, hogy a lány vesztett, s díjat kap a győztes.
 Édes Adonis, nem járt volna ezért ki a tömjén?
 Hála? De hálátlan volt és roppant feledékeny,
 tömjént nem kaptam! Haragom lángolt, dühöm izzott,
 megsértett és fájt, példát kellett statuálnom,
 mert a jövő számít, mindkettőt sújtani vágytam.
 Mentek az Istenek Anyjának szentélye felé ők,
 Echion építette, a híres, szent fogadásból.
 Sűrű erdő rejti, a hosszú út pihenőt kér,
 Hippomenes már most vágyik lefeküdni a lánnyal,
 én izgattam fel vágyát sürgetve-hevítve.
 Volt egy kis zug a templomnál, fény szinte nem érte,
 barlangnak látszott, tajtékő fedte felülről,
 őszentély: hol a papság régi nagy istenek ősi,
 fából készített képmását hordta halomba.
 Hippomenes behatol, s ami szent, megbecsteleníti.
 Elfordulnak a szobrok: a tornyokkal koszorúzott
 Istenanyában felmerül egyből, Styxbe hajítja
 őket, bár kevesellte a megtorlást. Nyakukon nőtt
 sárga sörény, körmükből karmok lettek azonnal,
 vállukból mancsok csüngtek, mellükbe nyomakszik
 testük súlya, a farkuk verdes port a homokban.
 Arcuk festi a düh, mordulnak csak, sose szólnak,
 erdő lett násztermük, s ők két durva oroslán,
 és Cybele kocsizabláját rágják fogaikkal.”

CSEHY ZOLTÁN fordítása

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

A dickinsoni vulkán

Emily Dickinson vulkanikus hallgatótagságáról (spasmodic reticence) már sokan írtak. De nem lehet róla eleget írni. Arról a kettős kényszerről, amely a kimondás lávaömlését azonnal a visszanyelés fájdalmával fegyelmezi. A szaggatottság – amelynek elvéthetetlen jegye a gondolatjelek állandóan tolakodó kijelentés-zátonya – ezáltal nem modor, hanem versontológiai alapviszonyulás. A kijelentés befelé jelent, vagyis jelenetezi az elhallgatás drámáját is – azaz jelzi, hogy jelen nem lehet soha, állandó-szaggatott késésben van, jelene a gondolat jelenin fut asszociációs mélységekbe-magasságokba. Elnyeli a jel a kimondás tétjét, így jeleníti meg, a tetemre hívott veszendőségben, ami belőle maradandó. Dickinsonnál soha nem a szó, hanem a szótól szóig jutás számít. Voltaképpen ez az eljutásnyi ív áll a szó helyébe. Dinamizmus ettől őrzít, hogy nem szavakat mondunk, hanem szótól szóig érő hidakon lépünk, mely feloldja a szavak szemantikai halmazállapotát, és a lávafolyáshoz hasonló jelentésömlést eredményez.

A versfordítás folyamatában amúgy is beáll a lávaömléshez hasonló áldott-áldatlan felfüggesztődési állapot: amikor a forrásnyelv szemantikai-grammatikai eresztékei már feloldódtak a nyelvi térben, de a célnyelvi kötődések még fáziskésésben várnak a transzfiguráció drámájára. Ez a nyelvi inkarnáció előtti hatásszünet a dickinsoni dikció alapregisztere, mintha saját verseiben is egy fordítási folyamat nyelvi senkiföldjén állna. De persze miből fordít? Transzcendensből reálisba? Reálisból transzcendensbe? Lehetségesből valóságosba? Valóságosból a lehetségesen átszűrt ténylegesbe? A lehetségesben lakozók (Dweller in Possibility) kegyetlen kegyelme ez, hogy a POSSE egzisztenciálonológiai értelemben erőteljesebben-színesebben, éle(te)sebben mutatkozik meg bennük, mint az ESSE. A Weöres-félék ilyenek.

Jó Dickinsonot fordítani, mert vulkánköltészete Pompeibe dermeszti nyelvi előítéleteimet. És fordítás közben tágul a lehetőségesség felé – gondolatjelek örvényein át –, amit ki kell mondani.

EMILY DICKINSON

601

Csöndes – Vulkáni – Élet –
 Villódzott éjszaka –
 Már elég sötét volt ahhoz,
 Hogy látszódjon nyoma –

Halk – Földrengésszavát –
 nem érzékelheti
 Nápolytól erre senki –
 Észak nem észleli

A felforrósult Jelet –
 Ajkát, mely nem hazudott –
 Korallszín Partja összezár –
 S eltűnnek – Városok –

461

Hajnalban – Feleség leszek –
 Támadatkor – zászló vezet?
 Éjfélkor Hajadon a Lány,
 S mindjárt Menyasszony azután –
 Jön az – Éjfél – vár a Kelet –
 Lány már ne, csak szabad legyek –

Éjfél – jó Éj – már hívnak ők –
 Angyalsereg Szobám előtt –
 Jövöm a Lépcsőn lépeget,
 Gyermekekkel bíbelek,
 Mikor már nem vagyok Gyerek –
 Örökidő – Uram – megyek –
 Megváltóm – felismertelek!

1748

Kész Terveit a csöndes Vulkán
 Elrekeszti magába –
 Nem bízza kósza Ötletét
 Kétes Emberfiára –

Mit Jehovától megtudott
 A Természet elnyeli –
 Nem él-e meg az Ember is
 Ha senki sem figyeli?

Kapcsos Ajkával bünteti
 Az összes Fecsegőt –
 Titkát megőrzi elfedi
 Az Örökkévalót –

214

Párolatlan likőrt iszom –
 Gyöngyserlegem ha forr –
 A Rajna Borkádjaiban
 Nincs ilyen Alkohol!

Levegőtől részegülök –
 Harmat – Fejembe száll –
 Égkocsmák olvadt Ajtaján
 Tántorgok – Nyáron át –

Ha Gyűszűvirágból a Méh
 Újra kiszédeleg –
 Ha a Lepke – dönt egy felest –
 Megint szomjas leszek!

Míg hókalapos Angyalok –
 Szentek – Ablakhoz futnak –
 Nézzék a kis Részegest
 Hogy nekidől – a Napnak –

505

Nem festenek – képet –
 Én lennék a Kép –
 Lehetetlen fényét
 Megélni – de szép –
 Érezni az Ujjat –
 Egy égi Mozdulat
 Ahogy Vihart kavar fel –
 Fényes – Kínokat –

Nem szólnék – Trombitaként –
 Én lennék a Hang –
 Lágyan Plafon felé
 Vagy még följebb – halad –
 Át az éter Falvain –
 Áldott Léggömb vagyok –
 Fémajak lök messze –
 Móló Csónakot –

És nem lennék én Költő –
 A Fül – nekem elég –
 Tehetetlen – szerelmes –
 Vidám – hódolni kész –
 Ennyi a Hozomány –
 Kiváltságom – Pokol –
 Ha magam kábíthatom el
 Lesz Mennydörgés – a Dal –

447

A Világnak szól Levelem –
 Még sosem írt Nekem –
 Magasztos lány Szavakat küld
 A Természet Velem –

Olyan Kezekbe adja ezt,
 Amik nem láthatók –
 A Kedvükért – jó Földiek –
 Most – irgalmazzatok

SZÓCS GÉZA

Élet, mű, fordítás

Műfordító, úgyis mint művek fordítója, műfordítás, úgyis mint művek fordítása. De a fülünk azt is belehallja: műfordítás, vesd össze: műfogsor, művégtag, műhaj. Nem igazi, nem az igazi.

A költő, mint a szabó a beszélő köntösről, szeretne tökéletes másolatot készíteni a műremekről. Kockázata talán kisebb: ha munkája nem sikerül tökéletesre, manapság már aligha veszik fejét. De a szabóban s talán a fordítóban is mindig ott bujkál a kisördög: ha lehet, még jobbat készíteni, mint az eredeti. Van az eredetiben egy suta rím? Lehet, hogy szándékos volt a költő részéről; de nekem volna jobb megoldásom, merjek-e javítani, tökéletesíteni a szövegen?

Ennél persze súlyosabb dilemmákkal néz szembe a műfordító, folyamatosan.

Néhány éve a balatonfüredi fordítóházban egy szemináriumot vezettem, a világ minden tájáról érkezett fordítók részvételével. A beszélgetésekből az derült ki, hogy a magyar nyelv és irodalom e lelkes barátai vérremenően különböző álláspontokat ütköztetnek a nyelvileg, filozófiailag, stílusosan problémás szövegrészek értelmezését és a kívánatos megoldásokat illetően. Lehetetlen volt föl nem tennem magamban a kérdést: ha a művet – nevezhetjük üzenetegyüttesnek is – a pusztá testnek tekintjük, vajon ez hányféle ruhába öltöztethető – úgy, hogy mindegyikben önmaga maradjon?

Egy alkalommal, midőn még államtitkár voltam, küldöttség keresett fel, mely igen jeles írókból állt. Azt kérdezték, nem lehetne-e egy rangos műfordítói díjat létrehozni, mert ilyenünk nincs, holott a magyar műfordítás már rég megérdemelné. Egyetértettem. Az állami kitüntetések rendszere azonban olyan bonyolult, megváltoztatására, leegyszerűsítésére annyiféle elképzelés van, hogy biztosabbnak és gyorsabbnak láttam, ha a Magyar PEN Clubot próbálom meggyőzni arról, hogy hozzon létre egy ilyen díjat, sőt mindjárt kettőt is: egyet magyarra, egy másikat magyarról való fordítók honorálására. Sikerral jártam, a Janus Pannonius Alapítvány azóta minden évben fejenként egymillió forintot díjban részesített jó néhány remek műfordítót. Kis szépséghiba egyesek szemében, hogy e díj csak költői művek átültetéséért jár – viszont életműdíjat is kiadunk. Igaz, hogy megintcsak előnyben részesítve a költőket. Íme néhány név: Jávorszky Béla, Márton László, Csehy Zoltán, Kodolányi Gyula, Nádasdy Ádám, másrészt Itamár Jáoz-Keszt, Wilhelm Droste, Hanns-Henning Pætzke. Az életműdíj feltétele a betöltött nyolcvanadik életév, kapott ilyet Gömöri György, Makkai Ádám, Sohár Pál – de miért is sorolom e neveket? S miért is a díjjal foglalkozom, ahelyett, hogy verseket írnék vagy fordítanék?

Nem tudok erre válaszolni. Azért álljon itt néhány fordításom.

EMILY DICKINSON

2

Meghalván hallom – légy zizeg –
 A szobám nesztelen
 Mint szellőkések közt a lég –
 Ha éppen – megpihen –

Szárazra dörzsölt – szemgolyók –
 Haptákban szuszogás
 Szobádban már – a Nagy Király
 Mint titkos – suhogás –

S míg én – a végső harc előtt –
 Hagyatkoztam nagyon
 Belőlem – mi az átadó
 S a maradó – vagyok

Kéken – bezümmögött – a lég –
 Közém – s a fény közé –
 És rámsötétlett – ablakom
 S látva se láttam én –

3

Négy fa – egy magányos Mezőn –
 Terv nélkül
 Vagy Rend nélkül –
 Tétlenül áll – méltósággal – mint az uralkodók

A Nap – egy reggelen rájuk talál –
 És a Szél is –
 Nincs közelebbi szomszédjuk –
 Mint az Isten –

A Mező – fogadja be őket –
 Ők pedig – Őt – az Arra járó figyelmét –
 Az Árnyékét – Mókusét véletlen állatét –
 Vagy a Fiúét –

Hogy tettük mit ad hozzá az Össztermészethez –
 Milyen Tervet
 Késleltetnek ők oly sokan – vagy hordoznak –
 Az nem tudható –

27

Hát adj vissza a Halálnak engem –
 Amelytől félni sosem féltem
 Csak amiért elvett volna tőlem –
 És most hogy elvett mégis Téged
 Saját Síromban éldegélek
 Felmérve hosszát és szélét –
 Csak a Pokol tudja a méretét –
 Pedig ez volt a Mennybéliség –

149

Ha legszebb percünk tovább tartana
 Fölül is múlhatná a Mennyet –
 De ez keveseké – s nekik sem kockázat nélküli
 Az ilyen – nemigen adatik –

Hacsak nem ajzószerként – Ha
 Jó a Bánat –
 Vagy az Önkívület – a Tartalék
 Ezek a Mennyei pillanatok –

Isten Biztosítéka
 Oly mértékben mint amily Bizonyos
 Hogy el fog jöni –
 Oly biztos a Távozása is – és az elvakított Lelket
 Magára hagyja bútoratlan Termeiben –

151

Van hátsó része és eleje is az Emlékezetnek
 Olyan ő, mint a Ház
 Van padlása is neki
 Kacatnak meg az egereknek

Mélységes mély pincéi vannak
 Amilyent csak kőműves rakhat
 Kutasd át, s tárt karokkal mérd le
 Soha ne jöjjön el kiűzetésünk belőle.

152

Az Elme – tágabb, mint az Ég –
 Hisz – egymás mellé téve –
 Egyikbe belefér a Másik –
 Téged is – idevéve –

Az Elme mélyebb a Tengereknél –
 Kéket a Kékkel – összevetve –
 Egyik felszívja a másikat –
 Mint vizet szivacs, Vödörbe vetve –

Az Ész súlya épp az Istené –
 Hogy – font a fonthoz – mint aránylik –
 Mérheted bár – csak abban mások –
 Az egyik Hang – Szótag a másik –

203

Éltem – mint Töltött Puskacső –
 Mely falhoz téve – áll
 S melyet Gazdája – felragad –
 Ha éppen arra jár –

Királyi Erdők fái közt –
 Űzünk most Őzsutát –
 Nevében szólalok meg én
 S a Visszhang válaszol –

Hát még ha fényes mosolyom
 A Völgyön átragyog –
 Vezúvi arcból feltörő
 Öröm, én ez vagyok –

És ha jó Véget – ért a nap –
 Őrzöm az Úr fejét –
 Jobb, mintha elnyelné a párt
 Együtt – a Párnamély –

Ki Őt gyűlöli – gyűlölöm –
 Annak már annyi is –
 Ha Sárga Szemem rávetem –
 S Hüvelykem megfeszül –

Bár hogy én éljem túl-e Őt –
 Neki kell tovább élnie –
 Mert csak gyilkolni tudok én
 Meghalni – nincs Erőm –

225

Hajszál a válság
 Erők nyomulnak feljűk kűszva
 Rajta túl pedig visszakoznak.

227

Ha az, amit megtehetnénk
 Az lenne, amit meg is tennénk
 Nem lenne nagy különbsége –
 A Beszéd Végző Állomása –
 A Megmondás tehetetlensége.

236

Olyan, akár a Fény –
 Keresetlen Gyönyörűség –
 Akár a Műh, olyan –
 Mint az időtlen zenék –

Olyan, akár az Erdők –
 Személyes – Akár a gyöngge Szellő –
 Hallgatag – De önmagában bízó
 Megrázza a legbüszkébb Fákat is –

Olyan, akár a reggel –
 Legjobb – ha itt van már –
 És az Örökkévaló Órák –
 Azt ütök, hogy – Dél!

270

Feleség – az leszek Virradatra –
 Amikor kél a Nap – van-e számomra Lobogód?
 Éjfél van – most még Lány vagyok én –
 Mily kevés hiányzik, hogy Menyasszony legyek én –
 Majd aztán – Éjfél jő – elválok tőled én –
 Kelet, s a Győzelem integet felém.

Éjfél – Jó éjt – Szólongatnak, hallom jól –
 A csarnokban – tolongó Angyalok –
 Lábujjhegyen – a Jövöm lépdél fölfelé a lépcsőn –
 Én most már úgy vagyok –
 Kislánykoromból egy imádkozásért – az után tapogatok –
 Olyan közeli az, hogy Gyermek – már nem leszek –
 A látomás szárnya az ajtót repdesi –
 Elöttem az Örökkévaló – Uram – Érkezem –
 Mester – az Arcod ismerős –

SZŐCS GÉZA fordításai

A fenti 11 vers számozása a Johnson-féle 1955-ös kiadás szerint sorrendben: 465, 742, 1632, 393, 1182, 632, 754, 889 (első 3 sora egy 16 soros versnek), 407, 297, 461.

SZABÓ SZILÁRD

Tettix in the Text – Egy Browning-vers forrásvidékei

– *Lásd, ablakom beszakadt,
Padlásomon denevér, bagoly ül!
Lantodra tücsköm cirpel vissza csak.
(Elizabeth Barrett-Browning: Portugál
szonettek IV. – Kardos László fordítása)*

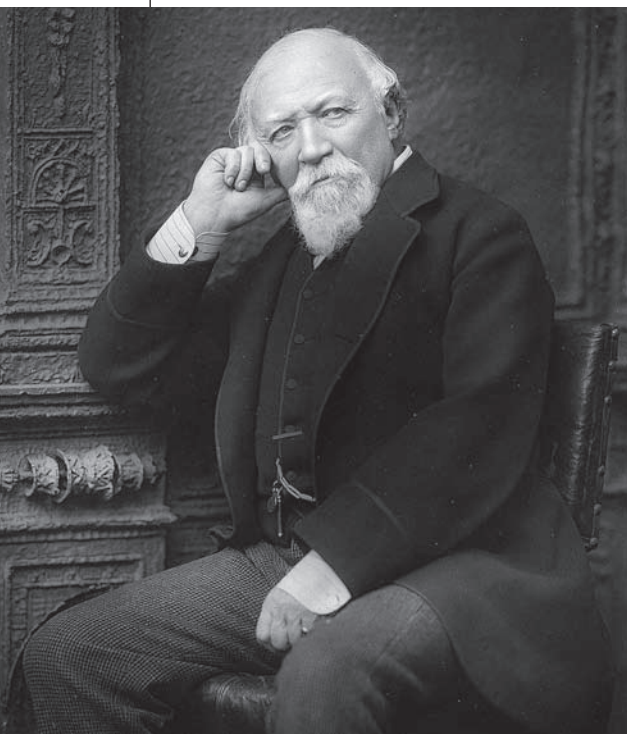
A *Tücsökmese*, Robert Browning drámai monológja 1878-ban jelent meg először *A két croisici költő* című hosszabb elbeszélő költemény utóhangjaként, címtelenül. A vers csak a könyvben elfoglalt helyére nézve „utóhang”, amúgy kerek, önálló alkotás; tárgyát tekintve nincs köze az előtte álló eposzhoz. A későbbi Browning-kiadások egy része *A Tale* címmel önállóan is közli; ettől a szokástól bátorítva ítam fölé a magyar címet. Átültetésével 1992 táján próbálkoztam először. Lator László szép emlékű versfordító szemináriumán alaposan megvitattuk az eredményt, de még a javított változatot sem találtam elég jónak ahhoz, hogy közreadjam. A minap, huszonöt év után, újra kezembe akadt a hajdani gépirat, s úgy éreztem, itt az ideje, hogy elvégezzem rajta a végső simításokat.

A dél-itáliai lantosról szóló anekdota, aki egy cirpelő tücsök segítségével nyerte meg a delphoi dalnokversenyt, nem tartozik a görög antikvitás legismertebb történetei közé, még Robert Graves sem tesz róla említést nagy mitográfiai művében. A vers görög forrásait egy 1909-ből származó angol tanulmány tárta fel.¹ Innen tudjuk, hogy Browningot egy antik epigramma, a lokriszi Eunomosz szobrának felirata inspirálta, melyre a költő felesége, Elizabeth Barrett-Browning bukkant rá görög tanulmányai során, ő mutatta meg férjének a ritka leletet. Az antik epigramma két változatban is fennmaradt: egy hosszabb, tizenhat soros szoborfelirat névtelenül, s egy későbbi, tizenkét soros változat Paulosz Szilentiariosz műveként. Az *Anthologia Palatina* 9.584. és 6.54. szám alatt közli őket; mivel a magyar nyelvű antológiákban nincs nyomuk, magam próbáltam meg lefordítani legalább az egyiket:

1 J. G. Winter: Browning's Epilogue to the Two Poets of Croisic. *Modern Language Notes*, The Johns Hopkins University Press, vol. 24., no. 7. (November 1909), pp. 210-214. (Lásd: www.jstor.org/stable/2916558?seq=1#page_scan_tab_contents). Az anekdotát, más összefüggésben, egy újabb magyar szakmunka is tárgyalja: Pataki Elvira: *Tettix. A tücsök mint szakrális-poétikai szimbólum az ókori görög irodalomban*. Budapest, Szent István Társulat, 2013.

Eunomosz, a lantjátékos delphoi szobrára

Hadd vegye hírét ajkamról, aki erre vetődik,
 Bár te, Apolló, jól ismered ezt a mesét:
 Eunomosz, én, aki Szpartisz elől elnyertem a díjat,
 Lokriszi lantomon egy dalt, finom és bonyolult
 Hangmenetű dalt pengettem, mikor – ó jaj! – a plectrum
 Egy laza húrra ütött: fals vala, tompa, süket.
 Ám amikor – hiszed-e? – pendíteni kéne a tört húrt,
 Egy tücsök ugrik a lant hídjá fölé – maga jött,
 Senki se hívta –, s a dallamos úrt cirpegve betölti!
 Ujjaim így hat húrt vertek – a tört hetedik
 Kölcsönhangon szólt: a tücsök, napos oldalu dombok
 Igrice bújt hozzám, s fújta a pásztori dalt.
 Éles üveghangján úgy fűzte a holt hangsort elevenné,
 Mint láncot, míg szép dallama felragyogott.
 Szálljon hát hozzá köszönő szavam: ímhol a lanton
 Bronzba meredve örök társam, a hű tücsök ül.

Az anekdotát tudomásunk szerint a szicíliai történetíró, Timaiosz írta le elsőként az időszámításunk előtti 3. évszázadban. Az ő elveszett munkáján alapul Karüsztoszi Antigonosz pár évvel későbbi lejegyzése a *Csodák Könyvében*, ami egyben az anekdota első fennmaradt prózai változata. Időszámításunk kezdete táján a mitográfus Konón meséi között bukkan fel újra, és Sztrabón is megőrökíti nagy műve Dél-Itáliát tárgyaló fejezetében:

A Halex folyónál, amely egy mély völgyön fut keresztül s elválasztja a rhégioni vidéket Lokrisztól, különös dolog tapasztalható a tücskökkel kapcsolatban: a lokriszi parton élők ugyanis ciripelnek, míg a túlparton élők hangtalanok, amit azzal magyaráznak, hogy míg ezek lakhelye többnyire árnyékos, így a harmattól megnedvedett hártyás

szárnyukat nem tudják kiterjeszteni, addig amazok szárnya a napsütéstől száraz és szanasan kemény, alkalmas rá, hogy hangot adjon. Lokroiban megmutatták nekem a dalnok Eunomosz szobrát, kinek lantján egy tücsök ül. Timaiosz elbeszélése szerint ez az Eunomosz és a rhégioni Arisztón egykor a delphoi játékokon versenyzett a díjért: Arisztón arra kérte a delphoiakat, hogy őt támogassák, mivel ősei a jósda felszentelt papjai voltak, ők küldték világgá az első gyarmatalapítókat, mire Eunomosz azzal vágott vissza, hogy már eleve ki kéne zárni a dalversenyből azokat, akiknél még a tücsök is némák, holott nekik van a legszebb hangjuk az énekesek között. Arisztón csaknem akkora tetszést aratott, mint ellenfele, s már

bízott a győzelemben, végül mégis Eunomosz nyert, aki aztán fölállította hazájában az említett szobrot, ugyanis a verseny során, amikor egy húrja elpattant, egy segítségére jövő tücsök pótolta a húr hangját.²

Az apró ellentmondások tisztázása a klasszika-filológusokra vár. Sztrabónnál Arisztón, míg az epigrammákban Szpartisz (illetve Parthisz) lép fel Eunomosz vetélytársaként. Sztrabón a dél-itáliai Lokroiba helyezi Eunomosz szobrát, míg a két epigramma címfelirata Delphoiban álló szobrot említ. Az ókori források egybehangzóan ércszoborról beszélnek, amely Browning versében márvánnyá változik. Alexandriai Szent Kelemen – aki Krisztus után 180 táján szintén lejegyezte az anekdotát – a részletek tisztázása helyett immár az értelmezést tekinti feladatának. Az antik kultúra elleni kirohanásairól ismert egyházatyja tücske a keresztény Isten pártédektől motivált dicséretét zengi:

Görög ünnepet tartottak egy halott sárkány fölött Püthóban [=Delphoiban, Sz. Sz.], és az ünnepi éneket Eunomosz adta elő. Hogy himnusz volt-e vagy sirató ez az ének, nem tudom megmondani; de a verseny zajlott, a hőségben Eunomosz játszott a lantján, s közben a tücskök szerte a hegyekben a nap melegében a lombok alatt énekeltek. De nem a püthói halott sárkányhoz, hanem a legbölcsebb Istenhez énekeltek a maguk dalát, mely szebben szólt, mint Eunomoszé. Elpattant a Lokriszi húrja. Odarepül a húrlábra a tücsök. Úgy ciripelt, mintha ép hangszeren játszana, s a dalnok a tücsök énekéhez alkalmazkodva pengette a megmaradt húrokat. A történet szerint tehát nem Eunomosz éneke vezette a tücsköt (...) önként repült oda és önszántából énekel; a görögök pedig úgy tekintenek rá mint zeneművészre.³

Az allegorizálás szándéka Browningnál is kitapintható, azzal a különbséggel, hogy ő Isten helyére a szerelmet állítja; a sajátos beszédhelyzet, a vers drámai kerete pedig már mindenestül Browning leleménye. Az antik epizód az ő előadásában a harmonikus szerelmi kapcsolat szép példázatává kerekedik, melyben férfi és nő úgy egészíti ki egymást, ahogy szöveg a zenét, vers a dallamot. Az öregedő Browning rég halott felesége emlékét idézi fel, fiatal lányként képzelet magá elé, s vele mondatja el ezt a drámai monológot – legalábbis ez a benyomásunk támadhat, ha az életrajz keretében igyekszünk elhelyezni a verset. Csakhogy Browning, mint mindig, ezúttal is kitér a nyílt vallomás elől: elképzelt drámai helyzetet teremt, képzeletbeli alakokkal. A versben beszélő lány a zenével áll meghitt viszonyban, hangszeren játszik; férfi hallgatója költő ugyan, mint Browning, de jóval idősebb a lánynál. Afféle nagybácsi lehet inkább, aki most éppen egy dalversenyen készül részt venni. Ez a helyzet idézi fel a lányban Eunomosz és a tücsök meséjét, amelyet hajdan, talán még kislánykorában, a féfitől hallott, s most emlékezetből, mint a jól megtanult leckét, „visszmondja” neki. Évődő hangon, de talán komoly célzattal, szerelmi vallomást rejt a történet mögé, melynek végén pirulva hallgat el.

Ez a bonyodalmas, kissé kiagyaltnak tetsző, de lélektanilag hiteles beszédhelyzet apránként, a vers egy-egy elejtett szava nyomán világosodik meg az olvasó előtt, míg végül szépen összeáll a kép. Browningné, lám, szerelmes csitri lánnyá változott; Browningból pártfogó atyafigura lett, aki képes ugyan bevezetni a kis „prúcsköt” a költészet és a klasszika-filológia rejtelseibe, de a zene és a szerelem terén kioktatásra szorul. Azaz: vallomás helyett az életrajz

2 Strabón: Geógraphika VI. 1. 9., C260. Budapest, Gondolat, 1977, pp. 279-280. (Dr. Földy József fordítását szerkesztettem – Sz. Sz.)

3 Alexandriai Kelemen: Protreptikosz. Buzdítás a görögökhöz. Budapest, JEL Kiadó, 2006, pp. 57-58. (Tóth Vencel OFM fordítását módosítottam – Sz. Sz.)

minden mozzanata a visszájára fordul. A való életben Browningné hat évvel volt idősebb a férjénél, jártasabb a görög irodalomban⁴, s költői pályája is előbb indult, korábban ért el visszhangos sikereket, mint Browning; a szerelemben és a zenei hatást megalapozó verstechnika terén⁵ viszont Browning volt a kezdeményező, illetve a tanítómester. A játékos rejtőzködésnek ez a pontról pontra következetes módja szinte egy ánulkodó kép fotónegatívjával ér fel.

Hiába fiatal hát a versbéli leányzó, aligha jelent új szerelmet Browning életében: a vers visszafelé tekint, a múltat értelmezi. Ezért ahelyett, hogy egy el-eddig ismeretlen, hús-vér nő nyomait keressünk a költő életében és műveiben (ahogy A. S. Byatt *Possession* című regényének irodalmár hősei teszik a maguk bálványával, aki Robert Browning jellegzetes vonásait viseli), helyesebb, ha figyelmünket egyetlen verssorra, a 13. strófa zárlatára irányítjuk:

Never more apart you found
Her, he throned, from him, she crowned.

A bravúros zárósor, melyben a nyelvtani nőnem átöleli a hímnemet, a két igei tagmondat indázva fonódik össze a két névmással, már-már a képver-seket idéző nyelvi-grafikai alakban, a kései Mallarmé törekvését előlegezve, szintiszta formaként állítja elének a mindenkori szerelmi költészet elvont lényegét. A fordítás ezt persze nem képes visszaadni; csak annyit tehet, hogy a feszes versforma pontos követésével igyekszik megütni a pajkos lányhangot, a játékos könnyedség vékony borotvaélén egyensúlyozva tizenyolc szakaszon át. Hogy sikerült-e vagy sem, majd eldönti az olvasó. Én magam félreállok, és szomorkás mosollyal nyugtázom, hogy ebben a mai, ínséges korszakban, amely 1990 után köszöntött a versfordítói mesterségre, milyen anakronisztikus ez az erőfeszítés.

4 „Browning leveleiben számtalan jelét adta annak, hogy görög olvasmányai során csak nagyon ritkán tért le a kitaposott iskolai ösvényről. (...) [Ezzel szemben] Browningné asszony görög műveltsége igen széles tartományra terjedt, gyakran vetett fényt homályos zugokba.” J. G. Winter: i. m. 213.

5 „Aligha volt költő, ha volt egyáltalán, aki nála [ti. a fiatal Elizabeth Barrett-nél] kínosabban és nagyobb előszeretettel hágtat volna át a metrum és a rím törvényeit.” The Cambridge History of English and American Literature in 18 Volumes (1907–1921). Vol. XIII. The Victorian Age. Part One, Chapter 3. § 10. (Lásd: <https://www.bartleby.com/223/0310.html>). A dolgot Virginia Woolf is szóvá teszi a Flush egyik lábjegyzetében (Lásd: Előjáték. Huszadik századi angol kisregények. Budapest, Európa, 1969, pp. 209-210.)

ROBERT BROWNING

Tücsökmese

I

Ó, a régi mese...! El ne
 Mondja most megint!
 Ön bukkant rá... hol is? (Ejnye!)
 Próza volt vagy vers? Latin...?
 Görög volt, így mondta, nem? –
 Míg vállán pihent fejem.

II

Mert, látja, én jól emlékszem...
 (Még hogy „buta vagy”!) –
 Volt egy költő (ne becézzen!) –
 Bárd, uram, egy „rég nagy”,
 Ki elindult oda, hol
 Díjat nyer, ha jól dalol.

III

A dalhoz s mellé a lanthoz
 Kell, hogy értsen ott,
 Mert a játék éppoly fontos
 Volt, akár a dal: nehogy
 Elfelejtse ezt, uram!
 Miért? Az még hátravan...

IV

Ott állt hát s körben a bírák
 Hegyezték fülük:
 Csak azért, hogy megszorítsák,
 Ha elcsuklik vagy megüt
 Egy rossz húrt – no ily fülek
 Vén bírákhoz illenek!

V

Zengő énekét a fülhöz
 Tört széphangu fán
 Kísérte, mígnem a hűvös
 Fejű bírák mosolyán
 Látszott, nem lelnek hibát:
 „Övé a díj...” – „Vigye hát...”

VI

Jaj, de ekkor...! – Mennyi húr van
 Lantján? Hét, ugye?
 Ó, még nem tizenegy... úgy van,
 Uram, köszönöm! – No de
 Ilyen balszerencse...! Egy
 Húr a hétből megrepedt!

VII

Veszve minden...? Nem! „Cikáda!”
 (Azaz: egy tücsök) –
 Kis szíve a muzsikába
 Bolondulva úgy ütött,
 Hogy otthagya a lapályt,
 S a megrokkant lantra szállt.

VIII

S hát, amint a lantos ujjá
 Laza húrt tapint,
 Összerándul – ó, de hallja,
 Hogy a hang helyett, amit
 Tüzelő torka keres,
 Már a tücsökszív repes,

IX

Mely mindvégig, úgy, amint kell,
 Szépen, pontosan,
 A kéz dolgát teszi: cirpel –
 Így a dalnok mentve van
 A bukástól, míg e halk,
 Édes tücsökzene tart.

X

S végre: „Vedd át...! A tiéd lett...!
 Hangszered s e hang –
 Zúg az egyhangú itélet –
 Díjat érdemel! E lant
 Mintha háífa volna: szebb
 S zengőbb rajt’ a magas »F«!”

XI

Hogy elűzte-é a győztes
 Végül a kicsit...?
 Olyankor nem meglepő ez,
 Ha a Goethék azt hiszik,
 Hogy Lottéjuk hunyt tüze
 Lelkük már nem tölti be.

XII

Ó nem! Nyert és hazatérni
 Készült, de bizony
 „Furdalást” érzett (megérti,
 Ugye, uram?) – s féluton
 Így szólt: „Kell valami kis
 Emlék a tücsöknek is!”

XIII

Egy életnagyságu márvány-
 Szobrot állított;
 Társa ott trónol liráján,
 Ő meg trónján – s ujja, hogy
 Mutassa: egy kis prücsök
 Jól jön néha – önre bök.

XIV

Ez a mese – s hogy mivégre...?
 Poémáival,
 Tudom, van, ki hírre-névre
 Szeretne szert tenni... hajh,
 Lesz ott még vagy száz ügyes
 Igric, aki zengedez!

XV

És szobrán, ha nyerne ottan,
 Lesz-e majd szöveg? –:
 „Egy tücsök megszánta rokkant
 Lantomat, s mihelyt rideg
 Hang zörrent a skála lágy
 Pontján – kezdte halk dalát.

XVI

Mert míg daloltam – s közel volt
 Már a győzelem;
 Lanton ujj még nem szökellt oly
 Könnyen – hát, a »szerelem«
 Hangján rezgő gyöngé szál
 Szétpattant... örökre már!

XVII

Ezt egy tücsök észrevette,
 S ott, hol hűja volt
 Lantomnak, leszállt peregve:
 »Sze... re... lem...!« – mint ha a zord,
 Búgó basszuspont nyomán
 Szoprán feloldást kívánsz...”

XVIII

De ön nem zenész! S mi célból
 Szórjak gyöngyöt egy –
 „Költő” elé...? Látja, mégoly
 Apró lány is sokra megy
 „Szerelmével”, ha a dal
 Elfullad... és csendbe hal.

SZABÓ SZILÁRD fordításai

KÁNTÁS BALÁZS

Józanságra törekv álláspont a versfordítás gyakorlatáról

Esszé a vitaindítás szándékával

Mivel a versfordítás gyakorlata nem homogén, ami azt illeti, nyelv-, kor-, kultúrkör- és persze mindenekelőtt fordítószerzőspecifikus, a nézetek lényegét és lehetőségeinek határait illetően igencsak megoszlanak. Itt és most megpróbáljuk röviden összevetni a „konzervatív” és „liberális” versfordítási gyakorlatot, már amennyiben lehetséges ilyen szélsőséges tipológiát alkalmazni a határokat illetően, hiszen, mint azt már korábban hangsúlyoztuk, ezek a határok gyakran egybemosódnak.

Általánosságban elég nehéz konzervatív és liberális fordítói gyakorlatról beszélni, legfeljebb néhány jellemző sorolható fel, amelyeknek egy része adott vers adott fordítására vagy igaz, vagy nem. A „konzervatív” versfordítás lényege nyilvánvalóan, hogy a fordító mind a formát, mind a tartalmat igyekszik a lehető leghívebben követni, és nem sokat enged ezen elhatározásából. Ez olykor jó, olykor nem, hiszen a forma és a tartalom közötti egyensúlyt nagyon nehéz megtalálni, és a gyakorlatban rengetegszer előfordul, hogy az egyik a másik rovására megy. Igazából talán felesleges a versfordítás adott irányzatát eredendően konzervatívnak nevezni, hiszen egyéni esetekre lebontva előfordulhat, hogy mind „konzervatív”, mint „liberális” jegyek megfigyelhetők egy adott fordításban, a majdhogynem teljes tartalmi hűség az eredeti forma megbontásával jár együtt.

A fordítói „liberalizmus” ezzel szemben annyit jelenthet, hogy a fordító szabadon bánik a formával és a tartalommal is, több engedményt tesz saját maga felé, jobban elszakad az eredeti verstől és ugyan az szolgál hozzá alapul, de akár egy teljesen önálló, az eredetitől minden szempontból független új mű jön létre. A liberális műfordítás terjedhet a tartalom és a forma valamilyen egészen minimális fokú megváltoztatásától egészen az átköltésig vagy az adaptációig. Mint említettük, lehetséges részben liberális, részben konzervatív versfordítást létrehozni azáltal, ha a fordító az egyik aspektusból szinte semmit nem enged, egy másikat illetően azonban nagyon is engedékenynek bizonyul.

Versfordítói konzervativizmus és liberalizmus ütközhet abban az esetben is, hogy tulajdonképpen minek is tekinti magát a versfordító. Szerzőnek, vagy az idegen nyelvű szerző mintegy szolgájának, aki ihlettől és a saját egyéniségének a fordításba való *belevitelétől* mentesen igyekszik a verset egyik nyelvről a másikra átültetni? Egyéni vagy éppenséggel jellegtelen, esetleg a fordító saját egyéniségétől nagyon is eltérő műfordítást kell létrehozni?

A fenti kérdésekre csakúgy, mint a versfordítás egyéb kérdéseire, igencsak nehéz maradéktalan és mindenkit kielégítő választ találni. Tartható álláspont le-

het talán az, hogy a versfordító saját egyéniségét semmiképpen sem tudja teljesen száműzni a fordításból, hiszen mindenképp ő maga, aki a fordítást létrehozza a célnyelven, ehhez pedig valamilyen egyéni nyelvhasználattal kell rendelkeznie. Alkotnia kell egy verset, amelyet a saját hangnemétől teljesen függetlenül nagy valószínűséggel nem tud elvégezni. Valamilyen fokú liberalizmusra tehát mindenképp szükség van, ha az ember le kíván fordítani egy verset egyik nyelvről a másikra. Hogy ezt szolgai módon, ihletmentesen kell-e tennie, avagy éppen arra kell törekednie, hogy valamilyen módon ugyanazt alkossa újra, amit a szerző írt, ugyanakkor mégis valami újat, attól függetlent kell teremtenie, arról megint csak meglehetősen megoszlanak a vélemények.

Mivel a versfordítás nem egzakt irányelvek alapján meghatározható gyakorlat, hanem a hagyományos fordítástól eltérően sokkal inkább művészet, mint mesterség; mind konzervatív, mind liberális elveket valló művelői mellett és ellen felsorolhatók érvek. A vitát rendezni semmiképpen sem egyszerű dolog, sőt, talán nem is lehetséges, és mindkét irányzatnak lehet és van létjogosultsága.

A versfordítást kétségtelenül sok ellentmondás övezi minden nyelvet illetően, hiszen vannak olyan fogalmak, melyek egyik nyelvről a másikra körülírás nélkül nem fordíthatók le egy-egy vers keretein belül. Ez nem feltétlenül a gyakorlat konzervatív vagy liberális mivoltához tartozik, azonban mindenképpen megemlíthető, a fordítói gyakorlat milyenségével szorosan összefügg. A magyarban sokat emlegetett példa a *betyár* szó, mely angolra például nem fordítható le egyetlen szóval, ennek pedig kevésbé nyelvi, mintsem inkább kulturális háttere van. Hiszen a *betyár* jelentése leginkább a *XIX. század Magyarországon útonállásból élő szegénylegény, melynek alakjához a korban sajátos képzettársítások és hiedelmek kapcsolódtak. Az outlaw, rascal, bandit* vagy *footpad* szavakkal való angolra fordítás által ugyan az angol befogadó képet kaphat róla, hogy egy bizonyos fajta útonállóról van szó, de a *betyár* alakjához társuló, tipikusan magyar asszociációk számára ismeretlenek maradnak. Ilyen esetben legfeljebb annyit tehet a fordító, hogy dőlt betűkkel meghagyja az eredeti formát a fordított szövegben, és lábjegyzetben közli, hogy az adott, tipikusan a forrásnyelv kultúrkörébe tartozó, más nyelveken jelentős tartalmi veszteség nélkül visszaadhatatlan fogalom tulajdonképp mit is takar. Erre másikkal gyakran idézett például szolgálnak Petőfi híres sorai: „Valaki megölte magát, / az hozta ezt a rossz időt...”. Hiába fordítják le akkurátusan bármilyen nyelvre, ha nincs ott a fordítás mellett lábjegyzetben megemlítve, a célnyelvi befogadó legfeljebb csak sejtheti, hogy igen, létezik egy olyan magyar népi babona, mely úgy tartja: ha hirtelen rosszra fordul az időjárás, akkor valaki a környéken valószínűleg öngyilkosságot követett el. Ez pedig nem mond ellent annak az állításnak, hogy tulajdonképpen minden fordítható minden nyelvről minden nyelvre, csak éppen versek esetén ez az igencsak kötött terjedelmi kritériumok miatt az esetek többségében nem kivitelezhető tartalmi veszteség vagy az eredeti forma részleges vagy teljes megbontása nélkül. És ez az a pont, ahol mind a konzervatív, mind pedig a liberális műfordítók egyet kell, hogy értsenek egymással legalább részlegesen.

Miután nagyjából felvázoltuk, milyen szélsőségek között lehet mozogni a versfordítás gyakorlata során, a kérdés még mindig nyitva marad: művészi tevékenység-e a versfordítás, vagy nem több mint műhelymunka, mesterség, mely tulajdonképpen megtanulható? Ezt a kérdést illetően is számtalan érv és ellenérv felsorolható, valamelyik oldalon pedig mindenki, aki bármilyen formában kapcsolatba kerül a versfordítással, kénytelen állást foglalni. Mi is ezt kell, hogy tegyük, ezért jelen dolgozat a versfordítást leplezetlenül művészeti tevékenységként fogja kezelni. A továbbiakban éppen ezért arra kívánunk kitérni, milyen érvek

is sorolhatók fel amellett, hogy a versfordítás nem pusztán mechanikus fordítói munka, csupán a szokványosnál nehezebb, hanem igenis művészeti tevékenység, melynek egy része, akárcsak más művészeti tevékenységek esetében, ugyan megtanulható, egy bizonyos meglévő művészi tehetség híján azonban az emberből talán sosem válik jó versfordító. A versfordítás tehát számos érv alapján tekinthető sokkal inkább művészi tevékenységnek, mintsem a hagyományos fordítói gyakorlathoz teljes mértékben hasonló, részint sematikus, és pusztán nyelvvismereten múló munkafázisok összességének.

A kérdés a mellette szóló érvek ellenére azonban újra és újra felmerül a versfordítás története során: tulajdonképpen artefaktumot, művészi alkotást létrehozó művészi munka, vagy csupán nem több, mint a fordítói munka egy igencsak nehéz válfaja, mely ugyan magas szintű képzettséget és rengeteg gyakorlatot igénylő tevékenység, de azért valahol a művészet alatt helyezkedik el a hierarchiában? Másik gyakran ismételt kérdés: több-e vagy kevesebb a versfordítás, mint a versírás, és ha igen, milyen szempontból?

Nos, először is, mivel a versfordítás hangsúlyozottan csak egy bizonyos szinten tanulható meg, és „jó” vagy „rossz” mivoltának megítélése teljesen szubjektív elbírálás alá esik, talán mindenképpen megérdemli, hogy művészeti tevékenységnek nevezzük. Hiszen a legtöbb versfordító általában maga is költő, azaz olyan művész, aki képtelen elszakadni a saját költői hangjától, ezért akarva-akaratlanul kénytelen azt belevinni a fordításába. Mechanikusságról az esetek többségében nem nagyon lehet beszélni, hiszen minden idegennyelvű költő és minden idegennyelvű vers teljesen más tartalmat és hangulatot hordoz, minden egyes vers egy újabb kihívás a fordító számára. Ugyan a versfordító mozgástere bizonyos szempontból mindenképpen szűkebb, mintha mindenfajta útmutatás híján kellene saját verset írnia, azonban akkor sem támaszkodhat pusztán a forrásnyelv ismeretére és a szótárra. Valami olyan többlettel kell rendelkeznie, ami nem megragadható, nem igazán definiálható. Nem igazán lehet egyértelműen megragadni, hogyan is dolgozik és kell, hogy dolgozzon a versfordító, hiszen a nyelvtudomány és az irodalomtudomány legfeljebb csak bizonyos aspektusait képes egyértelműen megragadni és leírni. Példának okáért a szerkesztői munka, amely hagyományos értelemben vett fordítást illetően garancia lehet a fordítás jó minőségét illetően, versfordítás esetében semmire sem garancia, hacsak nem a tartalmi hűsége. A művészséget, már amennyiben lehet művészségről bármiféle egyértelmű keretek között beszélni, a szerkesztői munka semmiképpen sem garantálhatja, hiszen a szerkesztő maga nem művészi tevékenységet végez, pusztán bizonyos egzakt és egyértelműen leírható tartalmi szempontok alapján képes véleményt alkotni adott vers adott fordításáról.

De képes-e egy szerkesztő ellenőrizni, hogy forma és tartalom tökéletes, vagy legalábbis majdnem tökéletes harmóniában áll-e egymással adott vers adott fordításában? Talán csak akkor, ha az adott művet nem szerkesztői, azaz szakmai szempontból igyekszik vizsgálni, hanem befogadóként. Hiszen a művészet meghatározásának kezdetektől nincsenek egyértelmű kritériumai; az irodalmi, így a versfordításokat illető kánon összeállítása is teljes mértékben önkényes, adott korban adott műveket bizonyos szempontok alapján jónak ítéelő egyének szubjektív ítéletalkotásának terméke. És bizony az sem ritkaság, hogy amit az irodalmi kánon elfogad, azt az olvasóközönség nem méltatja különösebb figyelemre, s ugyanennek a fordítottja is igaz lehet.

Emellett felvetődik az a kérdés is, hogy a műfordító tulajdonképpen kinek és miért is dolgozik. Mi lehet egy vers A forrásnyelvről B célnyelvre történő le-

fordításának célja? Vajon a fordító saját költői képességeit akarja próbára tenni, amikor egy idegen költő versének saját nyelvére való átültetésével próbálkozik meg? A versfordítói szakma elismerését kívánja kivívni teljesítményével, esetleg pusztán semmi egyéb nem érdeklí, mint hogy az olvasó-befogadó közönség számára alkosson élvezhető és esztétikai élményt nyújtó művet?

Nyilvánvaló, hogy a célok is minden műfordító esetében változók, illetve nagyon gyakran ötvöződnek. Az ember természeténél fogva örül az elismerésnek, ugyanakkor a művészt szinte minden esetben vonzzák a művészi kihívások, de adott művészeti tevékenység gyakorlójának sok esetben az is tudatos célja, hogy a befogadót gyönyörködtesse a művészi alkotás által.

Még távolabb eljutva akár azt is állíthatjuk, hogy a versfordítás tulajdonképp semmivel sem alacsonyabb rendű művészeti tevékenység, mint a szépírás vagy a zenélés. Sokat emlegetett analógia a fordító és a zenész párhuzamba állítása. Ilyen alapon a zene is tekinthető egyfajta fordításnak, hiszen a zeneszerző egy emberi fül számára hallhatatlan formában, a kottában teremti meg, a zenész pedig a hangszer által azt a befogadó számára hallható és élvezhető formában interpretálja. Mégsem szokták vitatni, hogy a zenélés önmagában anélkül, hogy a zenész maga zeneszerzői tevékenységet is végezzen, megérdemli a művészet címet. Ha az idegennyelvű vers szerzőjének művét a versfordító a célnyelven érthetővé teszi, mintegy „áthangszereli”, akkor ez alapján a versfordítás maradéktalanul nevezhető az irodalom bármely más formájával teljesen egyenrangú, a *művészet* címet kiérdemlő tevékenységnek, még csak nem is annak valamiféle alacsonyabb formájának. Mivel a magyar irodalomtörténeti hagyomány arról tanúskodik, hogy a jelentős(nek tartott) versfordítók általában, az esetek igen nagy számában fordítói munkásságuk mellett kiemelkedő költői életművel is rendelkeznek, fordítói életműüket sokszor költői életművük részének szokták tekinteni. Ugyan akadnak kiváló versfordítók, akik kevés verset írtak és fordítói életművükhöz képest a költői tevékenységük elenyésző és jelentéktelen, inkább fordítva szokott lenni: a világirodalom nagynak tartott költői legtöbbször jelentős műfordítói munkássággal büszkélkedhetnek, de fordításaik száma jóval kevesebb, mint saját verseiké.

Vannak persze különleges esetek, mint például Jorge Luis Borges. Az argentin irodalmár nyelvtelenségét már életében legendák övezték, a költők biztonságával bánt anyanyelvével, a spanyollal, emellett pedig a spanyolhoz igen közel álló portugállal, továbbá a franciával, a némettel és az angollal is. Mára könyvtárakat lehet megtölteni a munkássága kritikai recepcióját alkotó írásokkal, hiszen a fent említett nyelvek mindegyikén írt is kiemelkedő verseket, illetve át is ültetett költeményeket egyikről a másikra. Spanyolra fordította például a *Beowulfot*, és ez csak egyetlen példa terjedelmes műfordítói munkássága jelentősebb darabjai közül. Borges esetében nemigen választható szét élesen a költői és versfordítói munka, ezért egy több nyelven alkotó és a nyelvek között egy macska ügyességével ugráló szerző munkássága is evidens bizonyítékul szolgálhat rá, hogy valójában milyen közel áll egymáshoz versírás és versfordítás.

Versírás és versfordítás esetében két hasonló, ugyanakkor valamilyen szempontból teljesen másféle művészi tevékenységről van szó. Tagadhatatlan azonban, hogy a versfordítás maga is költői képességeket követel gyakorlójától, ezért nem más, nem tekinthetjük másnak, mint művészeti tevékenységnek a szó legszorosabb értelmében véve.

S miután érveket sorakoztattunk fel amellet, hogy a versfordítás igenis művészi tevékenység az irodalmon belül, mégpedig talán semmivel sem alacsonyabb rendű, mint maga a versírás vagy a szépprózaírás, érdemes pár meg-

jegyzést ejteni arról is, hogy tulajdonképpen miben is áll jelentősége mint a szépirodalom, ezáltal pedig a művészet egy formájának. Mivel a versfordítás alapvetően a célnyelvi befogadót egy olyan szerző olyan művével igyekszik megismertetni, mely nyelvismeret híján a befogadók többsége számára elérhetetlennek bizonyulna, elsődleges szerepe lehet a költészet nyelvek közötti közvetítése. Hiszen az idegen nyelven tudók többsége általában egy vagy két nyelvet ismer azon a szinten, hogy szépirodalmat, pláne verset olvasson, és még a legkivételesebb nyelvtehetséggel rendelkező személyek is általában maximum négy-öt nyelvet bírnak a líra élvezetének szintjén. A teljes világlírának pedig versfordítás nélkül még azok is legfeljebb egy elenyészően kis százalékát ismerhetik meg, akik számos idegen nyelvnek vannak mesterei szinten a birtokában.

Nem túlzás tehát azt mondani, hogy versfordítás nélkül a világlíra, mint olyan nem létezik, nem is létezhet, csupán nemzeti nyelvű lírák, ez az állítás pedig kiterjeszthető az irodalom minden formájára. A versfordításnak eszerint nem kevesebb mint világlíra-konstituáló szerepe van, hiszen nélküle más nemzetek költészetének megismerése bármilyen formában lehetetlen. Ugyanakkor a versfordítás valamilyen szempontból a célnyelv nemzeti nyelvű lírairodalmának is részévé válik, ezért nemcsak mintegy létrehozza a világlírát, hanem az egyes nemzeti líráknak is jelentős részét képezi. A világlíra pedig nem pusztán egyes nemzetek lírairodalmából áll össze, hanem talán kezelhető a nemzeti lírairodalmak összegénél valamiképpen többet jelentő, azok felett álló létezőként.

Minden korban és minden irodalmi közegben volt, van és lesz igény külföldi nyelvű irodalom, azon belül pedig külföldi nyelvű líra adott nemzet célnyelvére való átültetésére. A versfordító tehát nem kevesebbet végez, mint a nemzeti nyelvű irodalmak, ezáltal pedig a kultúrák közötti közvetítő munkát. Ebből következően pedig azt sem volna túlzás állítani, hogy a versfordítót több elismerés illetné meg, mint amennyit általában kap. A dicsőség általában elsősorban a szerzőé, és legfeljebb csak másodsorban a vers fordítójáé, pedig a fordító sokkal többet tesz, mint adott szöveget A nyelvről B nyelvre lefordít. Amennyiben pedig a versfordítás költői és alkotói munka, akkor következtetésként talán azt is levonhatjuk, hogy jelentőségének is több figyelmet kellene tulajdonítani minden szempontból, mint amekkora figyelmet általánosságban szentelnek neki, példának okáért a kortárs magyar irodalomkritikai diskurzusban...

PAUL CELAN

Viaszgyertya

Felcsapták a könyvet a szőrös szerzetesujjak: szeptember.
 Jászon most hóval hinti be a csírázó magokat.
 Az erdő kéznyakéket ajándékozott neked, hát holtan lépsz át
 a hurokba.
 Hajadhoz sötétebb kék vegyül; szerelemről beszélek.
 Kagylókról, könnyű felhőkről szólok, s egy csónak tűnik fel
 az esőben.
 Egy apró csődör galoppzik át a lapozó kezeken –
 Feketén tául fel a kapu, s éneklek:
 Hogyan is élhattünk itt?

Fekete hópelyhek

Hó hullott, fénytelen. Eltelt
 egy hónap, vagy kettő, mióta az ősz szerzetesi csuhája alatt
 hírt hozott nekem is, levelet az ukrainai lejtőkről:

„Emlékezz, tél van itt is, ezredszerre immár,
 itt a tájon, hol a legcudarabb vihar dúl:
 Jákob mennybéli vére, pörölyöktől áldott...
 Ó, jég, földöntúli vörös – az atamán egész
 seregével belemenetel a sötétlő napokba... Gyermekek, ó, csak
 valami
 rongyot adj, hogy magamat bebugyoláljam, mikor villannak a
 sisakok,
 mikor feltörnek a rózsás jégtáblák, mikor hősztálás temeti
 maga
 alá apád csontjait, míg paták dobogása
 zengi a cédrus dalát...
 Kendő, csupán egy apró, vékony kendő, mit
 magamnál tartok, most megtanulsz hát sírni, e gyötrelem,
 e világ, mely sosem lesz újra zöld, gyermekem, a te gyermeke-
 dért!”

Őszi vér mindenütt, anyám, megégetett a hó:
 kerestem a szívem, zokogott, s végül ráleltem – ó, a nyár
 lehelete,
 tehozzád volt hasonlatos.
 Gyűlt a könnyem. Szőttem a kendőt.

Es orgona

Esik, nővérem: az égbolt emléke
most levetkőzi keserűségét.
Orgonád időszag-egyedüllét,
s cseppek sugarában kutatja őket,
kik ablakukból a kertre láttak.

Hívó szavam szól az esőlágnak.

A rácsok magasába szökik árnyam,
s lelkem átlényegül vízfolyássá.
Bánod-e, Sötét, hogy e zivatarban
néked virágzom más orgonáját?

Harcos

Halld meg: hozzád szólok, mikor burjánzani kezd a halál.
Csendben készülök a végre, előttem dárdák hada áll.

Végtelen vágta, míg bírja a vaspatkó.

Érzed: mint rombusz-vihar, immár nem olyan semmi sem.
Vérezem, s ahhoz ragaszkodom, ki ismerős és idegen.

Állás. Bűnvallás. Hívószó.

Mák

Töltsd meg az éjeket idegen lánggal,
hódítsd meg, mi a csillagokból szólt,
legyen emésztő tűzvész sóvár vágyam,
melyet kilencszer is kivet korsód.

Kell, hogy bízz a forró mák pompájában,
nyaradat a gőg eltékozolja,
szemet vetett szemöldököd húrjára,
s lelked bíbor álmát is elhordja.

Mikor tűzeső hull, akkor retten meg,
nem szívja be a kert hús szellőjét,
mely felfedhetné az imádott szemnek
bánattól koromfekete szívét.

Az olajfa

Az olajfában szólt a pokol bösz kürtje,
szívén vihar kelt át, s üresen felkiáltott.
Nem aludt hát mivélünk összeölelkezve?
Te áldod őt, s a mi szavunk átok?

Amikor tort ült velünk a sötétség,
dalolva szállt le hozzánk a mélybe.
Őt a fagyhalál kürtjei ölelték,
elszunnyadtunk, s ő ott állt, remegve.

Engeded-e hát, vándorló olajfa,
hogy utoljára is megtérjünk hozzád,
s miként minket, minden apró gallyad
a vad tűzvész tegye magáévá?

Corona

Kezemből tépi ki az ősz az avart: hiszen barátok vagyunk.
Kihámozzuk héjából az időt, és megtanítjuk járni:
ám az idő visszatér héjába.

A tükörben vasárnap van,
álom az álomban,
a száj igazat beszél.

Szemem lepillant szerelmem nemére:
egymásra nézünk,
sötétséget beszélünk,
Úgy szeretjük egymást, akár a mák és az emlékezet,
úgy alszunk, akár a bor a kagylóhéjban,
akár a tenger a holdvilág véráramában.

Az ablak előtt öleljük egymást, minket néz az utca,
itt az ideje, hogy megtudják!
Itt az ideje, hogy a kő magától kinyíljon,
hogy szív dobbanjon a nyugtalanságnak.
Itt az ideje, hogy eljöjjön az ideje.

Itt az idő.

TÓZSÉR ÁRPÁD

Czesław Miłosz öregkori verseihez

A Nobel-díjas Czesław Miłosznak tájainkon távolról sincs olyan ismertsége, amelyet megérdemelne. S ezzel nem azt akarom mondani, hogy verseinek, esszéinek (főleg Bojtár Endrének, Pálfalvi Lajosnak és Gömöri Györgynek köszönhetően) ne lennének jó magyar fordításai, hanem inkább azt, hogy neve és műve az irodalmi és közbeszédünknek, gondolkodásunknak távolról sem annyira része, mint, hogy csak egy példát mondjak, Sławomir Mrożek és általában a lengyel abszurd dráma. S ha mégis beszélünk róla, ak-

kor talán elsősorban a „közép-európaisága” révén (Konrád György, Danilo Kiš és Milan Kundera mellé szoktuk sorolni), vagy a nyolcvanas években Lengyelországban is elkezdődött rendszerváltó mozgalmakkal (főleg Lech Wałęsával) tartott aktív kapcsolata okán.

S ilyen összefüggésben azt kell mondanom, hogy szinte jobban ismerjük az esszéit (mi főleg a magyarul is olvasható *Szülőhazám, Európa* című esszé-kötetét, amelyben a költőnek a társadalomról, közéletéről, történelemtől szóló nézetei direkt módon is kifejtődnek), mint a verseit.

Pedig Czesław Miłosz versei és esszéi között nincs olyan nagy különbség, mint ahogy gondolnánk, s nemcsak azért, mert a költő a második világháború után tételesen is meghirdeti az esztétikai szép és az erkölcs egységét (vö.: *Traktat moralny*, s később: *Traktat pætycki*), s ez a *szép mint erkölcs* gondolat a verseinek s esszéinek egyként központi, strukturáló elve, hanem azért is, mert az idősödő költő a nyolcvanas évekkal kezdődően már szinte teljesen elhagyja a kötött formákat s a túlhajtott versképiséget, s az akkor írt költeményeit inkább tarthatjuk egyfajta versesszéknek, mintsem hagyományos verseknek.

Engem pedig ez idő szerint éppen a költő késő öregkori versei érdekelnek. (Ahogy az tudott, Miłosz matuzsálemi kora ért: 2004-ben, kilencvenhárom évesen halt meg, s halála napjáig írt, alkotott.) Az alább következő művei a 2000-ban, Krakóban megjelent *To (Ez)* című verskötetéből valók, amely kötetnek az egészét, azt hiszem, nyugodtan nevezhetjük öregség-verseknek. (S ilyen szempontból kis összeállításunk talán nem is egészen jellemző, de a kötet kontextusában ezek a szövegek is telítődnek az öregség allúzióival.)

Az itt sebtében elmondottakon túl mi jellemzi még ezeket az opusokat? Elsősorban természetesen a leltározás, az összegzés aktusa. Sorra visszatérnek a költő fiatalkori témái, tárgyai, de letisztulva, mintegy létszerkezetükre csupaszítva. (Számunkra akár kicsit Oravecz Imre létköltészetét is megidézve.)

CZESŁAW MIŁOSZ

Jarosław Iwaszkiewicz- verseket válogatva egy irodalmi estre

Mikor a pápai trónra egy álmodozó
Lengyel férfiú ült, hogy bebizonyítsa,
A költészet ereje milyen csodálatos, az
Egyszerű dolgok megszűntek egyszerűnek
Lenni. S mindezért én is felelősnek
Érzem magamat. Hogyan mutassam
Be hát verseidet azoknak, Jarosław, akik
Hisznek, vagy hinni akarnak a történelem
Mindenhatóságának eszméjében? A te
Költészeted, nagyszerű bár, de tele van
Fájdalommal, amellyel mit kezdjenek a
Tisztelőid? Sajnos, ez van! Téged soha
Nem kísértett még meg a nemlét édes
Könnyűsége? Mert legyen bár igaz, hogy
Fajunk álmaiból csak üres hahota marad,
Mi pedig árva senkik vagyunk az úrben,
Hasonlóak egy nyálkacsomóhoz valami
Hatáitalan strandon, azoknak az igazi
Férfiaknak, akik életükben tiltakoztak
A hitet pusztító halál ellen, még így is
Elismerés jár. Verseid közül hát azokat
Választom ki, amelyekből egykor élt
Nemzedékek, főleg parasztok szólnak.
Szülőföldedről, Ukrajnából a virágzó
Szteppék színeit, illatát mentetted át
Verseidbe. S leng bennük a görög tenger
Sós szellője is, s izzik a bizánci alkonyok
Aranya s fehér-ezüstje. A szépre éhezve
És attól elvarázsolva, s bensődben szinte
Hangszerré válva figyeled a váltakozó
Napok s éjszakák ritmusát, s a frazírozás
Kétségeinek ellenére is halljuk a mélység
Hangját. S később nemegyszer felhangzik
Szánkron a Dionüszoszhoz intézett imád.

Az Egy és a sok

Oszt, szoroz, számol a földi fejedelem,
itt, hol az Egy az Úr s az örökegy jelen.
S ez a létszámfölöttit is terelgető Isten
kezdetől itt van a tévelygéseimben.

Egymaga szemben a nagy szorzótáblákkal,
egyetemes épp a konkrétsága által,
kéz nélkül, szem nélkül tapint és lát mindent –
rejtve is bizonyos, tegnap és ma, kint s bent.

S embert nem riasztanak a meddő ezredévek,
se a halál sötétje, se a sárkányféreg,
nem rettentik meg az oszlás rétegei,
sem a galaktikák rejtélyes ködei.

A korok próbáját kiállta az élet,
dalba fordul öröm s jaj, s nem halkul az ének.
S legyenek bár dolgaink végsők, s ellentétek
feszítsék őket: a dalainkban szépek.

Ró ewicz

komolyan vette
komoly halandó
miért táncolna

meggyújt két vastag gyertyát
tükör elé ül
szórakoztatja saját arca

a formák frivolságát
nem szíveli
biztos tudásra tör

ássa a fekete földet
ő egyszerre maga az ásó
s az ásó által megsebzett vakond

Vipera berus

Igazat akartam mondani,
nem sikerült.
Gyónással kísérleteztem,
egyetlen bűnömet sem tudtam megvallani.
A mélylélektani elemzésekben nem hittem,
azzal csak hazugságaimat tetéztem volna.
Hordom hát tovább magamban vétkeimet:
karikába tekeredett undok kígyót.
S számomra itt most ez egyáltalán nem jelkép.
A Radounka melletti Jaszun-lápot járom,
s egy vipera farka éppen eltűnik
a satnya boróka alatti mohacsomóban.
Mehúzom Berdám ravaszát, és sorozatot
eresztek a kígyó után. S máig nem tudom,
eltalálta-e az ólomdarabkák közül valamelyik
az undorító fehér hasat vagy a háton
tekerő jelsort: *Vipera berus*.
Mindenesetre ezt az eseményt könnyebb
leírni, mint a lélek történéseit.

Nagyapám, Zygmunt Kunat

Nagyapám hatéves korából való fényképe, úgy tűnik, már tartalmazza a majdani felnőtt személyiségének titkát.

Boldog, kedvesen huncut fiúcska mosolyog ránk a képről, bőren átvilágít az értelmes, nyugodt benső.

A fotográfia a tizenkilencedik század hatvanas éveiből származik, s én most, öregem, egy játszó gyerek társaként térek abba az időbe vissza.

Ahhoz az ismerős tóhoz és kőrisháoz, amelyek később majd verseimben is megjelennek. A fiúcska most éppen lapos kavicsokat dob a vízbe: „kacsázik”.

A Kunatok kálvinista nemesek voltak, s azért tartom ezt fontosnak, kicsit sznob módra, megjegyezni, mert Litvániában a kálvinisták voltak a legfelvilágosultabb emberek.

A család későn, úgy 1800 táján váltott felekezetet, de olyan fényképem, amely nagyapámat a templom padjában ábrázolná, nincsen.

A papokról azonban sohasem mondott rosszat – semmiben sem tért el az akkori szokásoktól.

Varsói főiskolásként bálókba járt és pozitivista könyveket olvasott.

Komolyan vette a „szerves munka” elvi alapjait¹, és falujában, Szetejniében posztót kezdett gyártani – még én is játszottam azokban a helyiségekben, ahol a posztóványolás folyt.

Rendkívül udvarias volt mindenkivel szemben, megtisztelte a nagyokat s kicsiket, szegényeket és gazdagokat egyaránt. Meg volt áldva azzal a jó tulajdonsággal, hogy mindenkire figyelmes tudott lenni.

1 A Szerves Munka (Praca Organiczna) nevű mozgalom fő programja a nemzet gazdagságát növelő, belső szervezetét és a művelődés színvonalát javító törvényes tevékenység volt. (Ford. megj.)

Oskar Miłosz¹, aki nagyapámat 1922-ben ismerte meg Kownóban, *un gentil homme française du dix-huitième siècle*-nek, tizennyolcadik századi francia nemesnek nevezte.

A jó modor azonban távolról sem merítette ki teljesen személyisége lényegét: a bölcsesség és a hamisítatlan jóság volt ott a döntő.

Ha örökölt rossz tulajdonságaimról elmélkedve a nagyapám jut eszembe, egy pillanatra fellélegzem: valamit tőle is kellett, hogy örököljek, azaz mégsem vagyok teljesen értéktelen ember.

„Litvomán”-nak, azaz Litvánia-rajongónak nevezték, de ő távolról sem csak rajongott, mert hát nem ő épített-e házat Legmádon, amely házban aztán iskola működött, az iskola litván tanítója pedig nem egyenesen tőle kapott-e fizetést?

Mindenki szerette, litvánok, lengyelek, zsidók, a környező falvakban is a jóságáról ismerték.

(Azokban a környező falvakban, amelyeknek aztán a lakosságát néhány évvel nagyapám halála után kitelepítették Szibériába; ma a falvak helyén pusztaság van.)

Legkedvesebb könyve Jakub Gieysztor visszæmlékezése volt, ahol is a szerző részletesen leírja a Niewiaża nevű völgyet, s benne a Kiejdany és Krakinów között fekvő falunkat.

Ifjúkoromban az ilyen könyvek nemigen érdekeltek, mert mi köze a fiatalnak a múlthoz, őt csak a jövő érdekli.

Most ezeket a visszæmlékezéseket olvasom a legmohóbban, tudva, mily nagy értékük van a helyneveknek, vagy akár csak egy útkanyar, domb vagy tutaj nevének is.

Meg kell becsülnünk a hazai tájat, a házakat, minden adatot azokról az emberekről, akik ezt a tájat valaha lakták.

Kalifornia városait járva is magammal hordok egy fényképet, talizmánként: a *Święty Brod-i domb és tölgyei vannak rajta, a tölgyfák alatt nyugszik nagyapám, Zygmunt Kunat, a dédapám, Szymon Synuć és annak felesége, Eufrozyna.*

TŐZSÉR ÁRPÁD fordításai

¹ Oskar Miłosz – Czesław Miłosz unokabátyja, maga is költő. Franciául írt. (Ford. megj.)

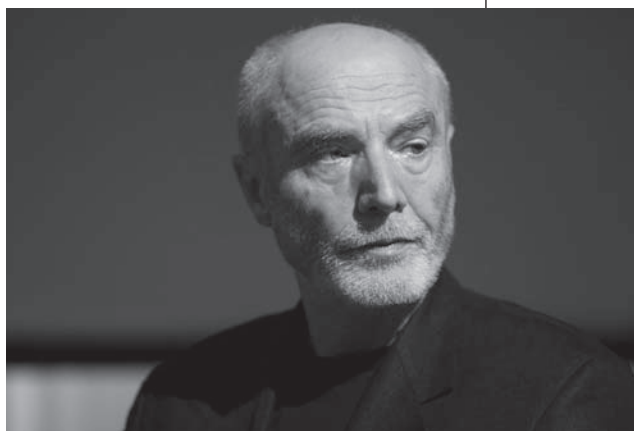
GÖMÖRI GYÖRGY

Ryszard Krynicki, a szükszavú költő

1.

Már első, 1969-ban kiadott *Akt urodzenia* (A megszületés aktusa) című kötetében (amit egy évvel korábban csak egy versfüzet előzött meg) Ryszard Krynicki kijelölt magának egy helyet a lengyel költészetben. Olyan lengyel családból született, akiket hadimunkára Ausztriába deportáltak, így Sankt Valentinban, a mauthauseni tábor-komplexum egyikében látta meg a napvilágot 1943 júniusában. Az, hogy nem lengyel földön született, Krynickit bizonyos értelemben eleve kívülállóvá tette, egyik versében említi, hogy az iskolában hol svábnak, hol zsidónak csúfolták. (Egy haszid megkérdi tőle: „Zsidó vagy?” amire Krynicki úgy felel: „Költő, tehát zsidó.”) Ugyanakkor a Poznańban él, s ott egyetemem végzett fiatalember korai verseinek hangja csak kevésbé különbözik attól a hangtól, amit legtöbb barátja és egész nemzedéke föl vállalt: azokról van szó, akiket hol Új Hullám, hol „a kontesztálók csoportja”, de leggyakrabban a „hatvannyolcas nemzedék” néven tartottak számon a kritikusok. Ami Krynickit a vele csaknem egyidős többi költővel, Stanisław Barańczakkal, Adam Zagajewskivel és Julian Korhauerrel összekötötte, az a nyelvelemzés volt, más szóval: az egypártrendszer nyelvi sablonjainak és frázisainak kíméletlen lírai elemzése és boncolása. A korábbi lengyel költőkhöz képest ez a nemzedék a mítoszok, illetve a társadalmi helyzet és átalakulás megéneklése helyett a nyelvhasználatra koncentrált, és annak kigúnyolásával, illetve játékos szétszedésével tiltakozott az adott körülmények és a cenzúra ellen.

Amiben a fiatal Krynicki némileg mégis különbözik a nemzedék olyan hangadó költőjétől, mint a később Amerikába emigrált, ugyancsak poznaí Stanisław Barańczak, az az, hogy rá erősebben hatottak a krakkói avantgarde kiemelkedő költőjének, Tadeusz Peipernek imaginista-szürrealista versei. Míg bizonyos nyelvi asszociációk miatt a korai Krynicki egyes versei szinte lefordíthatatlannak, a *Nyelvi mulatság* mégis jellemző erre a korszakra. Ebben egy szürrealista álomjelenetet látunk, ahol tréfába rejtve a költő elmondja, hogyan reagál az újságok hivatalos nyelvére: „lírai hősöm megrágja az újságpapír nyelvét”, vagyis miután megrágja, alighanem kiköpi. De ennél sokkal nyíltabban rendszerkritikus Krynickinek az a hetvenes évek elején írt verse, amelyet Adam Michniknek ajánl, s melyben az 1968–69-es évek lengyelországi eseményeire ezekkel a szavakkal utal: „igazán nem hittük, hogy a felnőttek nem nekünk hisznek, / hanem a gyakran ismételt hazugságnak, hogy mindent ki lehet törölni, / el lehet min-

denről feledkezni, / s úgy tenni, mintha mi sem történt volna” (*Igazán nem tudtuk*). Ezután logikus, hogy a hetvenes évek közepén barátaival együtt közlési tilalom alá kerül, részt vesz a *Zapis* című illegális, de szépen kinyomtatott folyóirat alapításában, többnyire ott közli verseit. Erre a Gierek-korszakra, amikor külföldi kölcsönökből próbálják javítani a szocialista Lengyelország életszínvonalát, jellemző az a Krynicki-vers, amely egy hivatalos jelszót tűz gombostűre: „Életünk növekszik”. Csak az első két sorát idézem: „Életünk úgy növekszik, mint a rettegés és a félelem, / életünk úgy növekszik, mint a kenyérért sorbanállás” (*Életünk növekszik*). A vers lényege az, hogy a költő nem akar álvalóságban élni, emberhez méltó életet szeretne, amit ez a rendszer nem képes neki megadni.

2.

Időközben Krynickinek valamiből meg kell élnie, sokat fordít németből, többek között Reiner Kunzét, Brechtet, Nelly Sachsot és Paul Celant. A hetvenes évek közepén abbahagyja a hosszabb versek írását, kifárad és bevallja: „Hallgatás, te vagy egyedüli hazám, / benned vannak bezárva / minden hiábavaló szavaim” (*Te vagy...*). Ettől kezdve bizonyos minimalizmus jellemzi líráját: epigrammákat ír főleg és haikuszerű „körömverseket” (hogy Kányádi egykori kifejezését használjuk). Ez különösen áll a *Nem sokkal több* (1981) és az azt követő *Versek, hangok* (1987) című kötetekre, amelyekben a korábbi élmények mellett a költő már az 1980–81 évek eseményeire, a Szolidaritás korszakára, illetve Jaruzelski tábornok hatalomátvételére is reagál. A hadiállapot idején keletkezett például a *Ne lőjete!* című rövid vers, amelyben a költő azokhoz a lengyel sorkatonákhoz szól, akikkel Jaruzelski bevezette a hadiállapotot, és elfojtotta a Szolidaritás szabadabb kezdeményezéseit. Úgy tűnik, Krynicki néhány, tiltakozást megfogalmazó verse ellenére inkább „belső emigrációba” vonult. Bár őt nem internálták, mindvégig szolidáris maradt barátaival, és valamikor a Jaruzelski-féle hadiállapot vége felé, amikor közülük többen nem tértek vissza Lengyelországba, úgy fogalmazta meg krédóját: „Itthon? Igen, itthon maradtam. / Sokféle fajtája / És helye van a száműzetésnek.”

Úgy tetszik, az utazás létszükséglete Ryszard Krynickinek. Vannak évek, amikor nem kap „ablakot” az útlevelébe (erről is ír *Köln, messzeség* című versében), tehát nem utazhat külföldre. A rendszerváltás megszabadítja ettől az akadálytól, de lényegesen nem változtat költészetén, legfőljebb több kultúrtörténeti és művészeti utalással találkozunk változatlanul lakonikus verseiben.

Utazásai közben Krynicki Budapestre is eljut, a Petri Györggyel kapcsolatos álomvers már az „örökhétfő” költőjének halála után íródott, talán éppen Budapesten, ahol egy másik vers a Szépművészeti Múzeumba visz el bennünket, egy múmia kapcsán. Érdekesek ezek a budapesti, berlini, prágai, koppenhágai pillanatfelvételek, különösen, amikor magvas filozófiai gondolatokkal vagy sejtelmes természeti képekkel társulnak. S hogy a költő néha a halálról is medítál, láthatjuk egy-egy verséből, melyeket a német Jürgen Fuchsról, a Velencében elhunyt Jozsif Brodskijról, vagy éppen Franz Kafka sírjáról ír. Meglehet, a legjobb Ryszard Krynickitől *Geszténye* című, 2004 októberében írt versével elköszönnünk: „Amikor a prágai Új Zsidó Temetőben / Franz Kafka doktor sírja előtt álltam, / a közeli gesztenyefáról / lehullt az utolsó vadgesztenye / és egy percre megcsillant / a késő őszi délutáni fényben / más gesztenyék, / levelek, lombok, / kavicsok és kövek között.”

RYSZARD KRYNICKI

Félelem a magasságtól

A hatalom szenved a magasságtól:

minél följebb mászik,
annál jobban fél attól, hogy leszálljon a földre.

Egyedül te vagy

Egyedül te vagy a hazám.

Hallgatás, egyedül te vagy a hazám.
Benned vannak bezárva
minden hiábavaló szavaim;

a néma felhők,
a sóhajok, pillantások,
a levélvivő postagalamb,
ami nyom nélkül eltűnt –

te vagy az én hazám, csönd,
ami holt nyelveken
kiált –

mint egy tűzkárosult,
aki minden hiábavalóságot elveszített,
mint szökött fogoly,
akit a tábor közelében fogtak el,

bár már nem vagyok gyerek,
s rabod sem vagyok,
tudom, hogy még száműzötten is
hű maradok hozzád, nyelvem,
és te is bennem maradsz,
mint egy megdagadt nyelv: szív,
ami életben tart,

ameddig

Múmia a budapesti Szépművészeti Múzeumban

Hogy kerültél ide,
te szegény egyiptomi hercegnő múmiája,
amit idegen pillantásoknak állítottak ki?
Most itt van a te másvilágod.
Magam is része vagyok,
ahogy téged nézlek.

Más túlvilág eddig még nem volt.
Nem tudni, vajon
lesz-e.

Milyen is ott?

Hajnali 3.16-kor ébredek.
Álmomban pontosan tizenhat óra három volt,
amit világosan láttam a templomi toronyórán
Londonban? vagy Budapesten?

Egy perce még Brechtről beszélgettünk
a velem egykorú
Petri Györggyel,
aki két éve már nem él.

(Az igazat megvallva, hallgattunk,
de jól tudtuk, miről van szó.)

Na jó – mondtam, félbeszakítva őt –, de mondd,
milyen is ott?

– Hogy-hogy ott – mondta vállat vonva –,
hiszen most itt vagyunk.

Nyelvi mulatság

Lírai hősöm bőrének tökéletesen kivasalt ruhájában, hitelen ismeretlen város főutcáján ébredve, nem képes emlékezni állandó utazásának, ennek az elfolyó szökésnek a céljára. Megállít egy „Ganajbogár” márkájú katonai teherautót.

Visszafojtja lélegzetét. A sofőr mellett ülő nő szótlanul helyet mutat neki a jármű hátsó részében. A teherautó tele van tollas zsákokkal, amik a ruhához tapadnak.

Behízeltgően meleg van. Mint a terhes bentiségben. Elalszik, álmából új utas ébreszti, aki bekecmereg. A saját testébe. Utána ügyetlenül bemászik a nő a sofőrülésről. Közéjük fekszik. Meghitten meleg augusztusi éj van 1965-ben. Vodka- és izzadságszag. Összeszorult arcok. Gyerekkor. Betörtetlen lovak.

Óvatos, de biztos női kéz érintése. Felbátorodva kigombolja a bőrét. Tollak lepik be. A nő nyelve ismeretlen teher. Belepi a nyelv. Lány máglyán ébred, kitépett lángnyelvekből. A nyelvek vak állatok.

Ismeretlen csengésük. Kitépett tollak. Lángoló könyvek máglyáján ébred. Álomba hull. Kiesik saját nyitott arcából. Belepi az álom. Lírai hősöm nem akar rókázni, szívesen megteszi más is. Lírai hősöm megrágja újságpapír-nyelvét. A szájából kivett nyelv megrágja, megemészti. Újságpapírból készült tenyér tépi ki nyelvét, fogja be vérző száját. A világból kivágott emberi nyelv tekereg a földön. A tűz nyelve. Meg a gleccseré. Embertelen, tehát önellátó nyelv, magába hajol és emészt. *Ouroboros?*¹ Kibújjik magából.

Az újságok levágott nyelvei kampón lógnak az olvasóteremben, a láng fekete-fehér fallosza a föld felé fordul el.

1 **Ouroboros: ezoterikus jelkép, a saját farkába harapó kígyó**

Születésem

nekem a deportálásban születettnék
a halál helye jutott kezdetnek

meg a személyi kultuszé
a mértéké
s a mérlegé

a katonai személyiségé

a haladó paralízisé
a megbénító haladásé

nap mint nap hallgatom
a legújabb híreket

a halál helyszínén
élek

Senki elégiája

Ne kiabálj. Ne szólj. Aludj.
Ne imádkozzál hiába.
Ne sírj. Városod fölött
sötétség árnya.

Hogy ki fog élni és ki nem,
csak a hajnali köd a tudója.
Hogy kit ér el Erynnis
és kit a szégyen.

Ne fohászkodj, ne átkozódj,
álmodban ne kiáltozz: támadnak.
Túl késő van. Ūt az óra.
Kasszandra, már itt vannak.

Már bejöttek, Kasszandra, ne sírj,
ne sirass engem, kérlek.
Tűz fénye, csüggedés a városon,

fölöttünk sötét az éjjel.

ZSILLE GÁBOR

A megújulás vezéralakja

Ewa Lipska versei elé

A legutóbbi két évtizedben megrázóan látványos nemzedékváltás ment végbe a lengyel irodalomban. 2004-ben elhunyt a Nobel-díjas Czesław Miłosz, 2012-ben a szintén Nobel-díjas Wisława Szymborska. 1998-ban meghalt Zbigniew Herbert, 2014-ben Tadeusz Różewicz és Stanisław Barańczak – három olyan nagyság, akik csak a sors szeszélye folytán nem kaptak Nobelt. És ez csupán a költészet leszűkített veszteséglistája, melyhez társítható a prózáé, olyan eltávozott szerzőkkel, mint Sławomir Mrożek (2013), Gustaw Herling-Grudziński (2000) vagy Stanisław Lem (2006).

Aligha akad sok nemzet, amely az ezredfordulóról ilyen erős irodalmi névsort állíthatna össze... Kérdés persze, mi lesz ezután a lengyel költészettel és szépprózával – nyilván kiheveri a megroggyantó veszteséget, s megújul. Ahogy a magyar irodalom is túlélte, hogy az 1980-as években egymás után távozott Pilinszky, Zelk, Jékely Zoltán, Illyés, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Márai...

A lengyel költészetben tehát a szemünk láttára formálódik az új nemzedék, az új iskola. Vonulatait és klasszikussá érő szerzőit még nem helyezhetjük el pontosan a térképen, csak legnagyobb élő „öregjeit”. Ők az egykori Új Hullám, másképpen a '68-as nemzedék szerzői, akik ma már a nyolcadik x-et taposják. (Ha életkori értelemben vett magyar társaikat keressük, a Kilencek költőire gondoljunk.) Közülük is kiemelkedik a varsói Bohdan Zadura, valamint három krakkói kiválóság: Adam Zagajewski, Ryszard Krynicki és jelen összeállításunk főhőse, Ewa Lipska.

A második világháborút követő ősszel, 1945 októberében született Krakóban. Az időszak sorsindító, Zagajewski Lvovban (Lembergben), Krynicki az ausztriai Sankt Valentinban látta meg a napvilágot. Az alapélmény Lipska tudatán is fel-felbukkanó nyomot hagy, jó példa erre egy címnélküli fiatalkori verse, indulása éveiből, saját fordításomban idézem:

Mi – a háború utáni nemzedék a szélesre tárt
tökéletes testi kényelemben
Sartre-t olvasgatunk és telefonkönyveket.

Irigyeljük mindazokat
kik kartoncsizmában
élték át a háborút.

Tanulmányait a krakkói Szépművészeti Főiskolán végezte, festészetet tanult. Első verseskötete 1967-ben jelent meg, alig huszonöt évesen pedig a lengyel Szépirodalmi Kiadó szerkesztője lett, hosszú esztendőkre. A nyolcvanas években irodalmi folyóiratoknál dolgozott, nemegyszer összetűzésbe keveredve a politikai hatalommal: *A sötétség csomagmegőrzője* című kötete például szamizdatként jelent meg 1985-ben egy varsói magánkiadónál.

1990-ben diplomáciai kiküldetést kapott Ausztriába: éveken keresztül szolgált Lengyelország bécsi nagykövetségének főtitkáraként, majd az ottani Lengyel Intézetet igazgatta. A Lengyel, illetve az Osztrák P.E.N. Clubnak egyaránt tagja lett. Az ezredfordulón végül hazaköltözött Krakkóba. Kimondottan termékeny szerző, évente jelentkezik új, vonzó kiállítású verseskötettel. Sokat elárul a szerző iróniájáról, ha kiemeljük néhányuk címét: *Eleven halál; A csendes ifjúság háza; Az idő ösztöndíjasai; A mizantróp vakációja; Emberek, kezdőknek.*

Pályája elején Lipska szívesen verselt szabályos, kötött szótagszámú strófákban, félrímes vagy asszonánccokkal építkező sorokat írva. Az első kötetek útkeresése után azonban szakított a kötött formákkal: a hetvenes évek óta következetesen szabadversekben alkot. Szívesen használ tömondatokat, ha úgy tetszik, szálkákban fogalmaz, gyakran mellőzi a központosítást. Kritikusi időről időre azzal a váddal illetik, hogy költészete kissé kimódolt. Ebben kétségtelenül akad némi igazság: olvasásakor vissza-visszatérően úgy érezzük, hogy hasonlatai, absztrakciói „ki vannak találva”, szakaszai „meg vannak csinálva”. És mégis: versei mindennek dacára eredetiek, elevenek, hatásosak. Végeredményben nem sterilek: olvasását követően azt tapasztaljuk, hogy egy-egy sora megfogott bennünket, napok óta kísér. Ha négyökrös szekéren zötyögünk, nem csupán csillagot választhatunk magunknak, de Lipska-mondatot is.

EWA LIPSKA

A fordítóim

A fordítóim. Ők. A folytatásom.
Halomnyi idő az asztalon
az enyém – az övék.
Szótárak lekvárja.

Cirill betűs hajnal
az irhabundás germán ködben.
Egy román antilop
a versem legszélén.

Utazások
az enyém – az övék.
Még egy ösvény *à rebours*
bármiféle ok nélkül.

Sebészeim
szóátültetései. Az övék.
Képtelenség visszaadni
e rövid költeményben.

És én
egyszerre ily sok nyelven szeretkezem.
Betűről betűre nyelem el a nedveket Næssjöben
rábukkanva egy erdőben a törvénytelen verseimre.

Hangok
az enyém – az övék. Tétovázás a könyvek felett.
Jóslat a lapok szakadékából.
A Heathrow-ról felszálló szótagok.

Mit örökölnék utánam?
Félelmem? Étvágyam
mindenhez ami elmúlik?
A rét dekoltázsához? Az ametiszt lilás lapjaihoz?

Mialatt körben
a huzatos valóság
az enyém – az övék. Számítógépes tolvajok
pletykafészkek és politikusok édene.

Szilvás lepény

Arcodról leszedem
az omlós szilvás lepény egy morzsáját.
A gyöngédség aprócska betűje.

Minden gondolattól távol
egy régi porcelán lapra helyezem.
Hadd írja be magát az öröklétbe.

Nem tudni mikor
fújt el mindent a huzat.
Valaki ablakot nyitott. Valaki ajtót nyitott.

Évek múltán is egyre
a cukrászdák között sétálok.
Fájlalom hogy csak lebegsz előttem.
És még az éj sem fejtheti meg
mikor vagyunk együtt.

Múzeum kávéház

Már nincs meg az a kávéház.
Csak a hivalkodó arany.
A sebtében legyártott másolat.

Nincsenek a srácok: a filatelisták
a bélyegek képeslapok és levelek gyűjtői.
A fekete-fehér fürdőhelyek leltározói.

Katalogizálta őket az idő.

Nincsenek már a szombati hajnalok.
A dogmatikus köd.
A rövidhajú sportolók kik
belemerültek az izmos magánhangzókba.

Nem bocsátom meg a szépséget
ama elmúlt pillanatnak
mikor lehuppantunk
a vörös műbőr fotelokba
és felhőt raktunk a kávéba.

Örvény

Néha látod hogyan pereg
egy fejről a vakolat.
Hámlik a szellem homlokzata.

Megint a történelem.
Minek visszatérni hozzá,
ha egyszer minden előttünk áll.
Megtörtént. Nincs visszaút.

Valamiféle égbolt alatt ülök
és hallgatom a közészerűség szavát.

Az imakönyvekben
reklám könyvjelzők
a szarkaláb elleni krémnek.

Minden nemzetből *hisz jól tudod*
meg lehet bélyegezni néhány gyilkost.

Az erkölcs egy kerítésnél nyöszörög
a citrom napkorong alatt.

Kevéske unalom is megteszi. A szónoklatok lármája.
És csakazértis egy örvény.

Érdemes meghalni
egy olyan versért
melyben
nem bízik meg a halál.

Holtpont

Amikor reggeltájt
megrekedtél a holtponton
a híd fekete szivárványán füttyentett a vonat.

Ma csak annyit szeretnék mondani
hogy a szobádban égve hagyott villany
egy csillag rangjára emelkedett.

Emlék

Gyermeklánkfű tajtékja. Ismét a dadus.
Folyton mögöttem sündörög a versekért.
Szidolozza a szavakat. A sárgaréz kilincseket.

Vigyázz a lépcsőnél, végy meleg sálat

A tükörben a szürkekabátos úr.
Kopottas ingujja feltűrve.
Szerelmed kapuhoz támasztott hasonmása.

Miként magyarázhatnám meg
ajkamon az ujjlenyomatokat.
Nem mondtunk el mindent.

És hát minek is
hiszen nincs már az a nyelv.
Mi sem. A csillag sem
amely őt állt.

Szálka

Kedvelem önt írja nekem egy húszéves poéta.
A szavak kezdő ácslegénye.

Leveléből palánkok szaga árad.
Múzsája még egy tuskóban szundikál.

Az irodalmi fűrésztelepen becsvágyó lárma.
A segédek furnérral borítják a hiszékeny nyelvet.

Körülvágnak a mondatok félénk lapjait.
Gyaluval lesimított haikuk.

A gondok az emlékezetbe
fúródott szálkával kezdődnek.

Bajos kihúzni
még bajosabb körülírni.

Szállnak a forgácsok. Az angyalok csutkáái.
Por egész az égig.

TÓTH LÁSZLÓ

Vastag hegyű ceruzával...

Futam Bohumila Grögerová Kéziratához

2015-ben egyik, hosszú idő után első prágai utamon váratlan adománnyal ajándékozott meg a véletlen. Valamilyik könyvesboltban ugyanis – micsoda könyvesboltok vannak Prágában, s micsoda szellemi pezsgésről és frissességről tanúskodó, könyvészetileg is izgalmasabbnál izgalmasabb megoldású kötetekkel, Úristen! – rábukantam Bohumila Grögerová egyszerűségében is szép kiállítású, még 2008-ban megjelent verseskötetére, a *Rukopisra (Kézirat)*. És természetesen egy pillanatig sem lehetett kérdéses,

hogy azonnal le is csapjak rá. Grögerovát – aki az előző esztendőben, 2014-ben halt meg kilencvenhárom évesen – tulajdonképpen saját költői kamaszkorom óta, már vagy fél évszázada ismerem, s még Tözsér Árpádék 1960-as évekbeli pozsonyi Irodalmi Szemléjében találkoztam először a nevével, mint az akkoriban teljes virágzásnak indult cseh kísérleti költészet (*experimentální poezie*) egyik legfontosabb teoretikusával s képviselőjével. Persze – főleg az 1970-es évek mindent meghatározó csehszlovákiai politikai-kulturális-szellemi karanténjáig – később is eljutottak hozzám a többnyire Josef Hiršállal közösen jegyzett írásai (antológiákban, folyóiratokban, kötetekben, majd egy-két szamizdatban is), igazából mégsem mondhatom, hogy alaposabban ismertem volna a műveit. Közben persze Mányoki Endre tartalmas és a kísérletező költészet iránt a magyar szerző részéről különösen – és szokatlanul – érzékeny interjúját is olvastam a Hiršál–Grögerová szerzőpárral, sőt közöltem is az 1990-es évek elején akkori lapomban, a tatabányai Új Forrásban. Pontosabban, volt azért egy-két halvány elszánásom (elszánásom? – inkább csak bátortalan óhajom), hogy közelebb jussak hozzá – illetve Hiršálra is tekintettel: hozzájuk –, még az 1990-es évek elején is például három, az 1970-es években született közös szövegük *Trojcestí (Hármasút)* című friss gyűjteményéből kívántam lefordítani annyit-amennyit, amint azt első ciklusuk, a *Prelúdium* néhány darabjával kísérletképpen meg is tettem, akkorra azonban már a tudóskodás, a könyv- és levéltári kutatás kezdett egyre erőteljesebben és vészjóslóbban magába szippantani, s mind reménytelenebbnek látszott, hogy akár időre-órára is kikerüljek belőle. Így a kötet – benne a *Prelúdiummal*, *Mlýnnel (Malom)* és *Kolotočcsal (Körhinta)* – később már csak szinte kizárólag költőzködéseim idejére került le könyvespolcaimról. Pedig a szövegekísérletekben és -játékokban rendkívül gazdag, eredeti művészetbölcseleti megfontolásokra épülő *hármaskönyvet* már csak Jiří Kolář pazar, a maga idejében teljesen újszerű városkép-kollázsai miatt is sűrűbben levehettem volna róluk (*Kolář – kollázs*: ez is micsoda rendki-

vüli egybeesése névnek és művészeti eljárásnak, a név és technika egymásnak megfelel[tet]ésének mily véletlene). (Egyébiránt Kolář is életem egyik elhanyagolt [elszalasztott] útját jelenti, bár az ő fordításának – magyarításának? tóthlászlósításának? – szerencsére kétszer-háromszor azért sikerült nekiveselkednem [többek között a Parnasszusban is], az általa befogott mindenség teljesebb képét adó magyar Kolář elmaradását azonban soha nem bocsátom meg magamnak [és másoknak sem!].) Mellesleg az 1980-as évekig Grögerová és Hiršal kísérleteinek, szövegeinek, szöveg- és nyelvszemléleti következtességének, következtetéseinek, életművének sem találni (sok) megfelelőjét a 20. századi magyar irodalomban (halványan ugyan eszünkbe ötlük korábbról Kassák avantgardizmusa, s későbből erőteljesebben Tandori észjárása és szövegüniverzuma, mi több, képeiket, rajzaikat is idevehetném, akik kettőjükhez képest szintetizálóbba alkotók [alkotók] és horizontálisan további összefoglalások felé tágitják ki világukat, ugyanakkor műfajaik vertikumát illetően nem merítik ki – tegyem hozzá gyorsan: nem is kívánják ez irányban kimeríteni – teljesen a lehetőségeiket). Tudvalevő viszont, hogy a cseh szellemi-irodalmi-művészeti életben az 1960-as években milyen nagy teret hódított meg az egyúttal európai rangra is emelkedett – közvetlenül Ernst Jandl vagy akár Eugen Gomringer, Max Bense, Helmut Heisenbüttel mellé felsorakozott – cseh experimentális költészet (ideértve annak valamennyi ágát), melynek Kolářon, Hiršalon, Grögerován, továbbá Vladimír Bourdán kívül – s mások mellett – Ladislav Novák, illetve a későbbi drámaíró-politikus-államférfi, Václav Havel is az élenjáró képviselői közé tartozik. Ami pedig, úgymond, Grögerová és Hiršal „szövegépületének” (szövegépítményének?) építőanyagát („stavivo našī textové budovy” illeti, abban egyaránt megtalálhatók a „különböző valóságos és fiktív leírások, élmények, impressziók; barátaik és ismerőseik portréi; elmékedések a társszerzőségről, a szövegalkotásról, a nyelvről, az emlékezetéről és az emlékek kibontásának folyamatáról; írástechnikai magyarázatok, közönséges jegyzetek, felsorolások és idézetek; rövidítések, dinamikus és statikus feljegyzések; vizuális és hangköltészeti konstrukciók; versprózák, ritmikus és szabadversek; nyitott és zárt szövegek”, azaz szándékolt (tervszerű) kollázs- és montázsjellegűként tüntetnek ezek is. Miközben, írja magáról a szerzőpár a *Kolotočban* (*Körhintában*): „A mi szövegünk semmivel sem akar több lenni a szellem egyszerű játékánál abban a világban, mely egyre inkább manipulálja az embert. A mű számunkra magánérdekű fényűzés; a mi templomunk, melynek mi vagyunk a papjai, templomszolgái, gyertyásasszonyai és egerei is.”

Ezek után Grögerová *Kézirata* egy, mondhatni, teljesen hagyományos (értsd: az avantgárd hagyományain belüli), lineárisan épülő, szokványos szövegvezetésű textus, mely több apró rész(let)ből épülő, összefüggő hosszúverset alkot, s mint ilyen, drámai erejű, visszafogott lélegzetű, fojtott atmoszférájú lírai beszámoló a költőnő vakságáról (szeme világának elvesztéséről). (A tragédia nyolcvanöt évesen, 2006-ban érte Grögerovát, kötete két évvel később, 2008-ban jelent meg, s rögtön meg is kapta érte az egyik legrangosabb cseh irodalmi díjat, a Magnesia Literát.) Már az első pillanatban felötlük az emberben, hogy a költő, aki élete nagy részét a hagyományos irodalmi műfajok és szövegformák, szövegstruktúrák *szétszerelésének*, s az így keletkezett részek új rend szerinti összeillesztése – összeilleszthetősége – vizsgálatának szentelte, most, az őt az élet végső kérdéseivel szembeütő tragikus esemény hatására – mondhatni: közvetlen *egzisztenciális kitettségében* – az emberi eszmélet egyik legősibb megnyilatkozási formájához, az emberi vallomás egyik legősibb műformájához,

dimenziójához, kiterjedéséhez: az imához tért (nyúlt) vissza. (S itt a jelenség általánosíthatóságára utaló párhuzamként a magyar olvasónak nyilvánvalóan rögtön beugrik Babits Jónás-imája is.) Az egész életét az írásnak és az olvasásnak szentelő személyiség írás- és olvasásképtelenné válásának, a körülötte lévő könyvek „elnémulásának” drámáját („néma könyvekkel tele könyvszekrényem előtt ülök”) magába sűrítő *Kéziratból* helyenként elégikussá szelídülve, elégiába oldódva a költőnő fájdalma és megrendülése, illetve könyörgésbe, fohászba simulva a kozmoszban magára maradt személyiség fentebb említett *pogány* egzisztenciális kitettsége süt ki. A vers zárlatában azonban ugyanez a személyiség – a hit (hite) s az akarat (akarata) [de vajon nincs-e összefüggés a hit és az akarat között?] mint a világtalan világbani tájékozódását szolgáló botja segítségével – mégis és egyértelműen felülkerekedik e kivédhetetlen kiszolgáltatottságán, és utolsó soraiban már egyfajta metafizikai tapasztalattal felruházott racionalitás hangján szólal meg (a fordításomban): „elmentek a lányaim / elbúcsúztak a barátaim / újra egyedül vagyok az erkélyen / magasan fölöttem az esthajnalcsillag világít / a nap mindegyre valamivel korábban nyugszik le / kellemes fáradság fog el / s örülök miközben kezdem kiélni a megnyugtató magány ritka pillanatait / majd odaülök az asztalhoz / papírt teszek magam elé / kezembe veszek egy vastag hegyű ceruzát / és bal kezemben egy nagyítóval / nagy nyomtatott betűkkel írni kezdek / talán ma még / talán holnap is”. Azt is sugallva egyúttal, hogy vastag hegyű ceruzával a kezünkben az életünk is élhetőbbé és meghosszabbíthatóbbá válik...

BOHUMILA GRÖGEROVÁ

Kézirat

Részletek

*2006. március**Felülvizsgálat a Katonai Kórház
szemészeti osztályán**Dg.: gyakorlatilag kétoldali vakság*

körbevesz a köd
 napról napra hétről hétre egyre sűrűbb
 mindhiába
 igyekszem kifelé belőle
 minden oldalról körbenő a köd
 egy könyvet akarok most és olvasni
 papírt ceruzát és írni
 de a könyv ködben
 a papír és a ceruza ködben
 csak bámulok magam elé
 csapdába kerültem
 amerre nézek
 szürkészöld gyöngyöcskék mindenütt
 megvirrad – alkonyodik – megvirrad
 körbevesz a köd
 bámulok magam elé
 kövé dermedek
 fulladozom a szürkészöld gyöngyöcskék közt
 amikor bennem valami rám parancsolt
 kelj fel és járj!
 egyik ablaktól a másikig
 ki az erkélyre
 vissza a konyhába
 a fürdőszobába
 nyisd ki az ablakot
 csukd be az ajtót
 járj! mozdulj!

*

mint kötél táncos voltam valaha
 úgy egyensúlyoztam
 kilengés lépésváltás
 a lezuhanás veszélye fenyegetett egyre
 ma a szőnyeg felgyűrődött szélé a küszöb a csúszós parkett
 ne habozz mégse – járj!
 járj egyik helyiségtől a másikig és vissza
 járj bottal a kezekben

ne feledd: a régi nomád népek sem állhattak meg
az állandó lakóhely a halálukat jelentette volna

*

állítsd meg uram
ezt a folyamatot

*

kiskoromban
az volt a kedvenc játékunk apámmal
hogy ujjunkat a szemhájunkra szorítva
elmeséltük egymásnak mit látunk
várakat és hegyóriásokat
lávát okádó tűzhányókat
napot és üstökösöket
hatalmas folyamokat
ma fénylő pöttyök kavargását látom
fények szökőkútjait
tűzijátékok egymásutánját

ám ahogy múlnak a napok
egy mozdulatlan sötét tömb váltja fel őket
lekerekített sarkakkal

melybe a fejemet mintázó
gömbformát vájok
[...]

*

állítsd meg uram
ezt a folyamatot

*

éget a tavaszi nap
elvakít
egy padon ülök a parkban
mellettem egy asszony ücsörög
bottal és sötét szemüveggel
ismerős és ismeretlen is egyszerre
fölöttünk felhők úsznak el
dél lesz lassan
ideje hazamennem
az asszony nagy nehezen feláll
a sarkában maradva követem őt
befordul az utcába ahol lakom
kinyitja házunk kapuját
belép – belépek
a postaládában levelek
otthon a legbiztosabb
[...]

*

az erkélyen állok
 mélyen alattam a ködben prága
 átkarolom a saját vállam
 köd mindenütt
 itt álltunk veled is a korlátnak dőlve
 egymáshoz ért a vállunk
 mélyen alattunk villódzó fényeivel
 a sötétbe borult prága
 zúg-búg
 valahol a távolban sziréna szól
 balra lent tompán világít egy villa tetőtéri ablaka
 néhány színes fényreklám villog a fák közt
 kelet felé toronyházak hiányos fogazata
 tőle délre az autópálya fényeinek spirálja
 te már nem állsz itt velem
 nem ér egymáshoz a vállunk
 senki nem suttog már a fülemben
 nem énekel nekem és nem játszik nekem senki
 senki nem szédít és nem varázsol már el
 s félre se vezet senki
 az ebédet sem dicséri meg senki s nem szed több mártást
 nem varrom fel a gombját s nadrágja élet sem vasalom ki senkinek
 senki nem nyújtja már felém a két kezét
 senkinek nem nyújtom már a két kezem
 egyedül állok az erkélyen
 saját vállamat karolom át
 letről prága felől mind közelebb száll hozzám a köd

*

ajándékul az élettől ráadásként kaptam egy napot
 melyet a naptárban sehol nem találtam
 megrendítő bénító érzés volt
 – mit kezdjek vele?
 azt hittem alszom
 de az ágyam érintetlen
 állt az idő
 váta hogy valamivel kitöltsem
 akár ha a danaidák ajándéka lett volna
 [...]

*

gondosan kiválasztani egy könyvet
 belemerülni az olvasásába
 beleveszni a történetbe
 belefulladás a versbe
 elmélyedni egy elmélkedésben

megcsodálni az író stílusát
 egészen reggelig olvasni
 egészen estig olvasni
 mindez a múlté s nincs már
 nincs és nem is lesz többé

*

állítsd meg uram
 ezt a folyamatot
 [...]

*

még egyszer és utoljára
 előveszem a magnóm
 tapogatom a kapcsológombjait
 új kazettát teszek bele
 valamit megnyomok – semmi –
 a technika a hibás vagy a kezem?
 vaktában újból végigtapogatom
 a szalag forogni kezd
 elfog az idegesség
 szólalj meg!
 ne hagyd abba
 ismétled magad
 hallgass!
 nem akarok beszélni csak ha forog a szalag
 a technika nem fog parancsolni nekem
 a technika kifog rajtam
 nem én akartam így
 csupán vészkijárat ez egy ismeretlen vidékre
 ahol az én hangom az úr
 az én öreg kopott fakó bizonytalan hangom
 mely megakadályoz hogy megleljem a vészkijáratot

*

mire nyugovóra térek visszajössz
 s eltűnsz az álmaimból
 [...]

*

állítsd meg uram
 ezt a folyamatot

*

kis karosszékben üldögélek az erkélyen
 a nap a látóhatár széle felé közeledik

az égen hófehér báránycák nyája legelészget
 a szemközti ház erkélyén egy asszony
 üldögél kis karosszékében
 engem néz
 ugyanolyan türkiz pulóverben mint én
 ugyanolyan türkiz pulóverben én is mint ő
 sötét szemüveg rajta s a kezében bot
 sötét szemüveg rajtam is s a kezemben bot
 ki kit néz vajon?
 ki kit lát vajon?
 az égen hófehér báránycák nyája legelészget
 a nap a látóhatár mögé hanyatlott
 [...]

*

asztalhoz ülök
 lámpát gyújtok
 felteszem a szemüvegem
 szemem előtt ezerwattos villanyégő
 óriási vakító cseppje villan
 felizzik és kihuny
 felizzik és kihuny
 becsukom a szemem
 eloltom a lámpát
 leteszem a szemüvegem
 ceruzát veszek a kezembe és írok
 emlékezetből írok nagy nyomtatott betűkkel
 a kezem diktálja a szavakat
 egyik a másik után tolakszik
 mintha rabságukból menekülnének
 a lapokat gyorsan megtölti az írás gyönyöre
 az időt sem érzékelem
 míg egyszerre görcsbe merevednek az ujjaim
 leteszem a ceruzát és kiegyenesítem a hátam
 sötét van
 megyek aludni
 nem alszom

*

második napja tétovázok
 olvassak? ne olvassak?
 lámpát gyújtok
 az óriási vakító csepp örülten pörög
 eloltom a lámpát
 felteszem a szemüvegem
 veszem a nagyobbik nagyítót
 betűk megkülönböztethetetlen összevisszasága
 veszem a legkisebb s a legerősebb nagyítót

bolyongok a lapokon szerteszórt szavak között
 majd egyszerre – elég!
 gyűröm és tépem a telefirkált papírlapot
 a papírkosárba dobom ezt a szemetet
 szófosás volt csak az egész

*

hagyd meg uram
 a látásom
 [...]

*

újból a könyvszekrény előtt ülök
 melyik könyvet válasszam?
 tétovázom
 majd kihúzom az egyiket a sorból
 végigsimítom a gerincét
 vajon ki írta és mikor?
 mi a címe?
 egyetlen kérdésemre sem ad választ már
 bezárult előttem
 néma könyvekkel tele könyvszekrényem előtt ülök
 [...]

*

rákényszerítettem magam a mindennapi tornára
 előttem a falon a fényképed
 félig kérdőn félig szorongva nézel rám
 forgatom a fejem tekergetem a nyakam
 meggörbítem a hátam lejjebb és lejjebb
 lábujjhegyre állok feljebb és feljebb
 gúnyos tekintettel nézel végig rajtam
 de nem hagyom békén a testem
 nem adom fel

*

legalább a lelkem sikerülne száguldásra bírnom!
 találomra felütöm a francia szótáram
 sartre olvasására emlékeztet
 valaha elbűvölt az egzisztencializmus
 ítam is valamit a pestis városáról
 már nem olvasom el többé
 hadd aludja örök álmát
 csodálatos élményem volt a nouveau roman
 s az a cseh visszhangja is
 elteszem a szótárt

emlékezetemben a rendhagyó igéket keresem
vouloir souffrir
egyik hiba a másik után
[...]

*

oltalmazd uram
az őrangyalomat

*

színes és kimerítő volt a mai napom
este fáradtan kuporodom össze a takaró alatt
s hitelen ráébredek
 boldog vagyok
 boldog vagyok
behunyom a szemem és elképzelem a kezed
ahogy a hajamat simogatja
nem sejtem még hogy utoljára
[...]

*

uram állítsd meg
ezt a folyamatot
adj erőt

*

hosszú hetek teltek el
a test lassan tétovázva
megbékél önmagával
nem hiszek még neki teljesen

*

nyugovóra térek s te nem jössz vissza
eltűntél az álmaimból
a férjem voltál fivérem fiam
s én az asszonyod nővéred anyád
a legrosszabb napjaimon
elküldted hozzám a barátaimat
te magad félreálltál eltávolodtál eltűntél
gyöngéden és hátaltelen búcsúszom most tőled
árbocodon a zászló eltűnt a láthatár mögött

*

elmentek a lányaim
elbúcsúztak a barátaim

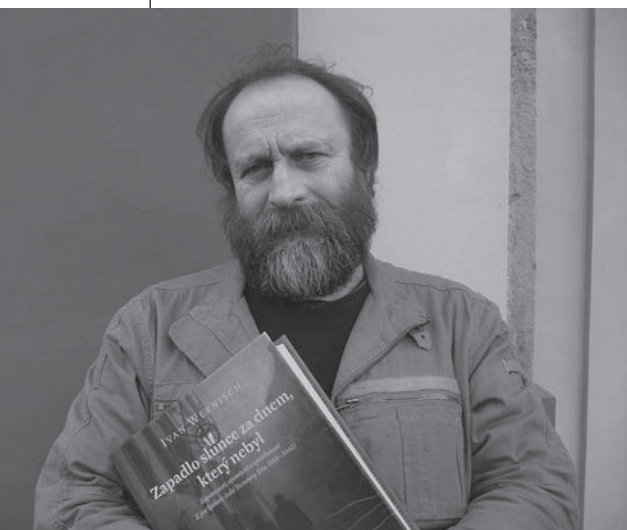
újra egyedül vagyok az erkélyen
magasan fölöttem az esthajnalcsillag világít
a nap mindegyre valamivel korábban nyugszik le
kellemes fáradtság kerít hatalmába
s örülök miközben kezdem élvezni
a megnyugtató magány ritka pillanatait
majd odaülök az asztalhoz
papírt teszek magam elé
kezembe veszek egy vastag hegyű ceruzát
és bal kezemben egy nagyítóval
nagy nyomtatott betűkkel írni kezdek
talán ma még
talán holnap is

(2007–2008)

TÓTH LÁSZLÓ fordítása

VÖRÖS ISTVÁN

Az Ivan Wernisch gép átutazik Magyarországon

Ezeket a verseket ugyanaz az ember írta? Sőt, ugyanabból a kötetből valók? Ezeket a verseket írta valaki? Az egyik olyan, mintha gép kreálta volna, a másik magától értetődő, mint a legjobb haikus szinte mindig. Mit akar ez a költő? Gyanús, hogy talán nem is akar semmit. De akkor minek publikál annyit (termése több mint harminc könyv), miért bontja és építi a cseh költészetet? A cseh költészet képét és önképét. (Termése *WS Három veréb hat szemmel*-éhez hasonló kánonbővítő és átértelmező antológiák összeállítása.) Ezek szerint ő nemcsak a verseit formálja, nemcsak az

életművét építi, hanem mint a ház falába telepedett hangya, az egész cseh irodalmat is megbontja ott, ahol már olyan szépen összefalazottnak tűnt?

A magyar olvasóknak persze nem az érdekes, miként próbálja akár visszamenőleg is átrendezni a cseh költészet arányait Ivan Wernisch, hanem az, hogy mit ér költészete. Ahogy munkáival egyre behatóbban foglalkozom, egyre nyilvánvalóbbá válik számomra, hogy kimozdíthatatlanok a cseh költészet összefüggéshálóójából. Igaz, talán nem egyes szövegei, mert azokat minden gond nélkül lefordíthatjuk, hanem maga a munka, amit végzett és végez. Az a munka a cseh irodalmon, költészetén, költészet-értésén és világlátáson való foglalatosság. Hogy ez irányú tevékenységéről a magyar olvasóknak legcsekélyebb fogalmuk legyen, csehnek kéne lenniük. Vagyis a fordítónak egészen egyszerű feladata van: csehvé kell változtatnia az olvasót. Persze ez természetes kölcsönhatás is lehet: a szöveg magyarrá válik, az olvasó pedig olvasás közben csehvé. Mint két egymás felé rohanó atommag – vagy ha tetszik, kisbolygó. Az olvasó ugyan változhat alkalmilag csehvé, de erre a fordító szava mégsem kötelezheti, és semmi módon nem is veheti rá. Hát akkor? Mi a teendő? Fogadjuk el, hogy a magyar és cseh olvasó (vagy író) között nincs sok különbség, a magyar és a cseh irodalom is sokban hasonlít, nekik van egy Hrabaljuk, de *Sörgyári capriccio* című műve csak magyarul van, köszönhetően a fordító leleményének. Csehek és magyarok egyformák vagyunk, irodalmunk ugyan teljesen más művekből áll, mégis egyforma. Költészeink eltérnek, az egyik áttetsző, a másik opálos; az egyik hangsúlyos, a másik időmértékes, de mit számít ez, ha a szabadvers prozodiáját engedjük szabadjára ezúttal a versben.

Ivan Wernisch szabadversei rendkívül kötöttek. A *Micsoda* című például olyan matematikailag összefogott rendszerben kopog előre, hogy esetében

a fordítás legnehezebb részfeladata a saját butasággal való szembenézés volt. És miközben a saját butaságom tükrében a saját gépszerű mivoltom nézegethettem, miközben működött a Vörös István gép, kiderült, hogy az Ivan Wernisch gép diesel, a másik benzines meghajtású, a két üzemanyag büntetlenül nem cserélhető ki, a szerkezet meghibásodik, leáll, a két nyelv nem örölhet ugyanabban a malomban. Ez a vers, ami itt magyarul olvasható, egy megállított szerkezet, melyben a magyar nyelv széttépi az eredeti lappangó, talán meg sem lévő jelentését, mivel nem lehet a jelentésénél fogva lefordítani, de a jelentése mégiscsak kulcsfontosságú, miközben elenyészve lebeg a vers belső terében. Szerencsére a kötetben, melynek fordítását tervezem, egyetlen ilyen vers van csak. De akadnak benne nem „egyetlen” versek, sorozatok darabjai ékelődnek egymásba, nem hagyva, hogy a repetitíven ismétlődő novella- vagy koanmotívumokból túlságosan komolyan vehető mantrázás alakuljon ki. Mert a Kadó mesterről szóló vers valóban egy sorozat része; ha egymás mellé tenénk őket, amit a kötet nem enged meg, akkor olyan benyomást keltenének, mintha egy képmagnón néznénk vissza ugyanazt a jelenetet, amit folyamatosan mégis másképp látunk, és épp az eltérések miatt nem tehetünk semmiféle megfigyelést. Ez a költészet kicsúszik az elemző keze közül, ez a költészet kicsúszik a fordító keze közül – még szerencse, mert így az olvasó nyugodtan elfoghatja.

*

Ivan Wernisch 1942-ben született, pályája a hatvanas években indult, ám a hetvenes években megtört, tiltólistára került provokatív költészete, és a normalizációnak nevezett posztsztálinista berendezkedés számára elfogadhatatlan volt nonkomform szemlélete és személyisége. *Utazás Aschabadba, avagy Pumpe és a dalailámák* című kötete 1997-ben jelent meg, 2000-ben újra ki kellett adni a nagy érdeklődés miatt. Az itt következő versek ebből a könyvből valók, abban a sorrendben, ahogy ott követik egymást, az összeállítás első és utolsó darabja a kötetnek is kezdő és záró szövege.

IVAN WERNISCH

Te, aki sakálpofámra

Te, aki sakálpofámra meredsz,
Te, aki belebámulsz sakálpofámba

Szemüregedet nárcisz hagymájával tömöm ki,
szemhéjadat lefogom, festett lemezkéket helyezek rájuk,
és akkor megpillantasz
Művészetem az igazság

Orrlyukadba szemesborsot teszek,
Gyönyörűm
A tested szurkos vászonnal és fűrészporral tömöm ki,
a bőröd aranyporral dörzsölöm be,
aztán jöhetnek a színek. Mint: pipacs,
lótusz, búzavirág, krizantém,
fűzfaág, akácvirág,
és még gyönyörűbb leszel
Művészetem a hit

A szív helyébe szkarabeuszt illeszttek
A szíved helyébe, mit még anyádtól kaptál,
kő kerül, mely képes istenhez szólni
művészetemről

Ezt mind megteszem és még többet is,
egyre szebb leszel
Hétféle szerszám áll rendelkezésre, hozzá doboz fenőkő
Művészetem a szeretet

Hol kisüt. Hol elered

Hol kisüt, hol elered
Útközben nem találkozom senkivel
A hársak közt
a csendes turistabüfé mögött
egy halom levél parázslík

Pára a folyón

Pára a folyón.
A túlparttól, a ködből
kutya ugat meg.

Kadó mester

Kadó mester botot nyomott egyik tanítványa kezébe és azt mondta: Üss meg!

De mester!, rémült meg a tanítvány.

Muszáj, mondta Kadó mester. Üss meg, teljes erőből.

Képtelen vagyok, sírta el magát a tanítvány.

Akkor takarodj. Add vissza a botot, és többet itt ne lássalak!, kiabálta Kadó mester.

A tanítvány megszégyenülten lehajtotta a fejét és távozott.

Kadó mester egy másiknak adta a botot és azt mondta: Akkor üss te!

Ajaj, nyögte a tanítvány.

Üss!, parancsolta Kadó mester.

A tanítvány fölemelte a botot.

Állj!, kiáltott föl Kadó mester és elkomorult: Te szégyentelen! Hordd el magad, és többet itt ne lássalak! Annak, aki kezet emel a mesterére, nincs helye ebben a templomban. A kétségbeesett tanítvány eltakarta az arcát ruhája ujjával és távozott.

A szófogadás és az engedetlenség a gyenge lélek megnyilatkozása, mondta Kadó mester.

Kihunyt a fény

Kihunyt a fény a kocsmá ablakában
Sötétben keresem az utat hazafelé
A temetőben békabrekegés

Micsoda

mi ez meg micsoda?
ez meg micsoda mi!
meg micsoda mi ez?
micsoda mi ez meg!

micsoda meg ez mi?
mi micsoda meg ez!
ez mi micsoda meg?
meg ez mi micsoda!

mi meg ez micsoda?
meg ez micsoda mi!
ez micsoda mi meg?
micsoda mi meg ez!

micsoda ez meg mi?
ez meg mi micsoda!
meg mi micsoda ez!
mi micsoda ez meg!

meg mi ez micsoda?
mi ez micsoda meg!
ez micsoda meg mi?
mi ez micsoda meg!

micsoda ez mi meg?
ez mi meg micsoda!
mi meg micsoda ez?
meg micsoda ez mi!

ez meg micsoda mi?
meg micsoda mi ez!
micsoda mi ez meg?
mi ez meg micsoda!

mi micsoda meg ez?
micsoda meg ez mi!
meg ez mi micsoda?
mi micsoda meg ez!

meg ez micsoda mi?
ez micsoda mi meg!
micsoda mi meg ez?
mi meg ez micsoda!

mi micsoda ez meg?

micsoda ez meg mi!
ez meg mi micsoda?
meg mi micsoda ez!

mi ez micsoda meg?
ez micsoda meg mi!
micsoda meg mi ez?
meg mi ez micsoda!

meg micsoda mi ez?
micsoda ez mi meg!
mi ez meg micsoda?
ez meg micsoda mi!

Alkonyul

Lassan alkonyul, éhes és szomjas vagyok, a tevéim megszökött, a szentségim!, összegzett Pumpke. Leült az áttüzesedett homokra, és eltakarta szemét. Az egész életét maga elé képzelte: éhezés, szomjúság... és egy kevés, már csak egy kevés a lenyugvó naptól. A szentségim! Más semmi?

VÖRÖS ISTVÁN fordításai

KISS BENEDEK

Egy friss Balassi-kardos

Marin Georgiev |

Marin Georgiev az utóbbi évtizedek bolgár irodalmának kiemelkedő alakja. Nemcsak kiemelkedő költő, de ugyanúgy kiemelkedő esszéista és szerkesztő is, aki ráadásul életművének jelentős részét szentelte a magyar irodalom fordításának, kulturális kapcsolataink ápolásának. Ennek itthoni elismerése, hogy Petar Alipiev, Ivan Canev után idén ő érdemelte ki a külföldi Balassi-fordítók közül a magyar alapítású, ám nemzetközi díjat, a Balassi-kardot – vagyis a bolgár költészetben kiemelten, szinte testvéri ránk figyélssel él, mert legjobbjaik éltetik az egész magyar költészet fordítását.

(Nem árt megjegyezni, hogy tájékozódásukban számukra Magyarország jelenti elsődlegesen a Nyugatot.)

Marin persze, akárcsak nálunk a legjobbak, kortársaihoz hasonlóan vidéki, falusi származású, akit a meghatározó gyerekkori élmények, a hagyományos paraszti világ szétesésének korszerű kifejezési vágya határozott meg a múlt század második felétől fogva. De talán azt a személyes élményünket sem hallgathatjuk el, hogy Nagy László meghatározó úttörése nyomán (is) mi hárman, régi barátok: Utassy József, Rózsa Endre és jómagam, különösen a '70-es évektől, többször jártunk Szófiában fordítói ösztöndíjjal, sokszor több hónapos időszakokra is. Ahogyan szerettük is volna, mindjárt az elején megismerkedtünk kortársainkkal, azok közül is, akikkel hasonló sors, életlátás és rokon irodalmi törekvések kötöttek össze. Az elsők között volt Ivan Canev, Nikolaj Kancsev mellett a néhány évvel fiatalabb, 1946-os születésű Marin Georgiev is. Hihetetlen ma már, hogy szinte állandóan együtt voltunk, naponta találkoztunk, s ahogy kiderült, ők voltak az akkori bolgár irodalmi-művészeti élet legreményteljesebb, legígéretesebb tehetségei. S általuk persze megismertük a holdudvarukban tevékenykedő többi költőt, irodalmárt is. Közülük a legmozgékonyabbat, Marin Georgievet, akit barátomnak tarthatok, köszöntöm ezen az oldalon abból az alkalomból is, hogy Bálint-nap alkalmából az egyik idei Balassi-kardos lett. Felbecsülhetetlen az a mélyen szántó fordítói munka, amellyel közvetíti bolgár földre költészetünk legjavát. S ebből az alkalomból, Juhász Péter és Arató György áldásos tevékenységének köszönhetően kedves barátunk, Marin Georgiev újólág személyesen is ellátogatott az ő szeretett Magyarországa. (Rózsa Bandit és Utassy már nem találta, de Dzsótól verssel köszönt el halála alkalmából; nemrég pedig *Iszkáz* című versfüzérében idézte meg a drága Nagy László mítoszáét és ethoszáét.)

MARIN GEORGIEV
Vízimalom

Toncsó Zsecseunek

Hozzá minden út bekanyarul,
folyó mellett fekszik, fűzek közepette,
bodza, bogáncs, csalán veszi körül...
Kutya vonít – futkosna, s meg van kötve.
Fentebb a domb – zöldekkel hímezett.
Oldalt meg csordogál a vízár szerte,
Csobog, locsog, zubog, csupa hab,
és el-eltűnik, nyomtalanul szinte.

Szem után szem fut – csorog
a liszt a garatból.
A sok kerék egyre forog,
de zúdul a búza újból,
végtelenül, mint a csillagos ég.
Őröl, csak őröl a malomkerék.

Roppan szét, pattog a sok szem-csillag,
de a kő nem kegyelmez, csikordul,
ugat, sikong, basszusban kiált, majd síphangba fordul.
S ömlik egyre a liszt, a liszt.
Éjjel meg dagad a teknőkben a tészta,
S egyé gyúrnák, mint soha senki élő testet:
Századok, ezredek, évmilliárdok óta
vagy féifi, vagy nő – féifi és nő az emberi nemzet.

Szem után szem fut – csorog
a liszt a garatból.
A sok kerék egyre forog,
De zúdul a búza újból,
végtelenül, mint a csillagos ég.
Őröl, csak őröl a malomkerék.

A homlokdomborulat, az ajakvonalak,
a bőr, a haj, a szem színének árnyalata:
fel-feltűnnek, el-eltűnnek, de valami mindig marad,
nemzedékről nemzedékre, apáról fiúra,
valami belőlünk mindig visszamarad.
A körtefa lombja között füttyörész a szél.
A holdsarló új gabonát arat a hombárokba.

S az éjszakában valaki teknőjében kel az új kenyér.

Utassy József

1.

Félárván nőtem én fel özvegy
anyám mellett – volt ő egész árva.
Nem adtam meg magam...
Nem voltam hős sem.
A pokolig értem.
Ám győztem, s felmászta a napvilágra.

Gyakorlatozott a terror rajtam.
De a Tank sem menthette tovább.
Magától dől össze sivár hatalma.
Vártuk, ámbár váratlanul talált.

És minden, miképpen volt, úgy maradt –
nem veszett el hazám,
de felénél is kisebb boltozat
borul reá és borul reám.

2.

Oroszországban ölték meg apám. Háborús papucs kopogott.
Mindennapi kenyér táplált. Szűkek voltak a mindennapok.
Esthajnalcsillag – virrasztottam sok éjet és napot.
S megszülettem magamból apámat, én konok.

Fiam született. Apja volt, anyja és hazája.
A legbecsesebb volt ő. Az egyetlen.
Mire felnőtt, elment ő is a sárba.
Így hát magam fiammá is lettem.

Lelkem elvált testemtől végre.
Hogy esett, nem értem, de ismétелhetetlen.
A Földön is árva voltam, s most árva az égben.
Önmagam apja s fia – vagyok már magányos szellem.

3.

Talán mivel azt akartad, mint Ő,
hogy magad maradj az egyetlen igével,
azért fosztott meg minden szükségéstől,
s vetett meztelen a puszta mezőkre.
S újraalkottál mindent,
s végül, mint Ő, magaddá váltál,
lettél magadban Atya, Fiú és Lélek –
vagyis a hármas egység.

S már a végtelenség táplál.

Fehérjegyár

Mintha az este istállójából tódultak volna elő, vonulnak a mezőn
a lovak

az alkonyatban, sötétlenek a láthatár peremén, boldog prüszkölésük sem hallik.

Lehetetlenül hosszú vonulásban, míg porfelhő kavarog, leszegik nyakukat.

S előttük vicsorgó torok – a fehérjegyár kohója vörösen tarajlik. Lángok lobognak vörösen, éjszakai álmukban lángok ölelnek körül. Fölgyújtva dől falunk fölé a domb, terít ránk sűrű pernyét.

Lovak rángnak a lángokban, csontjuk mint venyige, hersegeve sül. Vizeink véresen futnak, őszi hűlés hunyorog fölöttünk a tető reggelenként.

Pókhálós hámok a falon, ló nélküli lovasok a kihalt templomtérén – gyerekek, apák és anyák, öregek –, mintha vasárnap volna, fehér ruhában, gyepelőt szorítva nyargalásznak álomverten az éjben. Rohadnak szét, foszlanak porrá a kantárszarak, nyelv nélkül himbálózik a nyáj kolompja.

Gyűlik a füst és fekete csápokkal a tiszta égboltot elfoglalja.

Bűzlő gyökérrel mászik a földben, a fákon, a búzatáblán.

Kiszáradnak a rákos betegek. Mocsárszagot áraszt hullájuk halma.

S betöretlen csikó nyerít a síkon árván...

Születés

Úgy nőttem ki a földből, mint a csíra.
Fejjel ütöttem át.
Föld tapad pilláimra, vállaimra.
Rögök közt préselődtem fű gyanánt.

Mint héj, roppant a természet fölöttem –
feszítve kezemet
kínban gyűrtem ki magam, s járni kezdtem,
arcomat sár feketítette meg!

Megnyalintott a nedves szél fuvalma,
mint üde nyelvvel egy tehén,
s valamit mondani szerettem volna,
érezvén: nyilall testemben a vér.

De nem volt szavam s duzzadt nyelvvel álltam,
mennydörgéstől vagy feltörő
kiáltásomtól süketültté váltan,
míg magába mosott az éj s eső:

Kidülledt szemek, hideg vizek, fények,
csillag és felhő, sötétség ragyog,
nézek lefelé, nézek, nézek, nézek...

S megint leszek, tudtam, ha meghalok!

Csödör

Patáival kapar a csödör,
nyerít a réten izgatottan,
sörényét rázza, dühe föltör,
izom- s érköteg majd szétpattan.

Izzó kánikulában prüszköl,
s a levegővel, fúvel együtt
esőket harap a felhőkből,
napból sugarat, mely tüzesen süt.

Szűk karám már a föld számára,
melyből szinte előbuggyannak
a kancák. S nőnek óriásra –
erősek, vöröslőn párolognak.

Jönnek! – az érzés bizsgeti bőrét.
Magsüketül vérétől. Íme:
forró porszemekre hullik szét.

S kicsikók vágatnak benne nyerítve.

Bulgária

Valaha nagy – kicsike lettél,
de bármilyen, így örököltelek.
Porhanyó földedből neveltél,
hogy felváltsam az ősoket.

Nem én adtam –
te adtál mindent.
Vérből, húsból gyúrtál létre.
S a sebek, mik borítják tested,
rajtam égnek égve.

KISS BENEDEK fordításai

KIRÁLY FARKAS

Versek a vászon mögül

Hálás dolog volt a kilencvenes években íróként debütálni Romániában. Míg a nyolcvanas években, különösen az évtized második felében Magyarországon és a volt keleti blokk boldogabb országaiban az író, ha nem politizált túl keményen a szövegeiben, szinte bármilyen témát feldolgozhatott, addig a kor Romániájában a legkeményebb cenzúra uralkodott. A kilencvenesek (nyolcvanasok, kilencvenesek, kétezresek – a román irodalomban ilyen egyszerűen sorolják csoportokba a szerzőket, még ha adott esetben esztétikailag egymásnak ellent is mondanak) azért számítanak különösnek, mert a '60-as, '70-es évek szülőtteiként egy nyomorúságos diktatúrában nőttek fel, onnan hozták

örömeiket, bánataikat, traumáikat, publikálni viszont már a teljes szabadságban kezdtek, amikor azt írhattak, amit akartak, s úgy, ahogy akarták.

Floarea Țuțuianu, a költő 1995-ben debütált a *România Literară* című rangos irodalmi lapban, első kötete pedig 1996-ban jelent meg. Késői debüt ez, hiszen akkor már a negyvenes évei elején járt (születési évét, hölgyről lévén szó, nem kívánom megadni). Ugyanakkor tudni kell róla, hogy addigra már jelentős képzőművészeti karrier állt mögötte: művei 1980 óta szerepeltek jelentős romániai és külföldi kiállításokon.

Költőként tehát a kilencvenesekhez sorolják, bár kritikussai megjegyzik: generációntalan, atipikus és ambivalens költő. Țuțuianu azonban még legalább egy okból e generációhoz sorolható. A kilencvenesek kötetekben megszólal a korábbi román irodalomban néma – mert elnémított – szexualitás, és kísérletezni kezd a szabad beszéd adta lehetőséggel. Țuțuianu költészete közel húsz év alatt a nőies erotikától a vallásos-misztikus erotikáig hosszú utat tett meg. Állandó viszont a mindenféle törvényre és szabályra fittyet hányó természetessége, amellyel a test életét szemléli. Költészete mindvégig eredeti maradt, talán éppen azért, mert az erotikus szemlélet nála mindenekelőtti és -feletti, képes mindent sajátos, új perspektívába helyezni. Țuțuianu verseiben nem egy nagyobb „vászonra” kerülnek fel kisebb szenzuális-szexuális utalások – éppen fordítva: a szexualitás felületére helyezi a lét egyéb elemeit. Miközben minden szava a helyén van – így mutatva meg olvasóinak, hogy a világ dolgai valójában nagyon egyszerűek, ha nem bonyolítjuk azokat. A Țuțuianu által kínált olvasmány játékos, ironikus és önironikus, sok helyen intertextuális. (Leginkább idézett „vendége” Emily Dickinson, de sokat idéz a Szentírásból is.) Bár saját művészetéről azt tartja: „költészetem legpregnansabb eleme a magány.” Igaza lehet

FLOAREA U UIANU
Metamorfózis

Élesedem és elmérgesedem mint az osztályharc
Apró szőrös lábak tartják a
bogos kezekben végződő dagadt testet
Nehezen mozgok

Falakon mászkáló nagy rovar vagyok
A tyúktrágyaként megkeményedett festékcsomók
akasztják az ajtót
A padló tele van
gyűrött papírok halmaival
„Ezt írom, ím, a világnak,
mely sosem írt nekem”¹
A plafonról nézve Franz apró
az íróasztal fölött görnyed
Emily egyre kisebb léptekkel halad
az ágytól az ablak felé
Ma van a nap amikor
államból kitepem a szőrszálakat
Egy verssor születését mindig
bizonyos szag jelzi előre

Fiókok helyett
számtalan mellem nőtt

Szembenéztem a halállal úgy, hogy nem is láttam

Mögöttem tudhattam már
A tekintetet a szerelmet túl voltam a hetedik
mennyországon
Gömbbé lettem szárnyak borítottak
Szememet döfték mint vakító nyilak.

Megszültél s én karomban hordtalak
Majd azt mondtam tanulj meg járni – támaszkodj rám
Utolsó lépteid ezek Isten felé

Szét voltam szórva földből voltam nem tudtam
Összeszedni összegyűrni magam

Vergődtél bennem maradtál volna még
Beléd kapaszkodtam nehogy leváljak

Arcod magára húzta a rettegést.

Tekinteted elhúzott mellettem elhúzott teljesen
Csüngött a NAGY SEMMI közepén

Világos lett sötétségdben

Tövisei nőttek az elmének s a szív közöttük vérzett
Apám csukott szemével láttam a halált
Isten hatalmas. Isten jó
De szúrós és nem tudom lenyelni
(nélküled Uram senkié vagyok)
Mögöttem tudhattam már
A tekintetet a szerelmet túl voltam a hetedik
mennyországon
Gömbbé lettem szárnyak borítottak
Szememet döfték mint vakító nyilak.

Te voltam. Te voltál.
Közöttünk Isten.

Dalles terem

Állok szemtől szemben a jövővel
és nem mond semmit. A múlt
fehér háromnegyedes harisnyában
vörös nyakkendőt lobogtatva távolodik
(esni kezd gondosan összehajtogatva
ingem alá rejtem)
A tenyér életrajza
(melyet fényes jövő kísér)
és az élet többi napja (a kötelező élet)
között megszületik a rémálom
melyben Gábrrielhez beszéltél
a Dalles terem közönsége előtt ő pedig
szájából feltörő vérpatakkal válaszolt

Hajnali ötkor
jönnek a közterések
kinyújtják a tömlőket
melyek torkából
sugárban árad szét
a vér mosni a várost
megtisztítva kivasalva becsomagolva
– hősöknek nyomuk sincs –

.....

„Elmémben deszkaszál török
S fokonként zuhanok”²
És kezded ismét halántékhóhoz viszed
elvörösödik az emlékezet
Az utca közepén Gábrriel
térdepelve

K.O.

Ahányszor földre kerülök
 (hogy hallgassam a fű növekedését)
 Egy letakart arcú angyal
 Számolja (tíz)ig
 Gyerekkorom epreit az úttörőnyakkendőm
 A pubertást a plátói szerelmet
Clèves hercegnő, közeledik fél kilenc
 Esteledik, kilenc elmúlt...
 Valaki súgja az offból
 „Kelj fel és járj!”
 Próbálok megkapaszzkodni
 Az „egyelőre” szóban lévő időben
 De szemem besüllyed a szemüregbe
 (egyre kevesebb fény hatol be)
 Bőröm jelzi hogy összegyűrődne
 Az égből kicsinek s magányosnak látom magam
 (keresztútnál üvöltő szelekben)
 Vállamra vékony rétegben fehér por ül
 Három lábon állok
 Ajkamon a megfulladt szfinx mosolyával:

„Mert ölni-tudni azt tudok,
 De halni-tudni nem.” – Emily³

Delfi, 1992. június

Arkangyaltojás

Az arc asztalnál ül az ábrázattal és a csendet szentesíti

A szem visszahúzódik önmagába. Csak kenyeret és vizet kér
Bal kezem a jobb kezem nyomja
Mindkettő könnyezik. Szemhéjammal lekapcsolom a lámpát
Csend van bennem. De sötétség

Négybe hasítom a szót és levegőbe emelkedem

Egy lilium megsúrja egy sugárral az arkangyaltojást
sok tinta fog patakzani meg vérkönnyek sokasága
sok sötétségarcot fogsz megváltoztatni míg
a fényesség elárasztja arcod el s újra el...

És az arc fogja elsőként lemosni kezéről a szavakat

Fohász kodó

Íme meztelen testem a lábad előtt
Könnyekben fürdök

Összefogott szárnyak. Gondosan a párna alá helyezve
A homlok szeme keresgéli héját
A jel a könyvben a nyom s a seb a tenyérben
(Én) nyelvemmel gyógyítok.

Nyomd szét ajkamon a szőlőlét gerezdjeit
A hosszan nézett vörös sebbé változik. Megiszod a részed
Teljesen és meglátod

Föld és arany pora takarja árnyékod és arcod
Sötétségfénné változik

A SZÓ

A négy fal dicsősége

És ismét megkörnyékezem négy fal közt a dicsőséget

Körbejárom mindet
Körmömmel megkarcolom. Nyalom a meszet
Kerekítem (nappal és éjjel. Főleg)

Várákozom a sarkoknál

Lépnek egyet felém. Majd megállnak
Újra lépnek. Megállnak ismét
Újabban nyomulnak akkor is ha nézem
Újabban nyomulnak. Akkor is

Magányuk hamarosan elér hozzám
Magányuk hamarosan vérembe vegyül.

Belső fenevadam szimatol. Keményen meglovagol
A bennem lévő félelem aláveti magát. A falakra hágunk
A plafon megtör (minden lendületet)

Micsoda összeomlás sehonnanból
Megugatnak az összegömbölyödött szavak

KIRÁLY FARKAS fordításai

HALMOSI SÁNDOR

Monsieur Pastior és elmondhatatlan fényűzései

Nyelvében él, ha ember. És ha él. Nyelvében az ember nyelve.

Elvétve a szavakat meg lehet találni őket. Mert fogolytársak mind.

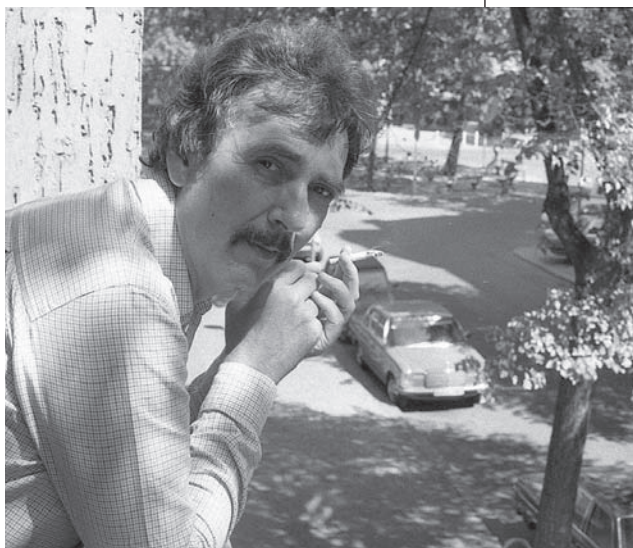
Lógnak ki a szánkból, bele abba a közös-személyes emlékezetbe, kötegben [fascies], száraz-nyálás dohányként, és nem tudod, hogy köpd ki inkább, vagy nyeld le, a nyelveddel együtt.

Mert a költő [Dichter, Poet, Lyriker, poët, poëta sacer, poëta doctus, poëta exhibitus] mit mást is tehet, ugye. Főleg ha Erdélyországban született, telepés népként, és itthonról hazafelé vándorolt egész, sokszáz éves történetében [Geschichte, History], mégisincs otthona. Vagyis egy mégis van, a nyelven túli abszurd [metadada]. És a kettős hontalanság. „Nos, nekem nincs két hazám, mint minden rendes emigránsnak, lassan nyílik a nyelvtani feketerigó, nekem csak két hontalanságom van, egy új, természetesen, meg egy régi. Egyikből ugrálok a másikba, ahogy éppen kell” – írja a másik nagyszombeni, Franz Hodjak, Herr von Usingen.

A tizenkét éve elhunyt Oskar Pastior a modern német líra egyik markáns személyisége. Szinte a lehetetlent valósította meg: erdélyi szülőhelyén nem sokat élhetett, mert egész fiatalon, tizennyolc évesen a szovjet gulágokra [Javitómunkatáborok Főigazgatósága] hurcolták, majd az NSZK-ba [a régibe] került, ahol nem a sérelmeket írta ki magából, hanem nyelvi bravúrokkal akarta meghaladni a XX. század kegyetlenségeit. Nyelvi bravúrokra épített költészetében a bűnös embert bontja le szótagokra, hangzásokra, amelybe egy kicsit még a magyar nyelv is belejátszik, a számtalan idegen szóátvételben magyar szavak is felsejlenek. Pastior hangzásvilága meghódította az átpolitizált német költészetet, ami egy kívülről jött poéta [lásd: költő] részéről nagy teljesítmény. Sokan a XX. század egyik legmeghatározóbb német költőjének tartják Rilke és Hesse emellett.

Pedig ő is csak a dolgát tette: beszéltette a csendet.

A tények erős dolgok.
A költők meg makacsok.
Nem akarnak meghalni.

Marad hát a vers. Isten és azok a szóközők, mondaná egy jól informált Hamvas-epigon. Mít mondhatnak a szavak, ha a szavakat beszélők nincsenek már ott; amikre a szavak mutatnak, csak egy idegen félüres ég van, ahol bár olvasni tudják, de nem értik, mert nem érthetik, mert azt hiszik, hogy a nyelv csak Saussure és metakommunikáció. Jelölők találkozása a kasztrált síkon. Egy erdélyi szász a frankfurti Kaufhausban. Egy a sok közül. Fogyasszunk hát irodalmat, ha már mindenképpen fogyasztani kell. Kihederítenek ügyis.

A perem feltételei. Hogy körbeveszi, rámutat, értelmet ad a mértani centrumnak. Unio multorum nationum. Ha meg akarod érteni a német, magyar, román, európai éthoszt, menj Erdélybe. Vagy olvass Nobel-díjas erdélyi írókat, akik Németországban [az új NSZK] halnak. Az irodalom olyan temető, ahol minden felirat máshova mutat, és a ravatalozó ünnepi asztal. Vannak vidékek, ahol voltak vidékek.

És elindulnak lassan, tömött sorokban, kimondásra, feltámadásra várva.

ABC, szakszervezeti tagság és flekkszám szerint.

Pontegyenlőség esetén az angyalok döntenek.

És a közönségiszavazat.

A vakszerencse.

OSKAR PASTIOR

Habár az apám

nemcsak rajztanár volt, hanem később egyszer meg is halt, anyám hol Erdélyben, hol azokban az években, melyek a későbbi életemben döntőek kellett legyenek, meg is szült. Hasonlóan összetett tényállások tehetnek egyre inkább arról, hogy nemcsak verset írok, hanem másokat sem. Talán mindez azzal függ össze, hogy az iskolában – Platónéban természetesen; ahol akkor és annyit lehet beszélni, ne ki virágzik – nem figyeltem eléggé, ahogy a bűn és bűnhődés a háború és békéhez viszonyul (mint a regények egyrészt, másrészt életrajzilag, egyenként és fordítva), és bár én akkoriban a gózkazán alatt vittem az éjszakai műszakot, hogy az ok és okozat ellen egy kissé történelmileg egy kissé védett legyek. Később ládaszegecselő lettem, betonkeverő, ingatlanbecsüs, egy kusza erdős és bondor tájon, aminek a zenéhez van köze; röviden, amit magamról mesélhetek, később (vagyis jelentősen megfigyelve) az is mesterkéltséggé lesz, megkomponált; persze egyetemre is jártam aztán, Bukarestben, és még a rádióban is dolgoztam; de riporternek gyenge voltam. Mégis, még néhány további földrajzi ugrás és belátás után is, még mindig egy furcsa, vagyis amolyan szabadúszó libabörzés és vándorcidrizés fog el, ha azt mondom: „Költő vagyok” – vagy hogy „Ergo sum”. Gyanús, gyanús. Mert hisz az összes felismerésügyletből, amiről aztán könyvelést vezetek, egyesek hiányoznak, de még az úrlapok is hanyagul híján vannak a teljességnek. Amúgy pedig ezennel kinyilvánítom, hogy a vajasládák szegecselésében gyengébb vagyok, mint a padlizsánosokéban, melyeknél egyszer elértem az óránkénti 800-at. Éljen a padlizsánosláda, egy született szépség. „Jó, ha elkülönböző.”

Csak ülök és cirógatok

a kisagyat mert pörget
a nyelvet mert görget
mégis mozog
mégis hidegen hagy és felvidít
még a létrán is ülhetik
és csak nézem a nyulat
lyukas az edény rozog
dugd be inkább Hans ott
ha egy a világ hány
vedd a nyelvet lazán
dugd belül kívül
minden lépcsőn
csend ül

Ki is jön ott reggelszépen?

Ki reggeledik szépen ide?
Ki viul reggelente ide?
Azt a szép ki így korán?
Ki jön ott kor ki így szépen?
Ki kíván így pír ki úgyes gyünne?
Ki hír ki hall hát e?
Igyeksz ki ide?
Izz aki itté?
Ki zibe?
Szépest

a botticelliverset

a botticelliverset meg akartam írni mert a pártot dicsőítőt is megírtam de nem tetszett azért írni egy verset mert már egy másikat is megírtál ennyiben hagytam azon gondolkodom a nem megírt botticelliversben botticellin múlik-e hogy nem írtam róla vagy a párthízelgőnek nem tetszett botticelli más szavakkal talán mégis írtam volna botticelliről ha a pátról nem is vagy lehet hogy botticelliről egyáltalán nem is írtam volna továbbá az áll még ebben a nem megírt botticelli versben hogy a pártmagasztalónak BOTTICELLI volt a címe miközben neki magának csak KERTI HINTA

mindig

az a vers nincs, nincsen az a vers. csak az, mely éppen téged olvas.
 de mert te ebben a versben mondod, lásd fent, hogy az a vers nincs,
 csak ez, mindig csak ez, mely történetesen éppen téged olvas, az a vers attól még olvashat téged, mert te őt nem olvasod, lásd fent, és
 akkor ez a vers sincs mindig itt és most. mindkettőt olvasod, te és te.
 tegezd őket, mert ők azért olvasnak téged, ki nemcsak itt és most.

a borzongásvers

a borzongásvers beleborzong a gondolatba hogy egy olyan beszéd-folyamatból áll mely azt állítja magáról hogy egy gondolatiság benne annyira önállósodott hogy a beszéd-folyamatában már a borzongás gondolatába is beleborzong a borzongásvers balga hogy ilyet gondol hogy is lehetne a borzongás gondolatába beleborzongani

Akácpornó

Alapállás, napi ügyek – párok, párok; csak
a bagzás, ha feláll még, az agyaktól kivágódik,
az agyaktól... csupa fésű, finom bőrök, ötven

kilót ha kigyőződ: eljelentés – futni hagyni,
mindenkinek néhány távot, megint újra:
szecsksaszőke (először), sorakozó (másodszor)

is); a természetek oldaláról egyes élek redőiben:
cafatok, cafatok; túlbuzgók és készségesek; kéglire
fel, ha nyomul ha (ezek bárszékek!, hajak ezek!),

tubust nyomni, tubust nyomni... világnommon;
sövénynyírás, ide lábhoz (és harmadszor) – bőit
adajatok! pajtát! nyirkot! – folyjon, folyjon... ahol

Seychelleken kuszálódnak augusztusok és frizurák ,
a) elhúzol el mellettük (csupa túra, csupa bakancs,
fehér ember!), b) századokkal őket, nem épp halkan,

félmázsáson hegygerincen vésni-fenni – mindezt elől
előtérben; és aztán: zabaléc! bilibimbók! lények-
lények!... a sarkon túl – csakis párok;

és lökések, csakis szépen, korlátlanul...; a töltésig
csőtől gyötör a Legjobb Első Kilencedik; így
voltatok; zajos tetszés, irány érték.

a népies vers

a népies vers gyökerekből táplálkozik csalogány-
nyelvekből békacombokból de annyira szereti az ibolyákat
hogy már szégyelli magát másrészt nem lehet csak úgy el-
menni a népies vers mellett anélkül hogy ne köszönteném
egyszer egy hasbeszélő elrabolta dél-walesben egy fehér
falból beszéltette de nem kért érte semmit most már írhat
mindenki amit akar

sorompó eszik útjelz t

ezerkilencszáz / huszonhét
 nagyszeben erdély
 zavaros / a nyarad
 nem akarsz / megszállni

bűnös / büntelen
 ó megszületve / ó vizespálca
 és listák / nevek és
 fogolytárs / liget

kisebbségek / utcák
 törött / ép
 tömeg / súly
 háború / nyugalom

felvon / költöz
 málha / snitt
 bálteremköznyársak
 vissza / nem vissza

Mi is valójában a lefordíthatóság?

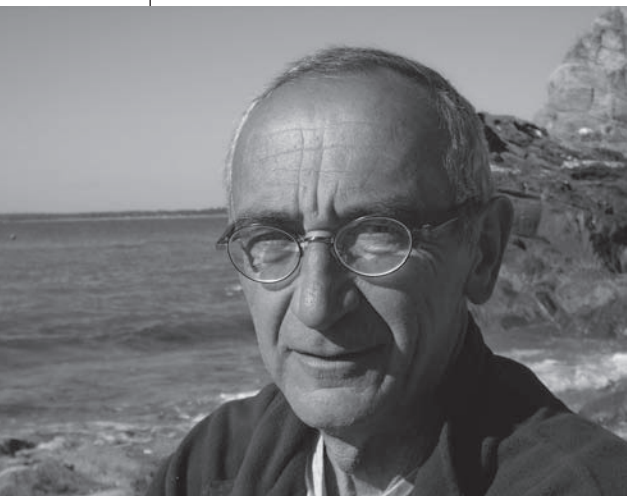
Mi is valójában a lefordíthatóság? A napnál világosabb. Ez annyira világos, hogy a fuvaros a legkisebb fiától átveszi és csuklóból átgardírozza a XX. századon. Ez egy halvány reménysugár, ami a szavak lényege, a politikacsinálóké, azzal, hogy bemutatnak nekik. A tök belülről derül, egy rakomány megvilágosodás. Illetlenül fordítjuk le a gondolatokat, tiszteletünk jeléül.

HALMOSI SÁNDOR fordításai

LACKFI JÁNOS

A létezés hadititkai

François de Cornière versei elé

Mennyit kell módosítani a valóságon, hogy költészet legyen belőle? Persze, idétlen kérdés, hiszen melyik valóságról beszélünk? Mutasson bárki olyan realitást, mely nem valamiféle szűrőn keresztül érkezik! De azért a kérdés nem egészen álságos.

Kezdjük újra: mennyit kell módosítani a világon, hogy művészi fotó legyen belőle? Hiszen akkor jó egy kép, ha valószerű, ha életszagú. Mégis kell benne lennie valami elvontnak, valóságfelettinek, miközben a fényképész minden egyes részletet köznapi világból emelt ki.

Hogy mennyire költészet, amit François de Cornière létrehoz? Alig, de kétségtelenül. Nem én szültem a meghatározást, Alexa Károlytól kölcsönöztem, aki Oravecz Imre líráját jellemezte ilyen elképesztő találóan.

Cornière igyekszik minél egyszerűbben fogalmazni, kerüli a kicsicsázott jelzőket, a látványos hangzásokat, a rímeket, túl kattogós ritmusokat, a metaforák képi akrobatikáját. Ha hasonlatot alkot, minél egyszerűbb elemeket rendel egymáshoz: mondjuk tehenet és felhőt, szót és csónakot, betegséget és írásképtelenséget, otthont és színházat. Nem is ezek a költőknél gyakran használatos eszközök szervezik szövegeit. Sokkal inkább azok a jelentés-szétgyűrűzések és -összjátékok, melyek az olvasó fejében lépnek működésbe a minimalista szövegek emésztésekor.

Cornière vérbeli gyűjtögető, összegereblyéz olyan valóságalelemeket, melyek alkalmassá tesznek bennünket nagyon erős (vagy éppen árnyalatnyi, de annál nyugtalanítóbb) érzelmek, érzések átélésére. Fapadon ülés hajó fedélzetén: a boldogság törékenysége, régi filmekben megőrződött időmetszetek, a vakáció valóntúlísága. Sétálás a mocsár mentén: égi-földi távlatok, az ember mulandósága, a létezés kozmikussága, a tiszta örömök keresése. Minderről dehogyan szólna egy szót is, beszéljenek a mondatok, a képek, mindennapjaink apróságai.

Ahogy Thomas Vineau írja a költő kapcsán: „Kétfajta titok van, az egyiket meg kell őrizni, a másikat pedig világgá küntölni.” Létezésünk hadititkainak kutatása és közzététele nemes feladat, a rejtjelezés feloldása az olvasó feladata. Már az egyes kötetcímek is efféle nagyon evidens, mégis megfoghatatlanul titokzatos megfogalmazások tükrei. *Objets trouvés* vagyis *Talált tárgyak* (1982). *Tout doit disparaître* vagyis *Mindennek el kell tűnnie* (1984). *Pour un peu* vagyis *Csaknem* (1989). *Tout cela* vagyis *Mindaz* (1992). *Ces moments-là* vagyis *Egyes pillanatok* (2010). *Nageur de petit matin* vagyis *Hajnali úszó* (2015).

Vajon miféle eszmei tartalom búvik meg a lecsupaszított közlések mögött? Miféle tájban találja magát az olvasó vagy az elemző, miután átadta magát a Cornière-szöveg sodrásának? „Mindent elengedni annyi, mint mindent megtartani”, fogalmaz beszédesen egy helyütt a szerző. Az emlékezés, az emlékek eltűnése, megőrződése áll fókuszának középpontjában. Hasonló igénnyel dolgozik, mint amikor családi életünket dokumentáljuk abszolút magánemberi beidegződésből. Gyermekeink, szüleink, nagyszüleink régi fotói valamiféle időkonzervet hoznak létre, felidézve letűnt ízeket, helyzeteket, eseményeket.

Cornière sokszor keresgél a megfoghatatlan apróságok között: nem az ünnep, a parádé, a katonai tiszteletadás, a bombasztikus jelenetek érdeklík, legfeljebb az azok által keltett hullámmás. Mi bennünk a boldogság, a boldogtalanság, és mi marad belőle, ha már visszahúzódott medrébe, mit hagy vajon a parton? A homok mindig kiszökik markunkból, bármilyen erősen próbáljuk tartani. Kis légáramlat mindig van, még a legnagyobb szélcsendben, még a leggondosabban szigetelt házban is. A hűtő moraja az üres lakásban vagy a gereblyezaj a sétány kavicsán a költő szerint sokkal töményebben tartalmazza létezésünk szép hiábavalóságát, mint a legnagyobb filozófusok összes művei. Egyik szövegében beszámol róla, hogy előadást kellett tartania *Bevezetés a költői kommunikációba* címmel, érdeklődve unatkozó egyetemistáknak, és hogy ugyanabban a teremben levette a polcra Ramuz kötetét, melyhez mintha senki soha nem nyúlt volna még hozzá a költői közlés titkait keresők közül. A költő felüti a könyvet, és ezt olvassa: „Írj mindig verseket, kavard a levegőt, földet és vizet – kevergesz dolgokat és embereket.” Nem olyan ez, mintha a poétai szakma munkaköri leírása lenne?

FRANÇOIS DE CORNIÈRE

Visszatérés a téli
idő számításához

egy órával kevesebb lesz éjjel
rádöbbenünk ez legapróbb
mozdulatainkba is beivódik
levelet adunk fel
újságot veszünk
levisszük a kutyát
látjuk az ablakból
árnyat vetnek a lámpák
olyan ez mint egy gyerekkönyv
tudjuk hogy kitalált világ
valami mégis véget ért
mint mikor az emberek
önkéntelenül intenek
az elhaladó vonat után
partján a nyári folyónak
hol minden évben
vízbe fullad egy szerencsétlen
megmagyarázhatatlan okokból
kifolyólag

Színpadi csattanó

mozdulataink az esti
ház elé bakokra
felállított
asztal körül
a lámpafényben
– töltünk innivalót átmászunk
a padok közt tálcáért vagy
villáért szaladunk be a konyhába –
mintha árnyjáték
egy láthatatlan vásznon
a cselekmény nemigen érthető
összefüggéstelen
ám amint megjelenik
egy lódarázs
mindenki tudja szerepét
felpattan
sikoltozik
hahotázik
mozdulatlanná dermed
és az ablakra fehérén
le-lesújtó konyharuha
pontosan kifejezi
a hirtelen ok nélkül
támadó rettegést
melyet egy jól irányzott ütéssel
lecsapunk és a lendületbe beleadunk
annyi mindent nem csak a
pirossal szegett szövetet

Partok

nyilván az utazás hangulata teszi
hogy ilyen közel ülünk
egymáshoz szorulunk
régfi fapadokon
mint a nagy film előtt
vetített hírekben
a némafilmek sztárjai
kik az újvilágot
mentek hódítani
partra visszatérünk
a motorház lecsuk
távolodik a part
több mint egy órára
mindent elfeledünk
száz hullám tornyosul
összerogy odalenn
hullámok bálái
láttán felkacagunk
miközben társaink
vállát karoljuk át
meg banális szavak
hogy ugye jól vagyunk
meg ugye boldogok
és miért hallgatunk

Lustaság

szünidő vasárnap
autózájt hallani
elhúznak az úton
szóra sem érdemes
apró események
(kimozduló emberek
vagy meglátogatnak
családból valakit
egy távoli tanyán)
motorok köröznek
halkan egész estig
mely észrevétlen jön
csak árnyék araszol
majd betolják az ég
fiókját csendesen
aztán reflektorok a fák közt
jelzik visszafelé
hogyan a csomagtartók
almával fenyővel
kirándulófotókkal
zöldségekkel tele
míg kinn az asztalon
rettentően lapos
költemény hever
járkál rajta a légy
kinti lámpa alatt
nem oltjuk el nehogy
elszálljon ez az egész

Gól

egy évig gyögmasszázs
műtét sínbe tenni
begipszelt futballista
ki járásképtelen
majd fél szemmel lesik mintha nem is
az első lépteket
előbb a szobában aztán odakinn
majd végül az első ballábas
bomba
az élet hálója egy reggel
szétszakad

Kommunikáció

sorban állás a postán
munkahelyi szag
akár az iskolaszag
passzol az ügyintézéshez
rémlik a messzeségből

az üveglak mögött
lesütött szemek
lassú mozdulatok

az egyik fülkében egy nő
azt kiabálja
nincsen semmi baj

mi
akik a sorunkra várunk
jól tudjuk
hazudik

„Szép lehetett az ég”

Egész nap sétálgattam
a szélfúttá lápvidéken.
Velem jött az ég.

Festménybe illő égbolt
(Boudin vásznára mondjuk)
telve kövér, festett fellegekkel
(bolyhos fehérség, mintha tehéncék).

Folyton változott
így baktatott velem
a kanálispartokon
a víztükrön vastagon.

Hol kék, hol szürke, hol fekete
csusszantak a fellegek
a folyvást mocorgó
szombati fűvön.

Este mondta fiam:
„Szép lehetett az ég.”
Hát ő is becsatlakozott
folyton szertefoszló utam
végén, melyet
költészetnek nevezek.

Keresztnevek

Beszélgetéseink során
visszatérő keresztnevek.
Tudod Charles tudod Georges
tudod Dominique tudod Guillaume
tudod Philippe tudod Robert tudod Gilles
tudod Martine tudod François
haláluk életünk közepén.

Mert halott keresztnevek
bukkannak fel egyszeriben
beszélgetéseink során.
Temetve hamvasztva
elhunyva
minden úgy begyorsult
mióta elmentek.

Jönnek a keresztnevek
róluk beszélnek már nem is tudjuk
tényleg halottak-e.
Mondatainkban ott a kikanyarított
helyük hallható amint a nevek
halk evezőcsapásokkal közelednek
beszélgetéseink során.

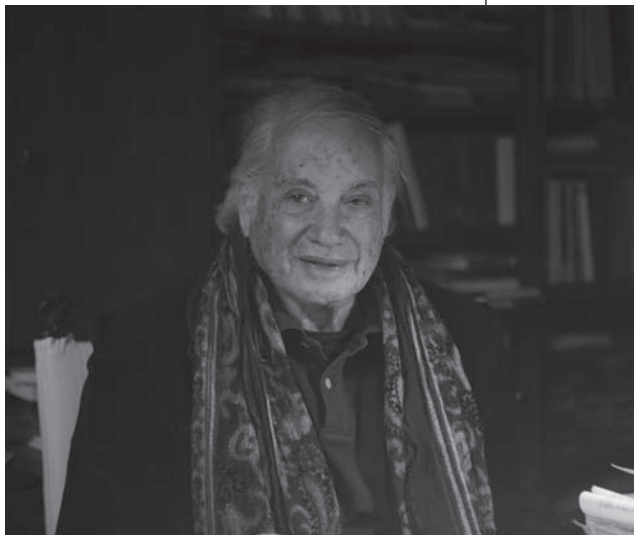
LACKFI JÁNOS fordításai

SZKÁROSI ENDRE

Humano-poetica

Tomaso Kemeny versei elé

A nyelvi és kulturális identitás(ok) sajátos – és meghatározóan lelki – egymásra hatásainak izgalma az egyik különös éltetője Tomaso Kemeny költői életművének. A kortárs olasz költészet egyik legjelentősebb alakja Magyarországon élt tízéves koráig, azután kialakulófélben levő nyelvi önazonosságát keresztbemetszette az itáliai akkulturáció. Ezek az eleinte alighanem tudatlan fázis- és szintetolódások a költői képzelet szokatlan alakzataiban váltak termékennyé Kemeny korai költészetében.¹ A későbbiek során a megszakadt magyar identitás lélektani terhe részben tematikailag, főként azonban motivikailag is megjelent költészetének formaképző rétegei között. Az emberi gondolkodás változatos nyelvi struktúrái és a mélyükben föllelhető analóg és variábilis kulturális-mitologikus atavizmusok költői kutatása nagyszabású költészetet formált, sajátosat az olasz és különlegesen a magyar költészet történeti és kortárs színekében.

Ebben a kulturális és mélypszichológiai tudattartalmak szimmetrikusak a nyelvi szerkezetekkel, megszólaltatásukhoz tehát – Rimbaud-i értelemben – „nyelvet kell találni”². Ez történik meg unikális módon Kemeny két nagyszabású költői művében, amelyek magyarul is olvashatók: a *La Transilvania Liberatában* és a *Scintilla d'oro a Castiglione Olonában*.³ A hosszabb költemények után azonban érdemes számba venni a kisebb lírai formák, a rövid versek kínálta költői mintákat is: Kemény Tamás költeményei a Magyar Rádióban, az Új Hölgyfutárban, illetve az Új Írásban közölt első nagyobb összeállítások⁴ óta több-kevesebb rendszerességgel megjelennek a magyar irodalmi sajtóban is.

1 Olyan kötetekben, mint például: *Il guanto del sicario* (A bérgyilkos kesztyűje), Out of London Press, New York–Milano, 1976; *Qualità di tempo* (Időminőség), Società di Poesia, Milano, 1981; *Recitativi in rosso porpora* (Recitatívók bíborvörösben), Campanotto, Udine, 1989; *Il libro dell'angelo* (Az angyal könyve), Guanda, Parma, 1991

2 „Trouver une langue” – Rimbaud híres levele Paul Demenyhez.

3 *La Transilvania liberata*, Effigie edizioni, Milánó, 2005, magyarul *Erdély aranypora – La Transilvania liberata*, (ford. Szkárosi Endre), A Dunánál – Irodalmi Jelen Könyvek, 2005, illetve *Arany-szikra Castiglione Olonában*, ld. Tomaso Kemeny: *A vízözön mondja – Válogatott versek* (ford. Sz. E.), Magyar Műhely Kiadó, 2011

4 Magyar Rádió: Kilátó, 1989. július 14.; Új Hölgyfutár (Sport) 1990/1; Új Írás 199½

Érdeemes újra elővenni a „magyar világirodalom” e sorok írója által már a nyolcvanas években felvetett kérdését:⁵ hogyan tartjuk számon a magyar irodalomban azon alkotókat, akik írói-költői világukban, akár csak motívumaikban, akár csak nevükben őrzik azt a magyar kulturális háteret, amely mindenkor az európai, ma már okkal egyetemes kultúra vonzásában formálódott, s lett azzá, ami? A nyelvi, a kulturális, a mitológiai és az antropológiai alakzatok bonyolult összjátékában nem kevesebb alakul, mint a személyiség s általa az élet. Olyan, amilyen, de kimeríthetetlenül egyedi variáns.

TOMASO KEMENY
Hat költemény

Találkozás a Mamával

Visszatérsz most az idő labirintusából,
drága Mama, Anyu, annyi
tőlünk elválaszthatatlan szavadat
őrzöm, a legmulatságosabb fordulatokat.
Damasztba öltözve szállsz le
cédrus-, arany- és elefántcsont
trónusodról, s úgy jársz, mint
sokszor elnémuló gyerekkorom
páráin túl a csillámló nevetés.
Futok utánad a könnyekkel áztatott úton,
ahol hullámzó kebleden egy izzó
kövel haladsz előre,
s úgy élsz, hogy csupán fenntarthatatlan
szerelmű játékaink
félreértéseit fejezed ki.
A legvadabb tűző Nap is úgy követ,
mint a kiskutya, s nem tud soha lenyugodni.

5 Ld. többek között: Nancy Toth: *Versek*. Mozgó Világ, 1982/8; Nicholas Kolumban: *Önéletrajz; Búcsú; Fogadás a mongol követségen*. Mozgó Világ, 1983/5; Nicholas Kolumban: *Versek*. Életünk, 1984/10 – továbbá Sz. E.: *Az önsajnálát vége*, Alföld, 1990/2

Találkozás a Holddal

Kiteljesedett, pazar telihold
 bízza rám egy mérhetetlen
 látomás titkait.
 Smaragd réten heverve
 az éji csend fátylán is túlról
 hallgatom a csillagokból
 földre permetező szent dallamot,
 s emlékezem az álmok tűnékeny
 és mohó táncára,
 a forgó sugárra várva
 a bevégzett Forma
 összhangzatában.

Találkozás a szarvassal

Ébredj véghetetlen álmod
 néma fájdmából:
 egyetlen pillanat a hegyek
 ünőjének vad csapásain,
 és én, ember és te, szarvas, egyetlen
 testként és tűzsörénnyel
 fölhajtjuk a félénk és vonakodó,
 izgató illatú
 ünőt a nyomdokain,
 s ha elértük, végül megment majd
 az idő gyalázatától.

Galamb fehér szárnya

Itt senkit nem földelnek el,
 a halottak sétálva vonulnak el
 ünnepi ruhában.
 A végtelen űrben
 Diego Valeri
 testetlen és súlytalan
 egyensúlyoz a légben,
 repül
 a távoli öbölhöz,
 a ragyogás hajnala felé,
 mely friss kenyér és harmat
 illatát adja.

Sugar Ray Robinson

Vajon mi édesebb és drágább
és értékesebb az ifjú életnél,
mikor a test megfelel a vágynak,
s a világ vonakodás nélkül viszonzza
az érzékek sodró jeladását?
Ám öröm és fájdalom, jó
és rossz váratlanul érik az embert.
Martin Luther King,
hosszú lélegzeted
életben tartja az ember méltóságát,
miközben hiénák dőzsölnek
egyre csak, a megkülönböztetett
uzsoravendégek.

Találkoztam már veled

De hol is találkoztam már
Edoardo Sanguinetivel?
Ez alkonyi órán
a távolban tűnik fel
az árnya,
egy használaton kívül helyezett
telefonfülkében állva, kezében
a kagylóval, a másikban
egy szőrös, meleg tárggyal.
Kilép aztán
a fülkéből, s fülembé suttogja:
Egy vers elkészítéséhez
végy egy friss napi
témát. Stílus tárgyában
semmi előírás, gondoldj csak Gramsci
Börtönfüzeteire, kissé pikáns
szósszal ízesítve,
olyasfélével, ami a konyhában
kézre esik éppen, a fiatal
Marx mellett.

SZKÁROSI ENDRE fordításai

GYUKICS GÁBOR

Halhatatlanná válni

Joy Harjo a krík nemzethez tartozó muszkogi törzsből származó amerikai indián költő, egyetemi tanár és zenész. Több rangos irodalmi és zenei díj kitüntetettje. Versei elsősorban az indián hagyományokra épülnek, de méritenek az amerikai és európai költészetből is, és ennek megfelelően találnak maguknak megfelelő helyet a világ költészetében.

Lírája a személyes és politikai ellenállás feminista költészete, újnarratív realista feltárása a tudatalattinak, a mesének, a történelemnek és a ritmusnak. Harjo költészetén keresztül az olvasó szinte hallja a Föld hangját, látja az idő és az időtlenség tájait és ami a legfontosabb, láttatni engedi azokat, akik megszenvednek azért, hogy megértsék a világot, megismerjék önmagukat. Versei sokszor önéletrajz jellegűek: sokat foglalkozik a természettel, az emlékezéssel, az anyanyelvvél, ami a legtöbb indián esetben nagyon fontos, és a költészet transzformációs jellegével. Joy Harjo versei olyan mélyről jönnek, hogy szinte érezni, amikor kibukkannak a még le nem aszfaltozott föld alól. Mélyen foglalkoztatja a természet és a test, a test és az ég kapcsolata, az a bizonyos köiforgás, amiből vagyunk. Nála is, mint szinte minden indián költőnél és művésznél, kiemelt helyet kap az úgynevezett holisztikus tudatosság; az indián értelemben vett egység az emberiséggel, a Földdel és a rajta élő teremtményekkel. A holisztikus tudatosság azt is sugallja, hogy ez az egység minden emberben, testben, elmében és lélekben jelen van, hasonlóan az anyagi és spirituális valóság általános egységességéhez. Mindezek mellett verseiben kiemelt helyet kapnak a mai indiánok nehézségei, amelyekkel napjaink Amerikájában szembe kell nézniük.

Minden költészet egyéni költészet, de Joy Harjo nyelvezete a megszokottnál is jobban eltér az amerikai akadémiai költészet általános nyelvezetétől, fordulataitól és értelmezési lehetőségeitől. A fordítónak azért nehéz a dolga, mert megint a lehetetlennel küzd: indiánná, sőt Joy Harjóvá kell változnia. Tesztíteni úgy, hogy közben átlényegíti a föld szagát és az ég színét. Edward Hirsch híres definíciója szerint „A lefordíthatatlanság vált a költészet egyik fő jellemzőjévé.” Ám sem Hirsch, sem Robert Frost mondása: „A költészet az, ami elveszik a fordításban”, nem menti fel a fordítót, aki minden esetben tökéletesen akarja játszani szerepét. Végül is mindent le lehet, sőt le kell fordítani, mert csak így, mások szavai és más kultúrák segítségével találhatjuk meg a magunk világegyetemét, lehetünk valóban egyek Földdel, éggel: így lehetünk halandó testünk és szellemünk segítségével halhatatlanok.

JOY HARJO

Nevezd félelemnek

Van egy perem, ahol néhányunk
árnyéka és csontjai visszafelé
mennek.
Beszélj visszafelé. Van egy perem,
nevezd a sötétségtől való félelem óceánjának.
Vagy nevezd el egy másik dalról. Szívünk
véres csillag bordáink alatt. Ragyogj,
ragyogj, és a vágatva repülő lovak
megsértik a bordák ívét.
Szívverés
és a lélegezz vissza! élesen. Lélegezz
visszafelé.
Itt van bennem ez a perem,
egyszer láttam
egy augusztusi vasárnap reggelen,
amikor a hőség még nem hagyta
el a földet. Közben Goodluck
ülve aludt mellettem a teherkocsiban.
A hajnali négy órai éneklés peremét
soha nem törtük át.
Nem akartunk mást, csak beszélgetni,
bármilyen hangot hallani,
ami életben marad velünk.
És akkor itt van ez a perem:
nem a vulkanikus talaj
homokkőszikla-csontjának zuhanása
Albuquerque-re.
Nem az,
csupán egy füzérnyi árnyló rugdos
és rángat ki a hasamból,
nem a Rio Grande vizébe, hanem abba a
zenébe, amelyiket alig hallani
vasárnapi templomi dalként
a rádióban. Lemerült az elem, de a hangok
visszafelé beszélnek.

Tűz városa

Íme egy város, amely szenvedélyből épült,
 ahol sok ház él
 anélkül, hogy sok szobában
 beesteledne.
 Ezen a bejáraton át a hideg
 nem tolvaj többé,
 ezen a helyen soha többé
 nem válik gyilkossá szíved.
 Gyere, édesem,
 sokszobás ház vagyok.
 Végtelen.
 Minden szoba a következő világra nyíló utca.
 Ahol lázító egek alatt
 más városok élnek. Tüzet raktál
 minden szobában.
 Gyere.
 Feküdj le velem a lángok elé,
 farkast álmodok és
 megszoztatom újszülöttedet.
 Sólymot álmodok neked,
 és körbepülöm a várost
 lüktető szívedben.
 Szelet álmodok neked,
 sós levegőt ízlelek ajkamon,
 amíg még nyersen szét nem szedlek.
 Gyere ide.
 Létrehozunk egy folyót,
 tűzzel
 árasztjuk el ezt a szenvedéllyel épített várost,
 forradalmi tűzzel.

Láthatatlan hal

Láthatatlan hal úszik ebben a ma homokhullámnak nevezett szellemóceánban. A hal nemsokára megtanul járni. Majd emberek lépnek a tengerpartra, és álmokat festenek a haldokló kövekre. Később, sokkal később, Chevrolet kisteherautók hagynak nyomot az óceán fenekén, az álmodók leszármazottait viszik az áruháza.

Címtelen

Vagy a holdfény
csiganyirkos hálója,
vagy valaki forró
lehelete hajnali négykor,
amikor túl hosszú volt az éjszaka,
akkor nyelt le
egészen.
Ez az életem.
Átszűrődött
testem csontjain,
átszűrődött a véren.
Ez minden,
amim van.

Szeptemberi hold

Felhívtál múlt éjjel, és beszéltél a holdról
a San Francisco-öböl felett.
Itt, Albuquerque-ben ez a hideg és sötét
Sandia¹ ege.
Itt tükröződik mindannyiunkban.
Narancs, majdnem aratásszínű
a hold. Szél és egy hidegebb hónap
hűvöse érkezik. Együtt néztük a
gyerekekkel, a vásárból jövet
átvágtunk San Pedrón, a belvároson.
Hajunkat arcunkba fújta a szél.
Félelmetesnek találtam a forgalmat,
próbáltam egyenletesen lépegetni,
miközben a hold keleten,
egy hegygerincen léghajózott
füstös felhőkön és mindenféle
öt befedő bőrön túl. Csupaszon.
Milyen gyönyörű.
Nézd.
Élünk. A holdasszony minket néz.
Mi őt nézzük, méltányoljuk
egymást.

1 Hegység Új-Mexikóban

Hajnali három

az albuquerque-i reptéren
repülőt keresek
Old Oraibi, Third Mesa² felé,
egyedül csak a
TWA légitársaság check-in pultja
van nyitva,
élénk fények emelik ki New York
és Chicagó nevét,
de a jegykezelő nem tudja, hogy
a Third Mesa része a világ
közepének,
különben is, kik vagyunk mi
hajnali háromkor,
csupán két indián
keresi a visszautat,
ekkor jutott eszembe,
hogy Simon³
taxival ment Acomába
Albuquerque-ből,
húsz dollárjába került
eljutni a belvárosig, szóval
hajnali három nem is olyan késő
megtalálni a visszautat

Ma reggel az ellenségeimért imádkozom

De kit nevezek ellenségemnek?

Az ellenségnek érdemesnek kell lennie a konfrontációra.

A nap felé fordulok, és tovább megyek.

Nem feldúlt elmém, hanem a szívem teszi fel a kérdést.

A szív a nap kisebbik unokatestvére.

Mindent lát és mindent tud.

Bár hallja a csikorgást, de azért az áldást is hallja.

Az elmébe vezető ajtónak a szíven keresztül kellene nyílnia.

Az ellenség, amelyik bejut, azt kockáztatja, hogy baráttá válik.

Ne zavarod a Föld szellemasszonyát

Ne zavarod a Föld itt élő szellemasszonyát. Épp egy történeten dolgozik. Ez a Föld legrégebbi története, még törékeny és változékony. Ha meglátja, hogy nézed, meghív egy kávéra, megkínál meleg kenyérrel, és akkor kénytelen leszel ott maradni és figyelni. Mert ez nem egy közönséges történet. Földrengéseket, villámlást és a szeretteid halálát kell elviselned, a legvakítóbb szépséget. Ez a történet annyira lenyűgöző, hogy talán soha többé nem akarsz elmenni; így ejt csapdába. Látod ott azt a kőujjat? Ő az egyetlen, aki valaha megszökött.

GYUKICS GÁBOR fordításai

SÓS DÓRA GABRIELLA

Meghaladni meghaladottságunkat

Jorie Graham tizenhárom verseskötet szerzője, elnyerte a Pulitzer-díjat, a Harvardon tanít a retorika tanszéken. *Fast* című, 2017-es kötetében globális – időn és téren átívelő – perspektívából szemléli az emberiséget. Szemléletmódja egyszerre posztumán és posztmodern: a teljességbe és az emberiségbe vetett hit megingott, de nem veszett el.

Verseit átítatja az aggodalom amiatt, hogy a vesztünkbe rohanunk; életvezetésünk tarthatatlan. Mégsem mond le az univerzális értékekről. Megbékélt ugyan a süllyedő emberiség bűneivel, és

húzódózva bár, de vállalja e súly cipelését, ám nem feledi őket: kegyetlenül szembesít minket ezekkel. Eközben egy új felemelkedésről ír, amely most zajlik: ez az ember transzformációja posztumán létezéssé, amelynek során újra kell értelmeznünk magunkat ahhoz, hogy túlélhessünk.

Szimultán tekint rendszereinkre: kapcsolatunkra a Földdel, létbe ágyazottságunkra, társas viszonyainkra, de e nézőpont töredezett, absztrakt, tele magánnyal és átfedésekkel – ahhoz hasonlatosan, miként a testünkbe kódolva bennünk él az élet eddigi evolúciója, miként elménk komplexitásában benne rejlik önmagunk meghaladásának lehetősége. Megannyi nézőpontból tart tükröt elénk, vállalva az elbeszélő zavarát, az én határainak vándorló kontúrjait. Egzisztencialista, fenomenológiai, szubjektivistista és holisztikus kísérletei mind a jelentések visszanyerésére irányulnak. Ahogy én látom, Jorie Graham versei egy fragmentált világ értelmessé tételére irányulnak, nem feledve, hogy bizonyos szemszögből minden próbálkozás meddő, mégis kötelességünk, hogy törekedjünk erre – akár a részletek keblünkre ölelésével, akár magasztos talapzatok felfedezésével. Az élet érték, amelyet csak az értelem és az érzelem folyamatos ütköztetésével óvhatunk meg.

A választott két vers egyaránt küzd a folytonos bukással, a mulandósággal és a hozzáférhetetlenséggel, ám újra és újra felszínre hozza a káosz mögött rejlő rendszert, a harmóniát, a szépséget. Az elbeszélő mindkét versben kiáll a Földért, és kiáll a Földön pusztító emberért, mert hisz a megbékélés lehetőségében.

Graham írástechnikája fölmutatja világlátásunk és az ego töredezettségét, a szólamok vitáját (akár egy elmén belül). A közvetített gondolatok úgy áramlanak, akár egy tudatfolyam. A gondolatokat elválasztó határok – az írásjelek – hol stabil határokat adnak, hol felparcellázzák a részleteket, máskor pedig egyetlen sodrássá válva üznek minket az átélésbe, amelyben az értelmezés fuldoklik ugyan, de mindig van mibe kapaszkodnunk.

Hogy mit hoz ki ebből az olvasó, az saját beleérzésén múlik. A fordító alámerül, közvetít, és egy új nyelvbe mentve e gondolatokat reméli, hogy néhány benyomás és tanulság révbe ér a túlparton.

JORIE GRAHAM

Önarckép három fokon

Előcsalogatva a lehetséges kapcsolódásokat én – nem, te – észrevéve – ha a világ – nem – a világ ha – vegyük például a plankton – úgy érzem nem tudok szeretni többé – vegyük például a plankton – hogy a szeretetet egy másfajta létnek őrzik – vegyük például a plankton – hogy az a létmód most már egyfajta pornó – nem – azt mondom – vegyük például a plankton – az a legfontosabb növény a bolygón – gondolj a szeretetre – ez alkotja a bioszféra elsődleges termelésének a felét – szeresd ezt – mit szeress – azt mondom nincs választásod – ez több mint amit a teljes szárazföldi növényzet megtermel a bolygó egészén – oly hatalmasan virágzik hogy az úrból is látszik – minden élő – vedd el – tessék, vedd el, én már nem bírom tovább tartani – nem akarod – nem érdekel – most te cipeld – muszáj egy kis levegőhöz jutnom – csak heverni akarok itt és figyelni – ha szerencsénk van 50 éven belül – 2015-ben írom ezt – mintha növényirtót permeteznénk a világ vegetációjára szerte – ez a mi nyersanyagunk, a készletünk, épp most, most megyünk keresztül az áhítat formáin, híreknek hívjuk ezt, vendégekké tesszük magunkat, nem fogjuk kivárni, milyen gyorsan leszünk kiszolgálva – majd megszerezzük neked ezt az információt – további kutatásokat igényel – nézd csak, ott volt egykor a folyó – egy nap felébredtem és már megszülettem –

részemlétem, hogy megszülettem – a Föld volt tehát a hely nekem – szárguldo, kavargó, kibomló, sűrű, csomópontrendszer néz fel az égre, le a talajra, megtanulok-e állni ezen valaha – meg fogok – már állok, nézd, egy növekedési lehetőség vagyok, adatkupacokat halmozok majd fel, tájékozott fogyasztó leszek → formátlan, elkölthetetlen jövő → ez volt az én dalom neked → először álltam egyedül → elképzeltetetlen erő ezekben a lábakban, karokban → mi az, amit nem kellene bántanom → addig akarom fogdosni a dolgokat, míg eltörnek → így lehet őket igazán látni → az összes kapcsolati pontot → entrópia, degradálás, szorongatva majd visszahúzódva megnézni, magára hagyni → elképzeltetetlen → minden lépésben újabb jelentés → alakot váltok → megengedett → a szél mindenkire rácáfol → szóval mindent elképzelték már → erőltetsd túl és tessék → álom → a bizonyosság alakja → vad erők gyülekeznek a napfényben → gondolat → érezd, ez a békesség → ez a teljesség → valami bevetette magát a bozótba → nincs erőltetés, csak örvénylő, felhalmozódó rettegés, befejezetlenség érzés- és gondolatgöbei, majd benyel a fa, fölfelé robban, kifelé a fából, mégse levelek voltak, a szabályok mezeje nem látható, a hirtelenség az ő saját szabálya → meglepetés. Nem káosz. Ha megfigyelem: minden: erről énekel.

Vesztegelj. Az énem és ürességem keresztöltései. Belelátás. Ideesik. Előre megadott definíció. Határozd meg az antroposzt. Határozd meg az embert. Hol találsz meg magad. Megéri-e várni erre. Szél. Hozd magaddal az agyad. A húst is, ki kell házasítani. És a mosolyod. Butuska, megtört. Ne is gondolj erre. Mind fáradtak vagyunk. Eszközök kellene, hogy eszközöket készítsünk. És fejdísz. Túl hamar érkeztünk vagy túl későn? Senki nem vesz észre minket, a síp fütyül, a madarak nem okoznak kárt. Vesztegelj.

Mi

elvesztettünk minden háborút. Már az alapoknál. Kis dolgokra vágyva, erendő félsszel. Gyermekeinket adtuk értük, mindent beáldozva az idők kezdetétől fogva, a megszokott idő és a megszokott tér, a hit és hitetlenség felfüggesztése nélkül, éhesen a mindennapokra, teljesen ébren, előidéztek a dolgok állását a test mozdulataival, még csak nem is fokozatosan, hezitálás nélkül, soha nem hezitáltunk, soha, odaadtuk fivéreinket, apáinkat, hűgainkat, anyáinkat. Elvesztettünk minden háborút. Az elkövetkezendőket is el fogjuk veszteni. Már az alapoknál. Az a nő. Az az óceán. Vigyázz, mit teszel. Van egy forma, és az tudja a különbséget. Menj egyedül. Fogd vissza magad. Változtass. Ígérj. Menj egyedül. Változtass. Tartsd meg az ígéreted. Mindezt jól tudja a szél. Sose vesztes háborút. Szinte szavak nélkül tud létezni. Vannak szükségletei. De nem olyanok, mint nekünk. Nem, uram, ő ismeri az elfogadást – szokatlan, nemde – akárcsak a patak – van hegyoldala – ismeri a beletörődést – nem veszít, nincsen szája, nem szeret és nem folytat semmit – vagy talán mégis, igen – de nem úgy, ahogy mi – nincsenek nemzedékei, nincs felejtés – nincs vágyakozó tekintete arra, amit túl jól ismer – a bimbó – a kék madár – a hasadék a hegyoldalban – nem túl sok, nincs benne hála, nincs mit tennie vagy bármi, amit meg kellene tenni, nincs mit elfedni – kérlek hadd feledjek – nem én tettem – az nem lehettem én – hova rejtőztek most el – úgymint rám találnak – őket senki nem találja meg, a patakat, a csontokat a csatornában, a patak körül köröző galambokat – senki nem lel rájuk, nem kell bujkálniuk – a kövek, a fém, a galaxisok – zsugorodnak vagy tágulnak, nincs háború – nincs semmi – semmi sem képes rálátni magára – semmi nem tud gondolkodni – nincs győzelem – sem a győzelem hiánya – ahogy annak lennie kellene – halál, az igen, de felhalmozva energia lesz belőle – nem egy vesztes háború – csak összeolvadás az eljövendővel – ami valaha volt – nincs pálfordulás – nem tekintget rettegve hátrafelé – érzéketlen – az volt, ami nekünk kellett – ami a szél volt – elvesztettünk minden háborút – még az idővel szemben is – minden idővel szemben – minden

alkalommal. Minden kereszteződést átnéztünk. Az időt és a képzeletet. Azt kérdeztük, igaz lehet? Idő és történelem. Azt kérdeztük, tényleg igaz lehet? Ez történik. De tényleg ilyennek kell-e érezni a valóságot. A múltat? Értelmetlen. Bomlaszd *azt-ami-volt*, mondja a szél. Nézz, de ne hátra. Bármelyik szél ugyanezt mondaná. Te nem voltál *ott*. Nem a szó szoros értelmében. Köszömlére vagyunk téve. Nincs privát tér. Semmi nem történik meg. Nem lesz maradandó. És mi mást kellene tennünk másokkal. A mással. Nem, *másokkal*. Furcsa szelek járnak, mondja a szél. Lehámlik róla a repülő, a radar, hátát a testetlen szenvedésnek veti, a testek mind eltűntek belőle, minden vásárlás lerendeztetett, olyan extrém ez az átveszi-a-helyét, ez a behelyettesíti-öt, hogy eltűnik az összes tanú – ez felfoghatatlan – fogd fel – a lebegő arcok, amelyek testekként viselték magukat minden koron át – nem mondanak semmit – semmit, amit valaha láthatnál – olyan vak vagy – vak minden pillanatban – a probléma megoldhatatlan – és értelmetlen – nincs valós, amelyre hivatkozhatnál – és mégis, minden test belevetett – mindabba, ami maradt – a múlt megfigyelhető tanúi – ez az adóság – a kapcsolódás ehhez a tökéletes csendhez – hallgasd – teljes a hallgatás

ott hátul – innen semmi nem volt még bekövetkezendő – senki nem hozott létre téged – az utcák, a birodalmi városok, a kötelék apától lányig, bizonyos lepkék, bizonyos fajta páncélzat, a gigászi autópályák, a zsír, a szobrásznak pózoló modell, a nő, ő az agyag, ő a fém és az olaj célállomása, az aláírások, a múlt aláírói, fiúk, férfiak, hajók, repülők indulásai és újraindulásai a szárazföldről a tengerbe, a tengerből a szárazföldre, a levegőbe, a tengerre, a szárazföldre, a madarak, a lapuló róka, a nyulak a mezőn, az országút, ahogy átszelelik, a bozót mélyére furakodó őz, a piramisok, a romos oszlopok, az egerek, amelyek befészkeltek alá – oh, párhuzam – a megértés durván letaglóz – már rég túlvagyunk a célzásokon, barátom – a múltbéliségén → csak gondolkodni tudsz róla → nem lesz ott neked → beszélhetsz róla → mind, aki előttünk volt már a múlté → semmit nem hagytak nekünk, csak önmagunkat → a vérünk gyöngé tengelyein → körbevesznek minket az omladozó oszlopok → a márvány, ami végül szintén megadja magát → az időnek → a radioaktivitásnak → mindennek → mindaz vagyunk, ami már voltunk → ez elengedhetetlen a nemzéshez → gyöngé → haldokló → és aztán ott vannak az órák → pillangók, ciklámenek, geometrikus minták, az úr szakadásai, ahol galaxisok nőnek → egy üveg whisky mélyen a földben, felfedezetlenül → elsüllyedt → rabszámozott ruhák → az egyikén címke: készült az USA-ban → alatta halál, azt mondja, ebben készült → hogy is értelmezzük az olvasás elméletét → soha nem volt metafora → a cselekedet nem az időbeliségben bontakozott ki → elönt minket az előrelátás, de sose voltunk rá képesek – egyetlen pillanatra sem – hogy belakjuk az időt → figyelj → az utolsó lépés ez az érzés most benned → amíg ezt tovább tudjuk csinálni → én írok, te olvasol → együtt-vagyunk-az-idővel → váratlan lovagiasság → alattunk és felettünk tovafolyik, hideg, mint ők → az univerzálék megmaradnak → a nap szellemei fellobbannak → pénzzé válnak → e kis fénynél a föld tovább olvas → azt mondom magamnak, kitartás → nem ez lesz a vég → még nem → a gyermekeim alszanak → még nem → egy barátom, aki meghalt, mondta ezt nekem → nem halott →

SÓS DÓRA GABRIELLA fordítása

SIMON MÁRTON

Mondatok a szavak nélküli világról

Rövid összefoglaló a japán versek fordítása kapcsán

Ha az általánosságban értett „japán irodalom” honi reprezentációjáról kellene néhány szót ejtenünk, vitán felül örömmel és elégedettséggel kellene szólnunk mindarról, amit e kérdésben tapasztalhatunk. Örömmel és elégedettséggel, mert ezt a nagy és lenyűgöző művekkel teli irodalmi hagyományt a jelentős földrajzi, nyelvi és kulturális távolság dacára hosszú évtizedek óta kiváló, elkötelezett fordítók egész sora igyekszik megismertetni a magyar olvasóközönséggel. És örömmel és elégedettséggel, mert az ő munkájuknak hála, nemcsak a klasszikus, de a modern japán irodalom kiemelkedő műveiből is számtalan megjelenhetett már nívós magyar fordításban – hosszan sorolhatnánk a neveket Akutagava Rjúnoszukétól és Tanizaki Dzsunicisirótól kezdve Kavabata Jaszunarin, Abe Kóbón és Misima Jukión keresztül Kenzaburó Óéig, és tovább. Különösen örömteli, hogy a mondott régebbi és újabb klasszikusok mellett időnként egy-egy kortárs japán szerző művei is megjelenhetnek nálunk, ráadásul nem is csak a nemzetközi könyvkiadás vértengerén többnyire könnyűszerrel és lilomlábakkal átsétáló, bestseller szerzők, mint Murakami Haruki vagy – a nálunk talán kevésbé ismert – Josimoto Banana, de az olyanok is, mint Itojama Akiko vagy Kanehara Hitomi, akik mindketten a japán elsőkönyvesek hagyományosan legrangosabb elismerésének számító Akutagava-díj kitüntetettjei.

Ha az általánosságban értett „japán költészet” honi reprezentációjáról kellene azután néhány szót ejtenünk, bár a korábban említett öröm és elégedettség a kérdés minden vonatkozásában helytálló maradna, a kép már jóval differenciáltabb kéne legyen.

Egyfelől ugyanis például a sajtóságosságában és finomságában mindig vonzó japán kultúra egyik legnépszerűbb gyöngyszeme, a haiku, itthon is hosszú ideje töretlen népszerűségnek örvend, aminek alapját szintén számtalan kiváló fordítás megjelenése tette lehetővé. A nagy klasszikusok, Macuó Basó és Kobajasi Issza haikui ugyanúgy elérhetőek a magyar olvasók számára, mint Maszaoka Siki felkavaró versei, ráadásul Nacuisi Ban’ja, a World Haiku Association jelenlegi elnöke maga is több önálló magyar kötettel büszkélkedhet Vihar Judit fordítói munkájának köszönhetően. És Joszano Akiko és Isikava Takuboku verseiből szintén jelent meg válogatás a közelmúltban, Rjókan Taigu versei pedig Oravecz Imre páratlan fordításában olvashatóak magyarul.

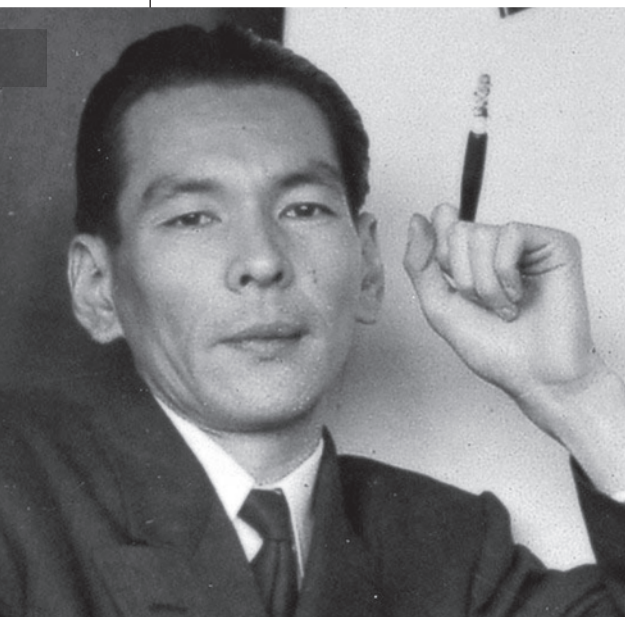
Másfelől az is tény, hogy a Magyarországon gazdagon és valóban kiemelkedő nívójú fordításokkal reprezentált japán irodalom költészete felé még számtalan fontos adósságunk van. Hogy honnan kellene kezdenünk, már egyéni nézőpont kérdése, mondhatjuk a 20. század elejét, a 19. század utolsó harmadát, vagy a II. világháború vége óta eltelt bő hetven évet. Csak hogy ennél régebbre ne menjünk. Egy biztos: ha csak az elmúlt százegynéhány évet vesszük, akkor is több tucatnyi nagyszerű japán költő – ilyen vagy olyan mértékű – lefordításával tartozunk.

Ez a késelem azonban nehézkesé teszi a pótlás megkezdését is. A közel-múltban elhunyt, nemzetközi híró Óoka Makoto, vagy a 87 éves, élő klasszikusnak számító Siraisi Kazuko érdemelne-e előbb magyar fordítást? Az elsősorban meszeszerzőként ismert, de költőként is csodálatos Mijazava Kendzsi, vagy az a Nisivaki Dzsunszaburó, aki nélkül jó eséllyel eleve nem lehetséges a 20. századi japán költészetről érvényesen beszélni? Tavara Macsi, akinek *Sarada kinenbi* (サラダ記念日 – Saláta évforduló) című tankakötete milliós példányszámban fogyott a nyolcvanas évek végén, vagy Ibaragi Noriko, aki az ötvenes években írt, szívszorítóan szép, *Vatasi ga icsiban kirei datta toki* (わたしが一番きれいだったとき – Amikor a legszebb voltam) című verséről ismert mindmáig? Vagy a legfiatalabbak, az 1984-es születésű Kutani Kidzsi? És úgy hagyom itt abba a nevek sorolását, hogy a felszínt alig-alig karcoltam meg.

A fentiek alapján talán mondanom sem kell, de pályakezdő műfordítóként ez a terep ugyanannyira ellenállhatatlanul csábító, mint amennyire félelmetes is.

A saját válogatásom alapját Josimoto Takaaki költő és kritikus 1997-es mondata adta, amit még évekkel ezelőtt olvastam. „Japánban ma három professzionálisnak nevezhető költő van. Tamura Rjúicsi, Tanikava Suntaró és Josimaszu Gózó.” Hogy mit is értett pontosan Josimoto a „professzionális költőn”, azóta sem pontosan tudom, de a három említett szerző gazdag, lenyűgöző életművét így kezdtem el megismerni.

Róluk röviden.

Tamura Rjúicsi

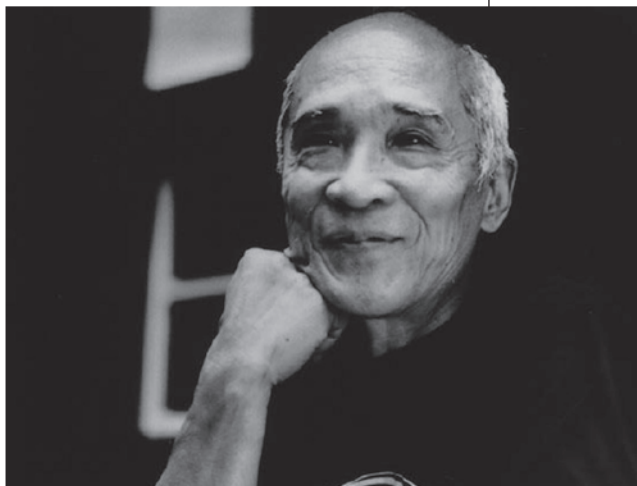
Tamura Rjúicsi (田村隆一, 1923–1998) a második világháború utáni japán irodalom meghatározó szerzője: költő, esszéista és műfordító. Felsőfokú tanulmányait a rangos Meidzsi Egyetemen folytatja, itt szerez diplomát irodalomból és itt ismerkedik meg az (európai) modernizmussal is, ami később egész életművére nagy hatással lesz. 1947-ben alapítják meg fiatal költő barátaival – többek között Ajukava Nobuóval – saját folyóiratukat, amit T. S. Eliot verse után *Arecsinek* (荒地) vagyis *Átokföldjének* neveznek el. Első önálló kötete 1956-ban jelenik meg *Négyezer nap és éj* (四千の日と夜) címmel, a háború utáni évtizedben íródott verseiből válogatva. Második kötete, az 1962-es *Szavak nélküli világ* (言葉のない世界) megjelenésétől a 20. század második felének

egyik legfontosabb japán költőjeként tartják számon. Élete során huszonöt-nél több verseskötetet, két novelláskötetet, számtalan esszét és tekintélyes mennyiségű fordítást publikált – egyebek mellett Agatha Christie tucatnyi könyvét ültette át japánra. 1998-ban hunyt el, utolsó, posztumusz kötete szintén ebben az évben jelent meg *A megtért utazó* (帰ってきた旅人) címmel.

Tanikava Suntaró (谷川俊太郎, 1931. december 5. –) a kortárs japán irodalom vitán felül leghíresebb és legfontosabb költője. Sokoldalú alkotó, a versek mellett a kezdetektől foglalkozik dalszövegek, drámák és esszék írásával is. Első kötete 1952-ben jelent meg *Kétmilliárd fényévnyi magány* (二十億光年の孤独) címmel, amivel

mind a szakmán belül, mind az olvasóközönség körében komoly sikert aratott. Nemcsak kiemelkedően termékeny szerző – csak versesköteteinek száma 60 fölött jár –, de fáradhatatlan kísérletező kedve is közismert, azon kevés japán költők közé tartozik, akik írtak szonettet, ő ráadásul egy egész kötetnyit (62 szonett – 六十二のソネット; 1953). Többek között írt még gyerekverseket, „dalokat” (うた), epikus/narratív szövegeket, kísérleti verseket, satirikus „mondókákat” is, ezek közül nem egy régóta részét képezi az irodalomoktatásnak is. Bár szinte minden kötetében új formát keres a megszólaláshoz, szövegeinek hangvétele a legelejétől fogva jellegzetes, jól felismerhető – a fordíthatóság határán gyakran túleső nyelvi finomságok kombinációja a lehető legegyszerűbb, közérthető megfogalmazással vegyítve.

Josimaszu Gózó (吉増 剛造 – 1939. február 22., Tokió), költő, előadóművész, fotós. A rangos Keiō Egyetem hallgatójaként került kapcsolatba a beat- és jazzkultúrával épp ekkoriban felfedező fiatal művészek társadalmával, ami döntő hatást gyakorolt egész későbbi munkásságára. Bár pályája során számtalan kötetet publikált – a legelső 1964-ben (*El*)*Indulás* (出発) címmel –, életművét leginkább a folyamatos kísérletezés jellemzi, élő előadásainak intermedialis határlépcséitől (gyakran) többnyelvű, laza asszociációkból építkező, narratív prózaverseiig. Ezek mellett zenével kísért, recitáló felolvasások, hangköltészeti és zenekari performanszok, saját fotókkal illusztrált verseskötetek és kísérleti rövidfilmek gazdagítják amúgy is egyedülálló életművét. Szerzőként is és előadóként is a mai napig aktív, a japán irodalom élő klasszikusainak egyike.

Tanikava Suntaro

Josimaszu Gózó

E három szerzőtől az évek alatt körülbelül 20 verset fordítottam le összesen, ami a leírtak fényében jól láthatóan: szinte semmi. A munkában nyújtott rengeteg segítségért, tanácsaikért pedig köszönettel tartozom Vihar Juditnak és Erdős Ágnesnek.

JOSIMASZU GÓZÓ

Menjünk haza

A boldogság napról napra távolibb.
Próbálsz pontosan számon tartani az élet
minden boldog pillanatát,
noha boldognak lenni, azt mondják, csak félreértés,
tévedések árnyékában nyíló virág
egy elkoszolódott fekhely fölött,
egy tálkában, a zöltségek közt elmélyülten válogatva
egy ismeretlen istenség arcélének megsejtése.
Sok év múlt el,
mennyi felhalmozott szó, semmi más,
ennyi vagyok, úgy tűnik ezé lettem.
Az emberek, akár a mezei krizantémok,
nem figyelnek rám,
nem bíznak többé a szavakban.
Ezt a sivataghoz hasonló egyszerűséget
már nem szeretném belátni,
ha azt mondanám is, én kölcsönöztem a tüzet
az emberi civilizációnak,
talán annak sem volna semmi értelme.
Ha lehetséges lenne visszatérni,
a végsőkig kimerült lélek mélyén
egy szálfát keresve,
hogy a háborgó tengeren átkeljünk vele
a sötét égre függesztett csillagok között,
evezőt faragva belőle.
Menjünk haza,
oroszlánok és rizshalak suttoják,
élő húsukkal egymásnak feszülve, összebújva,
oda, a távoli egekbe,
menjünk haza.

TAMURA RJÚICSI

Négyezer nap és éj

Nekünk egyetlen vers megszületéséért is
ölnünk kell,
rengeteget ölnünk,
annyi mindent, amit szeretünk, lelőni, orvul legyilkolni, mérgezni meg,

Nézd,
négyezer nap és éj egeiből
nekünk egyetlen apró madár remegő nyelve kellett,
és ezért négyezer éj hallgatását és négyezer nap visszfényeit
lőttük halomra;

Hallgasd,
mind az esős városokból, az olvasztókemencékből,
a nyárközépi mólókból és szénbányákból
mi egyetlen éhes gyerek könnyeiért
négyezer nap szerelmeit és négyezer éj szánalmát
gyilkoltuk le orvul;

Emlékezz,
csak egy, a mi szemünkkel nem láthatót is látó,
a mi fülünkkel nem hallhatót is halló,
kóbor kutya rettegését akartuk,
és ezért négyezer éj fantáziáit és négyezer nap jéghideg emlékeit
mérgeztük halálra;

Hogy egyetlen verset is megsülhessünk,
nekünk meg kell ölnünk, amit szeretünk,
mert ez a holtak feltámasztásának egyetlen útja,
és nekünk ezen az úton kell járnunk.

Egy ember háza

Lehet, hogy későn fogok hazaérni,
 mondtam, kilépve házam ajtaján,
 házamén, amely szavakból épült,
 az öreg szekrény mélyén egy gleccser,
 a fürdőszobában egy még sosem látott horizont,
 a telefonból egy sivatag és az idő,
 az ebédlőasztalon kenyér, só és víz,
 a vízben egy asszony él,
 az asszony szemében jácint virágzik,
 mert ez az asszony is csak egy metafora,
 úgy változik, ahogy a szavak változnak,
 olyan megfoghatatlanul és alaktalanul, mint egy macska,
 még a nevééről sincs, nem is lehet fogalmam sem.

Lehet, hogy későn fogok hazaérni,
 nem mintha megbeszélésem lenne, vagy osztálytalálkozó, vagy
 egy jégvonaton ülök,
 egy foszforeszkáló alagútban sétálok,
 egy árnyékokból épült téren vágok át,
 egy kagyló liftjében állok,
 a vonaton lila nyelv és szürke ajkak,
 az alagútban szivárványszín torok és zöld tüdő,
 a téren szavak buborékjai, a szavakban információk, az infor-
 mációkban információk,
 melléknevek: az összes üres melléknév,
 főnevek: unalmas, unalmas főnevek, mégis számlálatlanul,
 bárhová nézek, igék sehol,
 én csakis igéket akarok,
 elegendem van a jövő időből és múlt időből összeeszkábált társada-
 lomból,
 én a jelen időt akarom.

Ha kinyitasz egy ajtót, korántsem biztos, hogy lesz mögötte egy
 szoba,
 csak mert van egy ablak, nem mondhatod, hogy lenne mögötte
 bármilyen helyiség,
 nem mondhatod, hogy van ott hely egy embernek élni, meghalni.
 Én már
 számtalan ajtót
 nyitottam ki
 és csuktam be,
 léptem ki valahol,
 hogy egy másik ajtóhoz érve beléphessek.
 Milyen csodálatos, új világ rejtőzhet egy ajtó túoldalán?
 Vajon mi lehet odaát? A paradicsom túlfelén?

Csepegő víz hangja,
madarak halk trillái,
a part szikláin megtörő tenger dübörgése,
emberek és állatok lélegzetének zaja,
vér szaga.

Belegondolva,
már réges-rég
elfelejtettem a vér szagát,
a pontot, ahol kiáltás és némaság összeér,
a tű hegyét.

Gumikesztyűjét igazgatva egy sebész közeledik felém,
kinyitom a szemem, becsukom a szemem,
valami szemem mélyére hull,
kezeit széttárja, akár a szárnyakat,
haját hátrasimítja,
valami a sötétséget a sötétséggel összekötő pillanatnyi repedés
fénylő ürességben zuhan.

Lassan állok fel a kocsmasztal mellől.
Hogy a hazatérésen gondolkodom, nincs abban sem politikai
megfontolás, sem vallási nézet,
mindössze ezzel a két szememmel akarom látni,
ahogy egy ember háza összeomlik,
ahogy szavaim megsemmisülnek.

Mert természetesen: az én házam nem a te szavaidból épült,
az én házam az én szavaimból áll.

A vékony vonal

Mindig egyedül vagy.
Szemeidben, hol könnyeket sosem láttam,
keserű fény csillog.
Ezt szeretem.

Vak képzeletedben e világ
kietlen vadászmező,
és te egyetlen szív nyomát keresed benne,
téli vadászként.

A szavakban nem hiszel.
A szíveket lemészároltad. Lábnyomaid teli vannak
a félelem utáni mély sóvárgással.
Ezt gyűlölöm.

A vékony vonal mentén, amin lépkedsz,
még a hóra is vér szaga ül,
bármilyen távol lehetek tőled,
érezem.

Meghúzod a ravaszt!
Én a szavakban halok meg.

TANIKAVA SUNTARÓ

Élni

Az, hogy élek,
 Most az, hogy élek
 Az a szomjúság,
 Az a fák levelei között a napfény,
 Egy dallam, ami véletlenül eszembe jut,
 Egy tüsszentés,
 Hogy fogom a kezed

Az, hogy élek,
 Most az, hogy élek
 Az egy miniszoknya,
 Az a planetárium,
 Az Johann Strauss,
 Az Picasso,
 Az az Alpok,
 A váratlan találkozások a gyönyörű dolgokkal
 És a
 Rejtőzködő gonosz óvatos elutasítása

Az, hogy élek,
 Most az, hogy élek
 Az az, hogy sírhatok,
 Az az, hogy nevetethetek,
 Az az, hogy dühbe gurulhatok,
 Az a szabadság

Az, hogy élek,
 Most az, hogy élek,
 Az most egy távoli kutyaugatás,
 Az most a Föld, ahogy kering,
 Az most egy csecsemő, ami épp felsír valahol,
 Az most egy katona valahol, aki épp megsebesül,
 Az most egy hinta, ahogy kileng,
 Az ez a pillanat, amely épp múlik el

Az, hogy élek,
 Most az, hogy élek
 Az a madarak verdeső szárnya,
 Az a morajló tenger,
 Az egy csiga araszolása,
 Az emberi szeretet,
 A kezed melege,
 Ez az úgynevezett életem

Tiszta Föld¹

Hogy vagyok, ami vagyok, ez elől nincs menekvés,
két szem, két fül, egy orr és egy száj, ezek átlagos kombinációja.
Mindig bátran, semmivel sem törődve álltam előttetek,
talán mert volt mit titkolnom, épp azért.

Egy koszos csempékkel kirakott üres szobában
rég látott barátom: friss halott.
Körülötte vére és zsigerei,
megfeneklett árva kenu, amit a boncasztalra vetett a hullám,
örökre üres, semmit sem rejteget többé,
csak a napként ragyogó neoncső fényét hagyta ránk.

A világosság félelmetesebb a sötétségnél.
A tenger csillámló felszíne alatt miféle csúfságok tűnhetnek
gyönyörűnek?
Az örökkévaló dolgok előtt visszatérünk a homokszemek közé,
fülünkben a gúnyos kiabálás is, a nevetés is távoli hullámok
zúgásává csendesül.

Ha végül valóban eljutnék a – hogy is mondják? – Tiszta földre,
ott vajon milyen arcot vághatnék,
ha a Buddha, az angyalok, meg a többi ilyen, mindentudóan
átlátnának rajtam?

Ha halhatatlan lennék, el kéne veszítsem a titkaim,
a titkolózást magát sem ismerném már.
Az ellenséges pillantásokkal teli halandó lét lármája miatt befo-
gott fülekkel,
a kora téli fák árnyékának foltjaiban, ott vagyok.

1 A Tiszta Föld buddhizmus, más néven amidizmus, a mahájána buddhizmus leágazása, a kelet-ázsiai buddhizmus egyik legnépszerűbb irányzata, amely Amitábha Buddha kultuszára épül. Ebben a hagyományban a Tiszta Föld birodalmába való belépés megegyezik a megvilágosodással.

MÜLLER PÉTER SZIÁMI

Dalok fordítva

Komoly oka és előzménye van annak, hogy nagyon ritkán énekeltem – és ritkán éneklek most is – mások dalait, ha mégis, akkor általában a saját fordításomban, bár ebben is akadt már néhány kivétel. A rockzene, különösen annak artrock (alter, underground stb.) vonala gyakran érzékenyen, sőt paranoiásan ragaszkodik ahhoz, hogy megkülönböztessék a popzenétől. Én ezt soha nem tudtam átérezni. Akkor sem, amikor idolként emeltük magunk elé a Joy Divisiont, Cohent, Bowie-t, Nick Cave-et, a Roxy Musicot vagy a Talking Headst. Azoknak, akiknek ezek a nevek idegenül csengenek, álljon itt, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek nagy alter-megújulásáról beszélek, amikor a legerőteljesebb költészet látványosan átrobbant a pop-rockzenébe. Dicséretként és rálegyintésként egyaránt elhangzott a szövegcentrikusság, egyúttal látványosan felduzzadt az erre érzékeny hallgatóság, és az említett sztárelőadók ritka magyarországi fellépései meg az ilyesfajta hazai zenekarok koncertjei látogatottsága is imponálóan megnőtt.

Tanulmányoztuk az élenjáró angol nyelvű kollégákat, és voltak hazai előzmények is, mert például Adamis Anna szövegei ritkán maradtak alul az övéikkel összevetve, de igazából mégis más volt a lényeg – nálunk a mondandó sűrűségét meghatározta, hogy olyat és úgy mondtunk ki, ami más műfajban a keleti blokkban akkoriban elképzelhetetlen volt. Ha mégis megpróbálta egy író, akkor az általában a kultúrhatalom azonnali ideges reakcióját és a betiltást eredményezte. Minket azonban nem lehetett rendesen betiltani, főképp azért, mert a zenekarok akkoriban eleve csak működési engedéllyel léphettek fel, amit az államhatalom rosszallása jelöl bárkikor visszavonhatott, nekünk pedig olyan, ugye, soha nem is volt... Ha nagyon nagy volt a nyomás, gyors névváltoztatás után, változatlan felállásban játszottunk tovább.

Ennek a bennünket sok mindenre kötelező helyzetnek lehetett a következménye az is, amit Kemény István valahogy úgy fogalmaz a Kedves ismeretlen című, korszakleíró regényében, hogy ezek a magyar alter dalszerzők azért írtak ilyen jó szövegeket, mert nem tudtak eléggé angolul, és azt hitték, hogy ennyire fenn van a mérce... Ebben is volt valami.

Mégis, meg kell adni, hogy az a mérce sokszor tényleg fenn volt. Laurie Anderson vagy Patti Smith, akiket nem csak a hölgyek iránti kötelező udvariasságból nem szeretnék kifelejteni a felsorolásból, például ugyanolyan komoly intellektuális és költői kihívást okoztak, mint fent említett költőtársaik.

Sok mindent fordítottam akkoriban, de érdekes módon arra soha nem kaptam inspirációt, hogy ezeket a szövegeket magyarra fordítsam, részben, mert úgy voltak jók, ahogy voltak, másrészt, mert ahogy mondtam, volt elég saját dalom, eszembe se jutott másokét énekelni, nem is voltam igazából énekes, inkább amolyan éneklő költő – mire megtanultam énekelni, addigra úgy tűnt, hogy ez a kategóriacímke véglegesen rajtam ragadt. Szeretem.

A fordulat Nick Cave-vel következett be. Kétszer is játszottunk együtt, végtelenül nagyra becsültem, és valamiféle kölcsönös rokonszenv is kialakult köztünk, onnan merem kölcsönösnek gondolni, hogy egyszer ő szólított le Amszterdamban, és szemlátomást ő is megörült nekem, nem csak fordítva.

Színészbarátom, Kari Györgyi egyszer azzal keresett meg, hogy szeretné, ha kiadnék és előtte persze (tizenketted magammal) fordítanék egy Nick Cave-kötetet. A kötet megszületett, akkor még kiadóként is dolgoztam (Jonathan Miller), és a kétnyelvű verseskönyv meg is jelent nálunk. Olyan nagyszerű fordítótársak munkája került bele, mint Eörsi István, Nádasdy Ádám, Tóth Krisztina, Háty János, Kemény István, Peer Krisztián, Parti Nagy Lajos, Havasi Attila, Babiczky Tibor, Szíjj Ferenc és Varró Dániel.

Akkor éreztem meg először a kihívást. Dalt fordítani azért nehezebb, mint általában verset, mert énekelhetőnek, költőinek és szövegűnek kell lennie egyszerre, ami azért olykor szinte megoldhatatlan feladat. Ettől mérhetetlenül izgalmas. A felsorolt költő-műfordítók között sajtóságot helyet biztosított számomra, hogy magam is előadó vagyok, tehát rá voltam kényszerítve, hogy ezerszer kontrolláljam, a szöveg fekszik-e a zenén. Komoly örömeztetet okozott, amikor döccenők nélkül el tudtam énekelni magyarul Nick Cave általam választott, mérhetetlenül nehéz dalát. Nyilvánosan sosem tettem meg, de jó volt tapasztalni, hogy a szöveg tükrözi az eredetit, ugyanakkor magyarul is elfogadhatóan sűrű erőt érzek benne a megszólalásakor.

Álljon itt tehát elsőként az általam fordított, kétrészes *Do You Love me?* – a *Mondd, hogy szeretsz!*

MONDD, HOGY SZERETSZ

DO YOU LOVE ME?

Nick Cave

Meghozta őt egy tűzviharos éj
 Vad harang zengett vad éjből
 Tudtam, hogy holtomig immár
 Szeretni fogom őt mindig féltőn
 Le is csókoltam ezernyi könnyét
 A Kínlódó Hölgyét, aki koldult
 Sőt, lopott is új kint, ha kellett
 Csak hadd lehessen holnap is feldúlt
 Örök ez az éj, ezüst a mennybolt
 A kápolna harangja csak cseng-bong

Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Csak úgy, mint én!

Azért kaptam őt, hogy rend legyen
 Félre is söpörtem őmiatta mindent
 Neki ósdi voltam, szánalmas kis hím
 S benne ott volt összes démonával Isten
 Jeges tombolást zúdít az ágyra

Arcán gunyoros nap izzik át
 Agyaras-karmos szörnnyé vált árnya
 Fénnel telt lénye tébolyt okád
 Sistergő szavak kéjfüstje megfojt
 S a kápolna harangja csak cseng-bong

Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Csak úgy, mint én!

Mert a te szíved csupa szerető szentség
 Hanem a lelked egy rémisztő zsarnok
 Hidd el, próbálok. Próbálok igazán
 De mégse megy, egyre csak rontok
 Jöjj, támogass föl, egyetlenem
 Olyan lent vagyok, söpredék
 És már itt is van, a Nap kihunyt
 Látom a combja közt folyni a vért
 Vacog az égen a megsebzett Hold
 S a kápolna harangja csak cseng-bong

Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Csak úgy, mint én!

Mert minden bevégeztetik
 Tudtam, hogy elveszítem, mielőtt láttam
 Megvettem bármit, hogy valahogy mégis jó legyek
 Esküszöm, bármit, nehogy kihasználjam
 Bokáján, karján bolond ékszerbolt
 S a kápolna harangja csak cseng-bong

Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Csak úgy, mint én!

MONDD, HOGY SZERETSZ (2. rész)

DO YOU LOVE ME? (PART 2)

Nick Cave

Tovább, csak tovább! Csak megyek tovább
 Hol ember még nem járt, de nem is kívánt
 A cipőm talpa már semmi, csak lyuk
 És a mélybe ránt egy golyó
 Kaland és halandzsa medrébe ér
 A dínókhöz s a jó öreg lovakhoz térve
 De most beomlik az úttest, s az örvény a mélybe
 Leránt a pulpitussal együtt
 Fölöttem ezüstös színházi mennybolt
 S a kápolna harangja csak cseng-bong

Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Csak úgy, mint én!

A színházban egy lányszemű férfi vár
 A gyerekkort ő tartja fogva
 Halál van a színen és ruhasuhogás
 Milyen helyes vagy! - egy beteg hang mondja
 Bámul ez a gunyoros, lányszemű férfi
 A színen egy gorilla áll most
 És köhögés, nyögés és ruhasuhogás
 Halál- és vaníliabűz, hangos
 Földbenyomott titok, mely mindent elmond
 És a zsebemben a pénzem csak cseng-bong

Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Csak úgy, mint én!

A plafont mostanra vér festi meg
 A vörös függöny fel-, a fény meg lemegy
 A terem csupa füst, fejből szól a szöveg
 A zsebemben a pénzem cseng-bong
 A nagy színpad recseg és ropog immár
 Gyerekkorom órája lassul, leáll
 És a helyes kis testemen groteszk a ruha
 Bokámig leér a hosszúgatya
 Tovább! És egyre fel!
 Szerelemre fel!
 Mondd, hogy szeretsz! Köszönöm, hogy mondod

Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Csak úgy, mint én!

A folyóparton a város egy óriás, ott guggol
 Megszül és megöl. a fiatalságnak annyi
 Egy szép nap végül gyenge leszel, hogy ugorj
 Szigorú tény, de fel kell adni
 Mondd, hogy szeretsz!
 Szeretlek, helyes vagy
 Tényleg szeretsz?
 Szeretlek, persze, helyes vagy

Drótok és csigák közt fiatalságom

Vaníliabűz, lányszemű, helyes majmok
 Nem érzem, igaz-e vagy hazug az álom
 Hamis emlékhegy, mit valónak tartok
 Na, tovább, és tovább! És előre még!
 Feljebb! Csak gyerünk! A szerelemért!
 Bokámon, karomon kék-zöld ékszerfolt
 A zsebemben a pénzem csak cseng-bong

Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!
 Mondd, hogy szeretsz!

Rengeteg munkám és sok, fejemben levő, készülő saját dalom miatt, dacára a jó érzésnek, amit a Cave-fordítás kiváltott belőlem, sokáig nem nyúltam újabb idegen anyaghoz. Egészen pontosan addig, amíg egy ígéretes, de azóta megszűnt lemezcég fel nem kért, hogy válasszak egy Leonard Cohen-dalt, fordítsam le, és énekeljem lemezre. Ez lett a *The Guests – A vendégek*, a magyar nyelvű Cohen-válogatás címadó száma. Sok szám sláger lett erről a lemeztől, a magamé már csak azért sem, mert a többi előadó repertoárjába illeszkedtek az általuk fordított dalok (Zorán, Koncz Zsuzsa, Kern András), az én zenekarom stílusába viszont nem. Így ez a dal jó ideig ennyiben maradt.

Egészen addig, amíg két évvel ezelőtt meg nem keresett Gordon Gábor, Az Élet Mentének magyarországi vezetője, aki először arra kért fel, hogy Jávari Ferenc Fegyával írjunk egy dalt a nemzetközi megmozdulás számára (*Soha többé Soah*), később pedig arra, hogy a hatalmas Dohány utcai Zsinagógában játsszunk egy támogató koncertet zenekarommal, a Müller Péter Sziámi AndFriends-szel. Az utóbbi felkérésnek éppen annyira tudtam örülni, ahogy az elsőnek, de úgy láttam, hogy a zenekar programja, stílusa és megszólalása nem adekvát ehhez a helyszínhez és alkalomhoz. Megbeszéltem a zenésztársakkal, köztük elsősorban a hangszerelő Kirschner Péterrel és a kezdeményező Gordon Gáborral, hogy létrehozunk egy magyar nyelvű Cohen-estet. A munka

során rájöttem, hogy nem lesz elég a lemez dalaiból szemezgetni, a szereplő dalok nagyobb részét le is kell fordítani. Ebben kiváló segítőre találtam a Cohen-fan Domonkos Péter személyében, aki később Máté fiammal együtt a nemrég megjelent terjedelmes Cohen-interjúkötet magyarításában is társam lett.

Az egyszeri alkalomra tervezett magyar nyelvű Cohen-koncert váratlanul nagy sikert hozott, azóta már sok helyen játszottuk a programot a pécsi Kodály Központtól az ország nagy zsinagógáin és legjobb koncerthelyszínein át egészen a Budapesti Kongresszusi Központig, ahol 2016. november 6-án, a nagy érdeklődésre való tekintettel dupla „Cohen magyarul” koncertet adtunk. Az első, délutáni koncert után szóltak, hogy meghalt Kocsis Zoltán. A második koncert elején a közönséggel együtt búcsúztunk tőle, a konferanszban ezen felül szóba hoztam, hogy Bob Dylan lett az év irodalmi Nobel-díjasa. Azt találtam mondani, hogy bármennyire lehet örülni annak, hogy személyében megtörtént a dalköltészet apoteózisa, én ezt a díjat egészen biztosan inkább Cohennek ítélem volna, nem csak azért, mivel irodalmárnak szerintem sokkal jelentősebb, mint Dylan, kiváló regények és fontos verseskötetek szerzője, hanem szimplán már csak amiatt is, hogy tíz évvel idősebb Dylannél, ki tudja, át bírná-e még venni, ha jövőre kapná meg? – Másnap reggelre meghalt Leonard Cohen. A lemez, amit hátrahagyott, a *You Want it Darker*, súlyosan rímél a szintén nemrég eltávozott David Bowie *Blackstar* című ego-nekrológ lemezére. Lehet, hogy ez a bölcs és veszett, tudatos távozók korszaka. Egyelőre eszembe se jutna bármelyik végső LP-ről fogni egy dalt, és magyarra fordítani. (A Google megtette helyettem...)

A Kongresszusi Központ-beli Leonard Cohen-estre jelent meg a fent említett, vaskos Cohen-interjúkötet, benne számos dalfordítás tőlem és másoktól. Talán érdekes lehetne, de nincs indítatásom a fordítás nehézségeiről és szépségeiről szövegpéldákkal, részletekbe menően írni, elég legyen talán annyi, hogy volt olyan, hogy egy-egy szón vagy kifejezésen, a lejáró határidővel dacolva hetekig elvitatkoztunk Domonkos Péterrel. Olyan kompromisszumot is boldogan köttem párszor, hogy egy meglevő, egészében nem túl szerencsés korábbi fordításból áttemeltem egy verhetetlen kifejezést, ha az az énekelhetőséget is maradéktalanul kiszolgálta. A mellékelt szövegek alapján Önök döntsék el, kellően homogén és kifejező lett-e a végeredmény. Számomra a lényeg: korábban is sokat hallgattam ezeket az emblemikus és kikerülhetetlen dalokat *A Jövőtől a Most irány Manhattanen* át *A vendégekig*, de csak a fordításkor, a szavankénti megküzdés során jöttem rá, hogy mekkora mélységeket kötnek össze micsoda magasságokkal, igazolva, amit Cohen röviden úgy mondott: „A dalokért oda kell elmenni, ahol a dalok vannak.” És illusztrálva a szerző egy másik verhetetlen megállapítását: „Mindenen van repedés. Így jut be a fény.” Sokan előttem rácsodálkoztak már Cohen életének ellentmondásaira, a magasztos-mocskos többszólamúságra. Én egy pillanatig sem, sőt, semmilyen másfajta (művész)életet nem tartok valódinak. Szitkozódó imádságok, amik felébresztik a hallgatóban az ösztönlemondás sovány örömeinek és iszonytató kínjainak ellentmondását. A halandóság sürgős bizonyossága annak minden romboló gondolati és érzelmi következményével együtt. Östudás, hit, kétely, bizonyosság, bohém hősiesség – Cohen a nők és Isten embere. Következzen tehát néhány szemelvény a végeredményből:

A VENDÉGEK

THE GUESTS

Leonard Cohen

Sorjában átjött mind
 És mind zavartan áll
 Nyíltszívű a legtöbb
 De törtszívű egy pár
 És nem tudják, hova tart az éjjel
 És nem tudják, hogy a bor most mért kell
 Drágám, úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Ó... úgy vágyom rád

És táncba kezd, ki táncba kezd
 Vagy sírdogál kicsit
 „Csak beljebb, beljebb!”, szól egy hang,
 „Vendégség van ma itt...”
 És nem tudják, hova tart az éjjel
 És nem tudják, hogy a bor most mért kell
 Drágám, úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Ó... úgy vágyom rád

És kóvályognak fel s alá
 És mind tanácstalan
 „Mondd, mért hagytál el engemet?”
 „Jaj, mutatkozz, uram!”
 És nem tudják, hova tart az éjjel
 És nem tudják, hogy a bor most mért kell
 Drágám, úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Ó... úgy vágyom rád

Fáklya lobban hirtelen
 És feltárul a szentély
 Belépnek, és az arcukon
 Százfajta áhítat...
 És nem tudják, hova tart az éjjel
 És nem tudják, hogy a bor most mért kell
 Drágám, úgy vágyom

Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Ó... úgy vágyom rád

És édes étket oszt a kéz
 Míg köddé lesz a ház
 A kert is lassan eltűnik
 S a vendégek is, lásd
 És nem tudják, hova tart az éjjel
 És nem tudják, hogy a bor most mért kell
 Drágám, úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Ó... úgy vágyom rád

És táncba kezd, ki táncba kezd,
 Vagy sírdogál kicsit
 S ki elveszett, az elveszett:
 Vendégség volt ma itt
 És nem tudják, hova tart az éjjel
 És nem tudják, hogy a bor most mért kell
 Drágám, úgy vágyom,
 Úgy vágyom,
 Úgy vágyom,
 Úgy vágyom,
 Ó... úgy vágyom rád

Sorjában átjön mind
 És mind zavartan áll
 Nyíltszívű a legtöbb
 De törtszívű egy pár
 És nem tudják, hova tart az éjjel
 És nem tudják, hogy a bor most mért kell
 Drágám, úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Úgy vágyom
 Ó... úgy vágyom rád

GYÓGYÍTSON!

COME HEALING

Leonard Cohen

A meggyalázott szíveket
 Most hozd ide élém
 A szárnyaszegett esküket
 Az Ígéret Földjén
 Ki keresztben vagy éhen
 Épp haldokolni kezd,
 Jöjj, nagybeteg a lélek!
 Jöjj, nagybeteg a test!

És bűnbánattal zengjen
 Az ég felé a dal:
 Most nagybeteg a szellem!
 Most nagybeteg a kar!

A kegy a Földre toppant
 Ím, ajtót nyit a tér
 De csak a csend kopogtat
 A végítéletért

Csak sóvárgás az élet
 Bölcs szerelmek helyett
 Most nagybeteg a lélek!
 Most nagybeteg a test!

Az éj sötétje éled
 A fény betörni kész
 Mert nagybeteg a lélek
 És nagybeteg az ész!

Mondd, hol is van a nyitja?
 A vágy hogyan teremt?
 A földi szív tanítja
 Ím, a megtört szívet fent!

Hát hadd hirdesse zsoltár
 Hadd zengje rá az ég
 Hogy gyógyítson az Oltár
 És gyógyítson a Név!

Az ágak vágyva vágnak
 S a rügy odatalál
 A sápadt vér a tisztulást
 Úgy áhítozza már

És bűnbánattal zengjen
 Az ég felé a dal:
 Hogy gyógyítson a Szellem!
 Hogy gyógyítson a kar!

És bűnbánattal zengjen
 Az ég felé a dal:
 Ó, gyógyítson a Szellem!
 Ó, gyógyítson a Kar!

MOST IRÁNY MANHATTAN

FIRST WE TAKE MANHATTAN

Leonard Cohen

A börtönben húsz év szörnyen hosszú
 Csak töprengtem én a rendszer bűnein
 De jövőnk már, és velünk jön a bosszú
 Most irány Manhattan, s a végső cél Berlin

Most szóljon az a szózat, adjon jelet
 Most szóljon az a bőrszín, az a kín
 Most szóljon az a fegyver szavak helyett
 Most irány Manhattan, a végső cél Berlin

*Te úgy érzed, hogy összeillünk, Bébi
 Pompás a tested, és a lelked több mint szép
 De most harcba indul minden nő és férfi
 Te más vagy, te más vagy, más vagy, mért állnál közénk?*

Szerettél, mint suta lúzert
 Most bezzeg aggódsz, hiszen győzhetnék
 Ügyesen vetsz rám zablát
 De én kibújok abból még
 Te aludtál, míg gyötrődtem
 A harcunk tervein
 Most irány Manhattan, a végső cél Berlin

Nem izgat a fitnesztermi élet
 És nem számít, mi most a divatszín
 Mosnám már a húgomról a szégyent
 Most irány Manhattan, a végső cél Berlin

*Te úgy érzed, hogy összeillünk, Bébi
 Pompás a tested, és a lelked több mint szép
 De most harcba indul minden nő és férfi
 Te más vagy, te más vagy, más vagy, mért állnál közénk?*

Milyen hasznos a sok holmi, amit küldtél
 Kis majom meg furnér mandolin
 Csak aludj, Picinyem, kész a tervem:
 Most irány Manhattan, a végső cél Berlin

És majd emlékezz, ahogy a hangszeret nyúztam
 Majd idézd fel, hogy szólt a mandolin
 Ma van Apák Napja, s mi ezer sebből vérzünk
 Most irány Manhattan, a végső cél Berlin

TÁNCOLJ, A SZERELEM MAJD TART

DANCE ME TO THE END OF LOVE

Leonard Cohen

Táncolj nekem, szívem, most még ég egy hegedű,
 Táncolj, hogy a pánik helyett jöjjön kis derű,
 Olajágként reptess haza, hófehér galamb,
 Táncolj, a szerelem majd tart!
 Táncolj, a szerelem majd tart!

Ó, mutasd meg a tested, hogyha ketten maradunk,
 Hogy táncoltak Babylonban, ha nem voltak tanúk?
 Lassan mozdulj, táncold el a kimondhatatlant,
 Táncolj, a szerelem míg tart!
 Táncolj, a szerelem majd tart!

Táncold el a menyegzőt, higgyem, hogy újra van,
 Táncolj nagyon lágyan, és táncolj hosszasan,
 Mind a ketten felül vagyunk a szerelmünk alatt,
 Táncolj, a szerelem míg tart!
 Táncolj, a szerelem majd tart!

Táncold el a gyermeket, ki a Földre szállna még,
 Táncolj, hisz a kopott függöny a csókjainktól ég
 Táncolj körénk sátrat, ha az otthon nem lesz majd,
 Táncolj, a szerelem míg tart!

Táncolj nekem, szívem, amíg ég a hegedű,
 Táncolj, hogy a pánik helyett jöjjön már derű,
 Érints pusztá kezeddél, vagy kesztyűvel takard,
 Csak táncolj, a szerelem még tart!
 Táncolj, a szerelem még tart!
 Táncolj, a szerelem majd tart!
 Táncolj, a szerelem majd tart!

Ezután már csak egy történet és egy példa kívánczik ide.

Csaknem tíz éve felkértek, hogy az énekes Ian Curtisről készült film bemutatója alkalmából, a Holland Kulturális fesztivál keretében játsszak néhány Joy Division-számot Szakcsi Lakatos Bélával, ahogy ezt korábban már megtettük Londonban és idehaza is. Azt válaszoltam, hogy érdekesebb lenne rockzenekarral. Erre az alkalomra jött létre az Isolated, amelynek jelenlegi bandánk, a Müller Péter Sziámi AndFriends egyenes folytatása.

Kakukktojásként a legkedvesebb Roxy Music-dalomat is az Isolated műsorába iktattuk. Ez volt a *Song for Europe*. Angolul énekeltem, de később elkészítettem rá a magyar szöveget. Az Isolated addigra felbomlott, az AndFriends-szel pedig frissebb célkitűzéseket tettünk. Talán egyszer még előkerül, de addig is:

A SONG FOR EUROPE

Roxy Music - Brian Ferry - Andy McCay

Mért várok itt?
Ez a néptelen bár
szól csak rólunk

Újra élem
minden percét,
mind, mi végleg
semmivé lett,
elveszett.

A Föld csak egy menhely,
csak emlék nekem,
üres kagylóhéj...

Bár itt fut a Szajna,
s a vén Notre-Dame
úszik rajta...

Nem látlak. Hol vagy?
Nincs több holnap,
nekünk már nincs időnk,
rég túl vagyunk,
hálát adunk
a tegnapiért...

A város most más,
bár a régi varázs
most is érint.
Sóhajt a híd, és a gondola száll,
de a csend sivár...

Újra élem
minden percét,
mind, mi végleg
semmivé lett,
elveszett.

Nekünk már nincs hová,
nincs már több hely,
maradnunk kell
a tegnapiért.

Tous ces moments
Perdus dans l'enchantement
Qui ne reviendront jamais
Pas d'aujourd'hui pour nous
Pour nous il n'y a rien
A partager,
Sauf le passé...
Tous ces moments
Perdus dans l'enchantement
Qui ne reviendront jamais,
Jamais,
Jamais.

A vége franciául van az eredetiben, úgy hagytam tehát én is. Egyszer elénekelttem a zenekarral és Szakcsival, lett volna még rajta csiszolni valóm, ezért az eredeti szöveggel - itt a link, ahol megnézhetik, ha bemásolják a YouTube keresősorába: <https://www.youtube.com/watch?v=3cF6shYOloQ>

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik negyedévente

Alapító, főszerkesztő: Turczi István

Szerkesztik:
Turczi István (vers, tanulmány)
Zsille Gábor (olvasószerkesztő)
Király Farkas (on-line)
Vass Tibor (képzőművész)

Szerkesztőségi titkár: Pálos Anna
Lapterv: Takács József
Logo: Urbán Tibor
Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczi István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Sokszorosítás: MIPRODUKT Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu